Taal

in stad en land

gruizig zemer stikkeuig hoikie knauwen smook

NOORD-HOLLANDS

gnartele skeep flute

Jan Berns

i.s.m. Sanne Steusel

Sdu UITGEVERS

Taal
in stad en land

NOORD-HOLLANDS

Taal
in stad en land

NOORD-HOLLANDS

Jan Berns m.m.v. Sanne Steusel

Sdu Uitgevers, Den Haag

De complete reeks 'Taal in stad en land',
hoofdredactie Nicoline van der Sijs:

1 *Amsterdams* door Jan Berns m.m.v. Jolanda van den Braak
2 *Fries en Stadsfries* door Pieter Duijff
3 *Gronings* door Siemon Reker
4 *Haags* door Michael Elias i.s.m. Ton Goeman
5 *Leids* door Dick Wortel
6 *Maastrichts* door Ben Salemans en Flor Aarts
7 *Oost-Brabants* door Jos Swanenberg en Cor Swanenberg
8 *Rotterdams* door Marc van Oostendorp
9 *Stellingwerfs* door Henk Bloemhoff
10 *Utrechts, Veluws en Flevolands* door Harrie Scholtmeijer
11 *Venloos, Roermonds en Sittards* door Pierre Bakkes
12 *West-Brabants* door Hans Heestermans en Jan Stroop
13 *Zuid-Gelderse dialecten* door Jan Berns
14 *Sallands, Twents en Achterhoeks* door Jan Nijen Twilhaar
15 *Heerlens Nederlands* door Leonie Cornips
16 *Taal van de Wadden* door Mathilde Jansen en Marc van Oostendorp
17 *Drents* door Henk Bloemhoff en Henk Nijkeuter
18 *Zeeuws* door Lo van Driel
19 *Noord-Hollands* door Jan Berns m.m.v. Sanne Steusel
20 *Zuid-Hollands* door Cor van Bree

Vormgeving omslag en binnenwerk: Villa Y, Den Haag
Zetwerk: PROgrafici, Goes
Druk en afwerking: A-D druk BV, Zeist

ISBN 90 12 09716 9

Voorwoord bij de reeks 'Taal in stad en land'

Op 1 mei 2002 zijn de eerste dertien delen van de reeks 'Taal in stad en land' verschenen bij Sdu Uitgevers; zie de pagina hiernaast voor een overzicht en zie het kaartje op pagina 7. Ieder deel van de reeks beschrijft de taal van een bepaalde streek of stad. Tussen 2003 en 2005 zullen de volgende delen verschijnen, met beschrijvingen van streektalen in zowel Nederland als België. Uiteindelijk zullen alle regionale variëteiten van het Nederlands (inclusief de minderheidstaal Fries), zijn beschreven, sommige globaal en andere gedetailleerder. De boeken zijn bedoeld voor ieder die in Nederlandse dialecten is geïnteresseerd – of men deze nu zelf spreekt of niet.

Taal en dialect

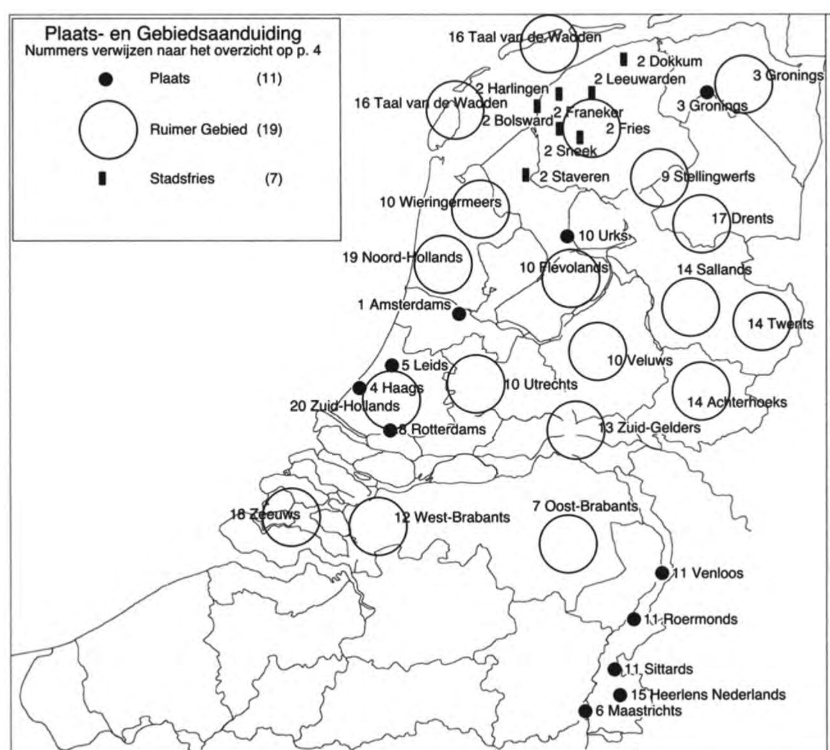
Benamingen als taal, standaardtaal, dialect, accent, streektaal, sociolect, groepstaal bestaan naast elkaar; ze zijn nauw verbonden met de taalontwikkeling en de visie hierop. In deze reeks willen wij benadrukken dat alle taalvariëteiten taalkundig gelijkwaardig zijn, vandaar de reekstitel (bedacht door Jacomine Nortier) *Taal* in stad en land.

Hoe verliep de taalontwikkeling in Nederland? De taal die in de Middeleeuwen werd gesproken, verschilde per regio, stad en zelfs dorp. Er bestonden dus alleen streektalen. Tijdens de Renaissance werd naast de geleerdentaal Latijn steeds vaker de volkstaal, dus het Nederlands, gebruikt, zowel in

literaire en wetenschappelijke werken als in bijbelvertalingen. Door de opkomst van de drukpers vonden de teksten bovendien een ruimere verspreiding dan voorheen. Omdat daarbij de taalverschillen tussen de verschillende regio's hinderlijk voor de communicatie bleken, schiep men een overkoepelende standaardtaal, waarin althans in de geschreven taal de regionale verschillen beperkt werden. Vanaf die tijd bestond er een verschil tussen enerzijds de dialecten, die in een bepaalde streek gesproken werden, en anderzijds de gestandaardiseerde schrijftaal, die in het hele Nederlandstalige gebied min of meer uniform was.

Hierbij dient opgemerkt dat er formeel geen verschil bestaat tussen een taal en een dialect. Traditioneel wordt Fries een taal en Gronings een dialect genoemd, maar in taalkundig opzicht verschillen zij niet: het Fries en het Gronings zijn beide volwaardige taalsystemen. Hoogstens kan men volhouden dat het verschil tussen het Fries en het Standaardnederlands groter is dan dat tussen het Gronings en het Standaardnederlands. Het verschil tussen het Standaardnederlands en een Nederlands dialect ligt in buitentalige zaken: in het feit dat spelling, grammatica en woordkeus van het Standaardnederlands zijn geüniformeerd, vastgelegd en op school worden onderwezen, en dat het Standaardnederlands tot staatstaal is verheven. Vandaar dat taalkundigen op de vraag wat het verschil is tussen een taal en een dialect, hun toevlucht nemen tot one-liners zoals 'taal is een dialect met een leger en een vloot' en 'taal is een dialect met een nationale vlag'. Standaardtaal en dialect hebben een verschillende maatschappelijke positie gekregen, en daardoor ook een verschillende maatschappelijke waardering.

Zoals gezegd bestond er vanaf ongeveer de zeventiende eeuw een gestandaardiseerde schrijftaal. De gesproken taal bleef tot eind negentiende eeuw van streek tot streek verschillen. Halverwege de negentiende eeuw ontstond er een soort beschaafde spreektaal, een gesproken eenheidstaal, waaraan aanvankelijk alleen de gegoede burgers zich hielden. Deze beschaafde spreektaal breidde zich vanuit de Randstad steeds meer uit, ten koste van de dialecten, dankzij onderwijs, grotere mobiliteit, dienstplicht, radio en later televisie. Men ging de standaardtaal nu wel Algemeen Beschaafd Nederlands of ABN noemen. Anderzijds groeiden vanaf ongeveer 1900 de plattelandsdialecten steeds meer toe naar de standaardtaal, of ze pasten zich aan elkaar aan in grotere dialectgebieden, zodat regiolecten ontstonden zoals binnen delen van het Nedersaksisch en het Zuid-Limburgs.

Plaats- en Gebiedsaanduiding
Nummers verwijzen naar het overzicht op p. 4
Plaats (11)
Ruimer Gebied (19)
Stadsfries (7)
16 Taal van de Wadden
2 Dokkum
3 Gronings
2 Harlingen
2 Leeuwarden
16 Taal van de Wadden
3 Gronings
2 Franeker
2 Bolsward
2 Fries
2 Sneek
2 Staveren
9 Stellingwerfs
10 Wieringermeers
17 Drents
10 Urks
19 Noord-Hollands
10 Flevolands
14 Sallands
1 Amsterdams
14 Twents
10 Veluws
5 Leids
4 Haags
10 Utrechts
14 Achterhoeks
20 Zuid-Hollands
8 Rotterdams
13 Zuid-Gelders
7 Oost-Brabants
18 Zeeuws
12 West-Brabants
11 Venloos
11 Roermonds
11 Sittards
15 Heerlens Nederlands
6 Maastrichts

Eind negentiende eeuw veranderde ook de positie van de stadsdialecten radicaal. Naast een tegenstelling tussen stad en platteland – die overigens niet voor alle steden bestond – ontstonden er nu sociale tegenstellingen binnen de steden zelf. Onder andere als gevolg van de industrialisatie trokken allerlei mensen van het platteland naar de stad, en hier vond een vermenging plaats van de dialecten die ze voorheen spraken, met als resultaat een groepstaal of sociolect, namelijk van de arbeiders. Hier ligt de kiem van de huidige stadstalen zoals het Amsterdams, Haags, Rotterdams en Utrechts. Een geheel eigen variëteit van het Standaardnederlands is het Nederlands van Heerlen, dat is ontstaan door grootschalige industrialisatie en de grote toevloed van migranten uit allerlei streken en landen naar de mijnen. Na een betrekkelijk korte wordingsperiode kregen de stadsdialecten hun definitieve vorm. In de twintigste eeuw zijn ze over het algemeen minder veranderlijk geweest dan de plattelandsdialecten, onder andere omdat het leven op het platteland ingrijpend is gewijzigd. Met name de stadsdialecten van de Randstad groeiden geleidelijk steeds meer naar de standaardtaal toe. Momenteel wijken ze hiervan vooral in klank nog af. Daarom worden ze ook wel accenten genoemd. De stadstalen in het zuiden van het land, zoals het Maastrichts, Roermonds, Venloos en Sittards, vertonen daarentegen nog steeds grote verschillen met de standaardtaal, hoewel ook zij hier steeds meer naartoe groeien. Deze zuidelijke stadstalen zijn nooit het sociolect van een bepaalde klasse geweest, maar werden altijd door alle lagen van de bevolking gesproken.

In de twintigste eeuw keek men tot ongeveer de jaren zestig neer op alle van de standaardtaal afwijkende taalvariëteiten, die men denigrerend 'plat' noemde. Onderwijzers en ouders ontmoedigden het gebruik van dit plat. Dit verschilde overigens wel per regio: in het noorden werd veel meer op het dialect neergekeken dan in het zuiden – waar dialect van oudsher door alle lagen van de bevolking wordt gebruikt –, terwijl in Friesland al sinds de zeventiende eeuw een groep heeft bestaan die zich sterk beijverde voor het Fries.

In de jaren zestig van de twintigste eeuw traden grote maatschappelijke veranderingen in. Er ontstond verzet tegen het gevestigde gezag, en dat uitte zich ook in het taalgebruik, dat vrijer, minder officieel werd. De jonge generatie keerde zich tegen het verzorgde en gekunstelde taalgebruik van de oudere generatie. Er kwam een grote tolerantie voor verschillen in uitspraak

en woordkeus, voor informeel taalgebruik en voor het gebruik van dialect. Het verschil tussen spreektaal en schrijftaal werd kleiner. In de jaren negentig werd geschreven spreektaal in internet- en sms-verkeer zelfs normaal.

De emancipatie van de jaren zestig leidde ook tot het ontstaan van allerlei nieuwe groepstalen, zoals jongerentaal, studententaal, yuppietaal, homotaal. Van belang voor het ontstaan van deze groepstalen is het feit dat jongeren en jong-volwassenen gedurende langere tijd bijeen blijven dankzij de leerplicht (en tot voor kort de dienstplicht), en dat er een sterk groepsgevoel bestaat onder jongeren dat zich onder andere uit in een eigen woordenschat. Een oudere groepstaal is het Bargoens, waaronder vroeger de geheimtaal van dieven, zwervers en venters werd verstaan, een taal die gekleurd was door de streektaal van de sprekers en door het Jiddisch; nu de venters en de zwervers van het platteland verdwenen zijn, verstaan we er veelal de volkstaal van de grote steden onder.

Een speciale en recente vorm van jongerentaal is straattaal. Hierover is voor het eerst in 1997 gerapporteerd. Straattaal is een groepstaal van jongeren in de steden, een mengtaal met Nederlands als basis, aangevuld met woorden uit het Engels en minderheidstalen zoals Surinaams, Arabisch, Turks en Papiaments. Het onderzoek naar straattaal is nog volop bezig. In het boek over het Amsterdams wordt aandacht besteed aan het verschijnsel.

Vanaf de jaren zeventig van de twintigste eeuw zien we zowel voor de plattelandsdialecten als voor de stadsdialecten een duidelijke revival, die wel 'dialectrenaissance' wordt genoemd: popgroepen die in dialect zingen, verheugen zich in een grote belangstelling, er verschijnen veel publicaties in en over het dialect, cabaretiers gebruiken stadstalen en bereiken daarmee een groot publiek.

De aandacht voor streektalen en dialecten is overgenomen door de politiek. Regionale en landelijke overheden bieden financiële steun aan inspanningen ten behoeve van het dialect. In 1984 is de eerste streektaalfunctionaris benoemd, voor het Gronings, in 1987 zijn streektaalfunctionarissen voor het Drents benoemd, in 1998 voor het Overijssels, in 1999 voor het Stellingwerfs, in 2001 voor het Zeeuws en Limburgs, en in 2002 voor het Gelders. Bovendien zijn in 1996 het Fries en Nedersaksisch in Nederland met verschillende status erkend als regionale taal binnen het Europees Handvest voor Regionale of Minderheidstalen. In 1997 is ook het Limburgs als regionale taal erkend.

De reeks 'Taal in stad en land'

Hoe staat het in het nieuwe millennium met de dialecten? De reeks 'Taal in stad en land' biedt het antwoord op die vraag. Terwijl momenteel de belangstelling voor dialecten zowel bij de bevolking als bij de politiek nog steeds toeneemt, blijkt paradoxaal genoeg uit de boeken van de reeks dat het daadwerkelijke gebruik van dialect vrijwel overal gestaag afneemt, en dat alle dialecten steeds meer veranderen in de richting van de standaardtaal. Dat maakt het des te belangrijker dat de stand van zaken wordt vastgelegd. Van de meeste regio's en steden bestaan wel historische beschrijvingen van het dialect, maar in deze reeks wordt de *huidige* situatie beschreven. Uniek aan de reeks is bovendien dat hij uiteindelijk het gehele Nederlandstalige gebied zal bestrijken.

In principe volgen de delen van de reeks hetzelfde stramien. Eerst wordt een algemene inleiding gegeven met een plaatsbepaling van het dialect. Hierna volgt een beschrijving van de klanken en spelling, de woorden, woorddelen en zinnen van het huidige dialect – deze beschrijving is contrastief, dat wil zeggen dat de nadruk ligt op datgene wat afwijkt van het Standaardnederlands. De volgende hoofdstukken handelen over het ontstaan van het dialect en de houding ertegenover. Hierna wordt een woordenlijst gegeven met de belangrijkste of opvallendste woorden in het dialect. Ieder boek besluit ten slotte met gegevens over in het dialect geschreven literatuur en een voorbeeld daarvan, waarna als finale de belangrijkste literatuur óver het dialect wordt vermeld.

Het hoofdstuk over de klanken staat helemaal aan het begin, omdat klanken nu eenmaal het grootste, opvallendste en meest onderzochte verschil tussen Standaardnederlands en dialect vormen. Van de grote steden weet men vaak dankzij cabaretiers en zangers hoe de taal ongeveer klinkt, maar van de plattelandsdialecten is dat veel minder bekend, hoogstens in enkele stereotiepen, die, zoals uit de boeken blijkt, lang niet altijd kloppen. De auteurs hebben geprobeerd de klankverschillen zo duidelijk en eenvoudig mogelijk uit te leggen, maar de materie is ingewikkeld. In ieder boek is een overzicht gegeven van de gebruikte fonetische weergave. Er bestaat in het Nederlandse taalgebied een tendens om tot uniforme afspraken te komen voor het spellen van dialecten, maar uitgekristalliseerd is deze tendens nog niet. Voor de reeks 'Taal in stad en land' is in principe gekozen voor de

Brabantse referentiespelling (in 1999 gepubliceerd onder de titel *Hoe schrijf ik mijn dialect?* en in de bundel *Honderd jaar stadstaal* – waarin de geschiedenis van de stadstalen wordt beschreven).

Bij het hoofdstuk over de zinnen kwamen twee problemen naar voren: ten eerste bleek dat er over de zinsbouw van sommige dialecten nog veel niet bekend of onderzocht is, ondanks de verschijning in 1991 van de *Atlas van de Nederlandse dialektsyntaxis.* (Om dit gat te dichten is in 2000 het project Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten, SAND, van start gegaan.) Ten tweede bleek dat er voor diverse dialecten bijna niets te zeggen viel over de zinsbouw om de simpele reden dat deze nauwelijks van de Standaardnederlandse spreektaal verschilt of dat men zich niet bewust is van mogelijke verschillen; dat geldt met name voor de dialecten in het Randstadgebied.

Uit het hoofdstuk over de houding tegenover het dialect blijkt dat er een verschil in beleving en waardering van de verschillende taalvariëteiten bestaat. Dankzij de dialectrenaissance is de status van de dialecten in het algemeen weliswaar verhoogd, maar tussen de waardering van de dialecten onderling bestaan aanzienlijke verschillen. Opvallend is dat vooral de vroeger verguisde stadsdialecten in het westen van het land in bepaalde situaties en in gecultiveerde vorm een hogere status hebben gekregen, zowel binnen als buiten de stad zelf, en dat daarbij de (geringe) verschillen met de standaardtaal – vooral bestaand uit uitspraakverschillen – worden benadrukt. De statusverhoging van de plattelandsdialecten blijft daarbij over het algemeen achter. Daarbij is het dan interessant om te zien dat er ook in zuidelijk Nederland – waar de waardering en het gebruik van het dialect van oudsher door de hele bevolking werd gedragen – een tegenstelling tussen het platteland en de stad bestaat: in Maastricht bijvoorbeeld kijkt men vaak neer op dialecten van het omringende gebied, die men 'boers' noemt.

Alle delen van de reeks staan op zichzelf. Wie meerdere of zelfs alle delen van de reeks leest – en dat raad ik ieder van harte aan! – zal bemerken dat sommige verschijnselen of woorden in meerdere dialecten voorkomen. Verwijzingen daarnaar ontbreken meestal; de dialecten zijn in principe beschreven in hun verhouding tot de standaardtaal, niet in verhouding tot elkaar. Wel beslaan sommige boeken grotere gebieden, zoals het (Noord- en Zuid-) Hollands, Oost- en West-Brabants, Zuid-Gelders, Midden-Nederland (Utrechts, Veluws, Flevolands en Urks) of centraal Oost-Nederland (Sallands, Twents en Achterhoeks). In deze boeken worden uiteraard de verschillen bin-

nen het gebied beschreven. De Waddendialecten worden voor het eerst samen beschreven, hoewel er traditioneel een verschil wordt gemaakt tussen West-Friese en Friese eilanddialecten. Het blijkt echter dat de Waddendialecten een scala vormen van Friese en Hollandse elementen, waarbij sommige eilanden meer elementen van het Fries en andere van het Hollands bezitten. Ook een beschrijving van de dialecten van het Zeeuwse taalgebied bestond nog niet.

Uit de boeken komt naar voren dat hoe verder weg van de Randstad een dialect gesproken wordt, des te meer het over het algemeen verschilt van de standaardtaal. En verder dat de stadsdialecten over het algemeen minder verschillen van de standaardtaal dan de omringende plattelandsdialecten. De stadsdialecten van de Randstad verschillen dus het minst van de standaardtaal, en sommige stadsdialecten zijn zelfs vrijwel verdwenen: zo verschillen het huidige Leids en Nijmeegs van het Standaardnederlands vrijwel alleen in enkele speciale klanken of een bijzondere intonatie.

Wie na het lezen van de boeken nog meer wil weten, kan terecht op de website www.taalinstadenland.nl. Deze site bevat onder andere een hoofdstuk uit ieder boek, aanvullingen op de boeken, illustraties, links naar websites met meer informatie over de streek en het dialect, en een geluidsopname van het dialect.

De boeken in de reeks bieden een boeiend overzicht van de taalvariëteiten die binnen het Nederlandse taalgebied worden gesproken. De auteurs zijn er op voorbeeldige wijze in geslaagd het stoffige of carnavaleske imago dat de dialecten lange tijd heeft aangekleefd, af te schudden en een informatieve en aantrekkelijke beschrijving te geven waaruit vooral blijkt dat de dialecten in het bewustzijn van de mensen nog springlevend zijn – waarmee niet gezegd is dat dat ook geldt voor alle dialecten zelf. Daarbij is ieder boek van de reeks geschreven vanuit de kennis, interesse en specialisatie van de afzonderlijke auteur. Iedere auteur plaatst dus zijn eigen accenten, wat het algehele beeld extra levendig maakt. Tezamen hebben de auteurs een indrukwekkend monument voor de Nederlandse dialecten opgericht.

Nicoline van der Sijs, hoofdredacteur

Inhoud

Lijst van illustraties

1. Inleiding: plaatsbepaling van het Noord-Hollands

Johan Le Francq van Berkhey (1729-1811), die een groot negendelig werk schreef onder de titel *Natuurlyke Historie van Holland* (Amsterdam en Leiden 1769-1811), besteedt in deel 3:2 (1776), blz. 998 ook aandacht aan de taal van Westfriesland. Het is een interessant betoog uit de achttiende eeuw:

> 'Wy kunnen na dit alles onze West-Vriezen nog niet verlaaten, zonder een kort woord te melden van hunne Spraak en Tongval. Zy hebben meest allen een heldere en gladde stem, vooral de Vrouwen; maar de Mannen zijn dikwijls een weinig dreunende van geluid. Zy spreeken doorgaans op éénen toon, zeer bezadigd en langzaam, zonder buitengewoone verheffing of daaling van de stem. Edog, schoon ze langzaam spreeken, en men dus weinig stamerenden onder hen ontmoete, hoort men hen menigmaal de woorden kort afbyten, en vooral vry veel op zyn Vriesch praaten. Zoo vallen ze bijvoorbeeld sterk op de letter S; in plaats van *Zomerhuis*, met een zachte Z, zeggen zy *Zomerhuis*, of eigentlyk *Seumerhuus*; gebruikende in veele gevallen de klinkerletter *u*, daar wy den tweeklank *ui* bezigen, als 't *uus* voor 't *huis*. Ook hebben zy dit met de Waterlanders gemeen, dat zy de *e* gewoonlyk boven de *a* schynen te beminnen, zeggende *Peerd* voor *Paard*; en dus is hier mede *uis* voor *ons*, *heur* voor *haar*, *Gezelschup* en *Heerschup*, of *Gezelschip* en *Heerschip*, voor *Gezelschap* en *Heerschap*.'

In de inleiding tot zijn grote werk *De Zaansche Volkstaal* uit 1897 wijdt C.J. Boekenoogen een hoofdstuk aan de beschrijving van de 'Volkstaal in Noord-

Holland'. Zijn opmerkingen zijn zo modern dat Klaas Woudt, die dit werk in 1971 opnieuw uitgaf, een voetnoot meende te moeten opnemen met de opmerking: 'Ten overvloede wordt opgemerkt dat de tekst uit 1897 dateert'. Boekenoogen zegt o.a.: 'De taal die in dit gewest [Noord-Holland] wordt gesproken heeft door de steeds sterker wordende invloed van de Hollandse spreektaal veel van haar eigenaardigheden verloren. In de steden, met haar vlottende bevolking en druk verkeer met vreemdelingen, wijkt de taal van de gezeten burger slechts weinig af van de algemeen gangbare taal der beschaafden, en ook op het platteland wint deze meer en meer veld. Vooral door de met gunstig gevolg gevoerde strijd van de school wordt het dialect allengs teruggedrongen, zodat er eindelijk een tijd zal komen dat het bijna geheel verdwenen is. Zover zijn we echter thans nog niet. Het huidige Noord-Hollands moge veel eigenaardigheden verloren hebben, het heeft niettemin nog veel bijzonders bewaard.' Hij noemt dan als eigenaardigheden het feit dat *v* en *z* als *f* en *s* worden uitgesproken en *sch* als *sk*; dat de lettercombinatie *gn-* aan het begin van woorden opvallend veel voorkomt op plaatsen waar het algemene Nederlands *kn-* heeft. De heldere *ee* in woorden als *steen, been* en *een* is een *ie*: *stien, bien* en *ien*; de lange *aa* van *schaap, daar* en *laten* is een *ee*: *skeep, deer, lete*; in woorden als *brug, put* en *kruk* heeft het Noord-Hollands een *e*: *breg, pet, krek*. Bij de verleden deelwoorden valt *ge-* weg: *geweest, gebracht, gelopen* is *weest, brocht, lope*. Ten slotte wijst hij op de zinsconstructie *hij het 'en huis zette late, ik zou 'et niet doen wille*. Het algemene Nederlands zegt hier: ... laten zetten, respectievelijk ... willen doen.

Deze nuchtere opmerkingen van Boekenoogen hebben de toon gezet voor latere onderzoekers, met name dr. Jo Daan, van Zaanse afkomst en kenner bij uitstek van de Noord-Hollandse dialecten en Klaas Woudt, die al ter sprake kwam als de heruitgever van *De Zaansche Volkstaal*, maken in hun artikelen en beschouwingen hetzelfde voorbehoud ten aanzien van de positie van het dialect in het maatschappelijk verkeer. Kon Boekenoogen al wijzen op modernisering, verstedelijking en invloed van het onderwijs, voor de moderne onderzoeker zijn daar de massamedia en de grote mobiliteit in alle lagen van de bevolking nog bijgekomen.

Opvallend is wel dat de kenmerken die Boekenoogen noemt, nog altijd bestaan, al kunnen we wel met zekerheid aannemen dat het aantal Noord-Hollanders dat ze ook daadwerkelijk gebruikt in het dagelijkse verkeer, aanzienlijk is afgenomen, of dat ze die manier van spreken alleen nog aanwen-

den in de vertrouwdheid van het eigen dorp, onder bekenden of in de intimiteit van het gezin. In feite was dat ook een van de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek dat in 1979 werd gepubliceerd naar aanleiding van 100 jaar dialectonderzoek in Nederland. Het dialect als zodanig was niet of nauwelijks veranderd, maar het had veel terrein prijs moeten geven aan de standaardtaal.

De provincie Noord-Holland bestaat pas sedert 1840, toen de splitsing van Holland in twee provincies definitief werd. Westfriesland, zeer beducht voor een overheersende positie van Amsterdam, heeft nog geprobeerd om het IJ als zuidgrens erkend te krijgen, maar zonder resultaat. In dit boek is dat wel het geval. Niet om politieke of economische redenen, maar om taalkundige, vormen de dialecten die benoorden het IJ worden gesproken het onderwerp van dit boek. Bovendien kreeg Amsterdam al een eigen deel in de reeks en zullen de dialecten bezuiden het IJ in het deel Zuid-Hollands behandeld worden.

Dat er al vroeger een tweedeling in Noord en Zuid werd gedacht, moge blijken uit een opmerking van de al genoemde Johan Le Francq van Berkhey die in het derde deel (uit 1776, blz. 899) van zijn bekende *Natuurlyke Historie van Holland* opmerkt: 'In 't stuk van kleding maaken onze Kennemers een blykbaaren overgang, van de eigenlijke Zuyd-hollanders, tot de bepaaldelijk genoemde Noord-hollanders, of Westvriezen en Waterlanders'.

De provincie moge betrekkelijk jong zijn, de bewoningsgeschiedenis is zeer oud. De taalkundige discussie met betrekking tot Noord-Holland is jarenlang beheerst geweest door de vraag of de dialecten van oorsprong Fries zijn en het leek erop dat de gematigden het gelijk aan hun hand kregen, namelijk dat er sprake is van Friese invloed en tegelijkertijd van overeenkomsten tussen Fries en Hollands die doodeenvoudig te verklaren zijn door het feit dat beide deel uitmaken van het Ingweoons of Noordzee-Germaans. Met deze discussie zijn de namen van Boekenoogen, Van Haeringen, Heeroma en Karsten verbonden. Een jaar of tien geleden werd de discussie heropend door Eric Hoekstra die in een aantal artikelen en voordrachten wees op de frappante overeenkomsten tussen Noord-Hollandse en Friese taalverschijnselen. Hij kreeg enige bijval, maar ook kritiek van Jo Daan, die oor- en ooggetuige was geweest van de vroegere discussie en die altijd grote belangstelling had voor het Friese probleem. De mening van Jo Daan staat

in een artikel met een Friese titel 'Fryske spoaren in Noord Holland' (Friese sporen) in *Taal en Tongval* 51 (1999), 1-14. De artikelen van Eric Hoekstra zijn: 'Over de implicaties van enkele morfo-syntactische eigenaardigheden in West-Friese dialecten' in *Taal en Tongval* 45 (1993), 134-154 en 'Oer de oereinkomst tusken de dialekte fan Noard-Hollând en it Fryske (Over de overeenkomst tussen de dialecten) in *Philologia Frisica* 13 (1994), 81-103.

Een op eigen waarneming gebaseerde indeling van de Noord-Hollandse dialecten, gesteund door historisch bronnenmateriaal en andere gegevens, geeft Jo Daan in een opstel 'Noordhollandse dialecten' (*Taal en Tongval* 8 (1956, 113-121). Zij onderscheidt dertien verschillende dialecten of dialectgroepen:

1. de Haarlemmermeer. Een vrij recente droogmaking uit 1852, waarvan de nieuwe bewoners afkomstig waren van de Noord- en Zuid-Hollandse klei, westelijk Utrecht, enkelen uit Gelderland en Zeeland en slechts een paar uit Groningen en Friesland. De Hollanders vormden de meerderheid en hebben hun stempel op de taal gedrukt. Er is nooit onderzoek gedaan naar het Haarlemmermeers.
2. de conglomeratie Amsterdam en
3. de conglomeratie Haarlem. De dialecten van de twee steden in Amsterdam en Haarlem zijn tot sociolecten geworden, dat wil zeggen de taal van de arbeidersbevolking en de lagere burgerij.
4. het dialect van Amstelland. De dialecten van het gebied ten zuiden van Amsterdam zijn meer en meer onder invloed gekomen van het Amsterdams en verloren allengs hun eigenheid.
5. het Gooi. In 1874 kon Johan Winkler in zijn *Dialecticon* (deel 2) nog spreken van een echt Goois plattelandsdialect: 'De tongval van de dorpelingen in 't Gooiland is nog al bijzonder en wijkt nog al aanmerkelijk van de andere hollandsche dialecten af. Het gooisch is na verwant aan den tongval van Eemland in 't noordoosten der provincie Utrecht en vormt daarmede den overgang van het hollandsch tot het frankisch-geldersch. Het echte gooisch spreekt men in de dorpen Laren, Bussum, Blarikum en Hilversum; maar in de laatstgenoemde plaats reeds sterk naar het modern hollandsch overhellende. Nog moet opgemerkt worden dat de bewoners van het dorp Laren dikwijls de h als beginletter niet uitspreken, en dat sommigen in dat dorp, die niet of kwalijk lezen

kunnen, ook wel de h verkeerd plaatsen, vóór woorden die met een klinker beginnen.' Een eeuw later was deze situatie geheel veranderd. 'Nú is het een ideaal gebied om na te gaan hoe de Nederlandse omgangstaal zich ontwikkelt. Of moet ik zeggen: Hoe het Amsterdams dit gebied verovert?', aldus Jo Daan in het genoemde opstel.

6. Waterland. Het is waarschijnlijk zo dat het vroegere dialect van Waterland sterke overeenkomst vertoonde met het Zaanlands en het Westfries. Daar is door de toenemende druk vanuit Amsterdam verandering in gekomen.
7. de Zaanstreek. Het kon niet anders of de taal van de industriedorpen langs de Zaan, met hun enorme importen van arbeidskrachten uit binnen- en buitenland moest onder druk komen te staan. Zaans dialect, nauw verwant aan het Westfries, wordt nog wel gehoord, maar niet meer in de volle rijkdom zoals Boekenoogen die in 1897 beschreef.
8. Westfriesland. Het dialect van het gebied binnen de eeuwenoude Westfriese omringdijk is misschien wel het best bewaarde dialect van Noord-Holland. (N.B. Met de termen *Westfriesland* en *Westfries* moet steeds aan een deel van Noord-Holland en het daar gesproken Hollandse dialect gedacht worden, en dus niet aan een deel van Friesland en het daar gesproken Fries – dat we respectievelijk als *West-Friesland* en *West-Fries* zouden kunnen aanduiden.)
9. Texel en Wieringen. De dialecten van het eiland Texel en het voormalige eiland Wieringen sluiten zich aan bij die van Westfriesland, maar ze hebben een aantal conservatieve kenmerken, zoals de *ie* (*mien, ies, pien*) voor Standaardnederlands *ij* (*mijn, ijs, pijn*) en de *uu* (*uut, muus, huus*) voor Standaardnederlands *ui* (*uit, muis, huis*). De stad Enkhuizen is de enige van de Westfriese plaatsen die deze verschijnselen ook heeft.
10. de oude polders. De in de zestiende en zeventiende eeuw drooggelegde polders kennen een dialect dat nauw aansluit bij het Westfries. Maar Beemster en Purmer sloten wat meer aan bij het Waterland. De laatste jaren is Purmerend, als overloop van Amsterdam, sterk onder invloed van de het Amsterdams gekomen.
11. de jongere polders. De negentiende-eeuwse inpolderingen hebben alle eigenheid prijsgegeven en ontwikkelden een Noord-Hollandse omgangstaal, herkenbaar in de woordenschat en het toontje, of de zinsmelodie.

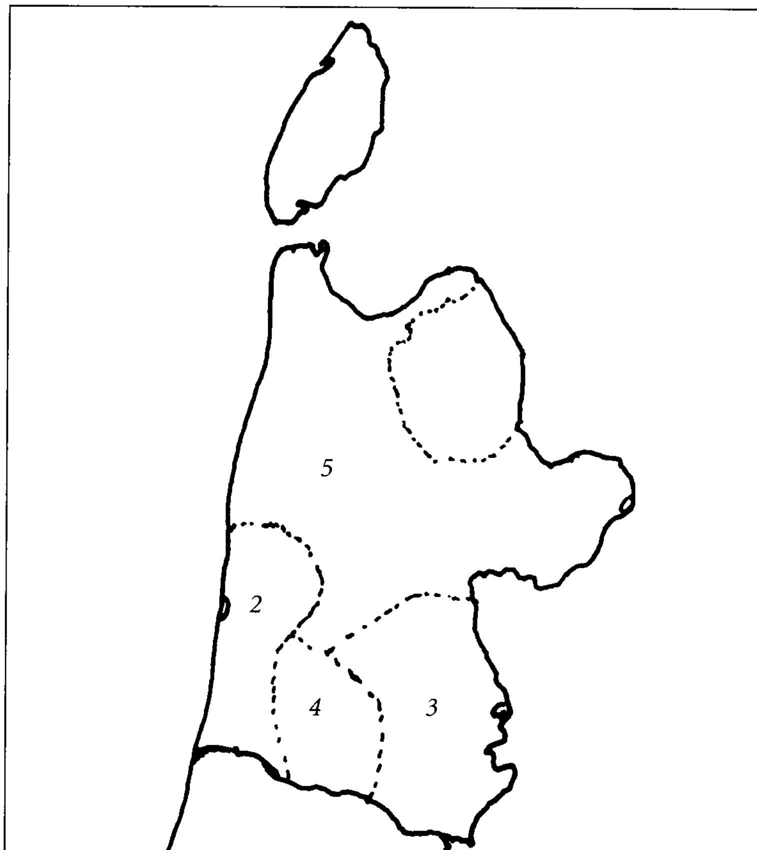
12. Kennemerland.
13. De dorpen Egmond, Volendam en het Eiland Marken. De laatste groep is eigenlijk een restgroep die geen samenhang vertoont. De dialecten wijken af van hun omgeving. Het zijn vissersdialecten met een eigen ontwikkeling.

Verderop bij de bespreking van de klanken komen we op deze indeling terug, ook zullen we sommige plaatsen wat nader bekijken. Amsterdam en de Waddeneilanden kregen een eigen deel in deze reeks, en blijven hier buiten beschouwing. De Noordhollandse dialecten ten zuiden van het IJ, die historisch meer aansloten bij die van het Rijnland, worden behandeld in het deel Zuid-Hollands. Het Kennemerlands, dat door de bewoners van dit gebied als een eigen Noord-Hollands dialect wordt ervaren, ofschoon het meer aansluit bij het Zuid-Hollands, wordt in dit boek besproken.

Voor de jongere inpolderingen en drooglegging en, geldt grosso modo wat dr. Jo Daan in haar proefschrift opmerkt met betrekking tot de ontwikkelingen rond Wieringen na de aanleg van de Zuiderzeewerken. Een oud gebied komt open te liggen, er vestigen zich nieuwkomers van elders, die zich mengen met de oorspronkelijke bevolking. De oude geïsoleerde taal ondergaat allerlei invloeden van buiten en gaat zich meer en meer ontwikkelen in de richting van de Standaardtaal.

'Het begin van de Zuiderzeewerken in 1920 veranderde de toestand geheel. Hierdoor werd het oude dialect aan tal van invloeden bloot gesteld, waaraan het geen weerstand heeft geboden. Veel arbeiders van elders zijn op het eiland blijven wonen, andere uit de Wieringermeer hebben zich er gevestigd. Huwelijken met niet Wieringers werden gesloten. Door deze invloed is het dialect geworden tot wat het thans is: een dialect in overgangstoestand, dat zijn eigen karakter meer en meer verliest en zich aanpast aan het Nederlands'. (*Wieringer Land en Leven in de Taal*, 3-4).

Op de grote indelingskaart van de Nederlandse dialecten, die door Jo Daan en D.P. Blok is gemaakt (*Van Randstad tot landrand. Toelichting bij de kaart Dialecten en Naamkunde*, Amsterdam 1969), vinden we deze indeling niet terug. In Noord-Holland worden op die kaart onderscheiden: Kennemerlands, Waterlands, Zaans en Westfries-Noord-Hollands. Egmond aan Zee, Enkhuizen en Volendam kregen de markering een apart dialect te zijn. Deze

Dialecten van Noord-Holland:

2 Kennemerlands

3 Waterlands

4 Zaans

5 Westfries-Noordhollands

indelingskaart is gebaseerd op de mening van de dialectsprekers zelf. Aan hen werd gevraagd met welk dialect of met welke dialecten in hun omgeving het hunne de meeste overeenkomst had en van welk dialect of van welke dialecten het het meest afweek. De antwoorden werden door middel van pijltjes op een kaart ingetekend en vergeleken met de uitkomsten van het wetenschappelijke dialectonderzoek. De overeenkomsten waren zeer frappant. Hoe serieus de mening van de dialectsprekers werd genomen, blijkt wel uit de indeling van de Noord-Hollandse dialecten. Dr. Jo Daan zegt er het volgende van: 'Wanneer de indeling uitsluitend naar de toestand van dit ogenblik was gebeurd, onafhankelijk van de mening van de correspondenten, zouden het Kennemerlands en het Waterlands bij het Zuid-Hollands gerekend kunnen worden' (blz. 34). Het Westfries onderscheidt zich van de andere Hollandse dialecten door het ontbreken van het voorvoegsel *ge-* van het voltooid deelwoord: *lopen* = *gelopen*. Het Zaans heeft hier als voorvoegsel *-e*: *elope*.

In dit boek staan centraal het Kennemerlands, het Waterlands, het Zaans en het Westfries.

2. De klanken en hun spelling

Heeroma geeft in zijn *Hollandse Dialektstudies* (1935) een prachtig overzicht van de situatie van de moderne dialecten. Hij bezocht in 1934: Texel, Wieringen, Enkhuizen, Callantsoog, Petten, Egmond aan Zee, Assendelft, Oostzaan, Volendam, Marken, Zandvoort, Aalsmeer, Huizen en Noordwijk aan Zee om er veldwerk te doen en om de dialectgegevens die hij reeds had verzameld aan de werkelijkheid te toetsen. Ook was hij in Wijk aan Zee, maar daar moest hij vaststellen dat er geen dialect meer was. Voor de jaren vijftig zijn er de opnemingen van dr. Jo Daan in het Deel XIII *Noord-Holland* in de *Reeks Nederlandse dialectatlassen* (1969).

2.1 De klanken

In zijn boek Het *Westfries* geeft dr. Jan Pannekeet een uitvoerig overzicht van de Westfriese klankrijkdom. Hij baseert zich daarbij op tal van bronnen, zowel van taalkundige als van letterkundige aard. Op het eerste gezicht lijken de klanken van het Westfries sterk op die van het Standaardnederlands. Zo is de normale ontwikkeling van korte *a* als in het Nederlands: *lach, dat, pad, kat, bak, wal, lam, pan, pak, kar, pas,* zijn de voorbeelden. Maar er zijn veel gevallen van lokaal gebonden en verouderde klankveranderingen. Hieronder een enigszins ingekort overzicht om een indruk te geven van de grote verscheidenheid.

1. Korte klinkers

- Standaardnederlands *a*:
  normale Westfriese ontwikkeling *a* of *e* (vooral voor *r*): *hal* en *hel* ('vorst in de grond'), *karre-*, naast *kerremelk*; (ik) *zel* (zal), voorts *derm*, *erm*, *gerf*, *dwers* (darm, arm, garf, dwars);
  ook *o*: *floppe*, *frok*, *of*, *ofroffele* (flappen, frak 'soort jas', af, afraffelen);
  u: *hulster* (halster);
  e/*i*: *den*, *din* (dan), *ken*, *kin* (hij kan);
  i naast *a* in het achtervoegsel *-skap* (-schap): *boskap*/*boskip* (boodschap), *bloiskap*/*bloiskip* (blijdschap);
  û: *flardje*, *flordje*, *flûrdje*;
  aa: *achterbaaks*, *betraape*,(achterbaks, betrappen).

- Standaardnederlands *e*:
  normale ontwikkeling *e*: *web*, *net*, *bed*; ook: *e*/*a*: *halft*/*helft*, *harses*/*herses*, *lenge*/*lange*, *langte*/*lengte*;
  a: *arg*, *garst*, *park*, *rak*, *klap* (erg, gerst, perk, rek, klep);
  e/*a*/*o*/: *vers*/*vars*/*vors*;
  e/*i*: *binne*/*benne*, *krint*/krent, *ingel*/engel;
  in woorden als *zeggen* en *leggen* klinkt de *e* gerekt als in het Franse woord *frère*: *zèège*.

- Standaardnederlands *i*:
  normale ontwikkeling *i*: *licht*, *big*, *middel*;
  ook: *e*: *drebbele*, *tenmenste*, *grent* (dribbelen, tenminste, grind);
  e/*u*: *kreb*/*krub* (krib);
  vóór *l* als *u*: *buljart*, *buljet*, *fulm*;
  als *ie* in *kiepkar*, *iebelig* (ibbel) en *kiep-kiep* (lokwoord voor kippen);
  oi in *koind*, vooral in affectieve verbindingen als *lief koind* en *arm koind* en in *gloime* (glim(lachen)).

- Standaardnederlands *o*, zowel *ó* (dóm) als *ò* (hòk): normaal als in het Nederlands;
  a: *dars*, *darse*, *faksere*, *nach*, *nag* (dors, dorsen, forceren, noch, nog);

u in: *durp, murgen;*
o/u: skot/skut, worm/wurm; knokkel/knukkel.

- Standaardnederlands *u:*
  normale ontwikkeling als *u: vlug, vlucht, mud, prut, bus;*
  e/a in je, we *zelle/zalle* (zullen);
  e in *breg, help, kneppel, pet, reg* (brug, hulp, knuppel, put, rug);
  i: mig (mug) en *stik* (stuk 'kapot' en 'brok');
  u/o: bukke/bokke, plukke/plokke, druppel/droppel;
  o in: *mosk* (mus) en *pokkel* (pukkel).

2. Lange klinkers en tweeklanken

- Standaardnederlands *aa* is *ee* of *ei*, maar vóór *r* altijd *ee: eel, meel, neeld* (aal, maal, naald); *keers, beerd, beers* (kaars, baard, baars); *breide, leite, reid* (braden, laten, raad, 'advies').

- Standaardnederlands *oo* is *oo*, licht gediftongeerd als een soort *ou: douf, houfd, droum, loupe* (doof, hoofd, droom, lopen);
  oô en in open lettergreep *ô*, de *oo* vóór *r* in *boôr, boôt, bloôt, skoôl, lôte, lôze* (bloot, boot, school, loten, loze).

- Standaardnederlands *ee* is *ei: breid, sweit, heit, zeif, deig, bleik* (breed, zweet, heet, zeef, deeg, bleek);
  eê, in open lettergreep *ê*, de gerekte *ee* in *beer: beêld, deêl, keêl, gêle, skêle* (beeld, deel, keel, gele, schele);
  ie: stien, bien, gien, hiem, liem (steen, been, geen, heem, leem);
  gerond tot *eu: peul* (peluw), *veul* (veel), *speule* (spelen).

- Standaardnederlands *uu* is *ou* vóór *w: douwe, grouwe, spouwe* (duwen, gruwen, spuwen).

- Standaardnederlands *ij* is *oi* of *ai: moin/main, doik/daik/roik/raik* (mijn, dijk, rijk).

- Standaardnederlands *ui* is altijd *ui*, maar vóór *l: u* en in open lettergreep *eui.*

- Standaardnederlands *ie, uu, oe, au, ou* als in het Nederlands. Vóór *w* klinkt de *ie* als *uu* in *nuuw, kuwe* (nieuw, kieuwen).

3. Enkele medeklinkerverschijnselen

De medeklinkers sluiten over het algemeen aan bij het Nederlands. De combinatie *sk*, aan het woordbegin, binnen in het woord en aan het einde is *sk*: *skip, skoôl, skeêl* (schip, school, scheel); *ask, minsk, bosch, tusken*, die in de oude spelling (De Vries en Te Winkel) *asch, mensch, bosch* en *tusschen* waren.

Als reactie hierop komen veel overdreven correcte vormen voor zoals: *bioschoop*; *Heemscherk* (Heemskerk) en in Volendam *Christusgoning* voor het r.k. feest van Christus Koning (laatste zondag van oktober).

De combinatie *nd* wordt soms *ng*: *mangele* (amandelen, *stinge/stonge* (stonden), *onger* (onder).

Op een even fijnzinnige als intelligente wijze heeft Klaas Woudt in zijn boek *Deer hoor ik je* (1984) het Zaans beschreven. Zijn bevindingen kunnen worden samengevat in de nuchtere constatering dat wat nu als Zaans bestempeld mag worden, slechts echo's zijn van een voorbij verleden. Een verleden dat hij overigens in zijn jeugd nog gekend heeft en dat prachtig gedocumenteerd is in *De Zaansche Volkstaal* van Boekenoogen. Hij gaat uit van de klanken in de Nederlandse standaardtaal en komt dan tot het volgende overzicht:

- Standaardnederlands *aa* (daar, laten, schapenkaas) = *ee*: *deer, lete, skepekees*;
  ook: *a*: *an* (aan);

- Standaardnederlands *a* (wat, dan, zal) = *e*: *wet, den, zel*;
  soms ook *o*: *brocht, docht, korper* (bracht, dacht, karper);

- Standaardnederlands *auw* (grauw, klauw) = *eeuw*: *greeuw, kleeuw*;

- Standaardnederlands *ee* (deze, spelen, tegen) = *eu*: *deuze, speule, teuge*;
  ook *ie*: *bien, bietje, stien* (been, beetje, steen);
  in één woord *uu*: *zwuup* (zweep);

oo in *toon* (teen);
ei in *nei*, *twei* (nee, twee);
i en ook wel *u* in *lillek*, *lullek* (lelijk);

- Standaardnederlands *e* (erg, scherp, sterk) = *a*: *arg*, *skarp*, *stark*;
  i in: *in*, *mit* (in, met), maar meestal ook gewoon *e* in deze woorden;
  o in *vorf*, *worvel* (verf, wervel); naast *worvel* kwam ook *wurvel* voor;
  u in *hum*, *spul*, *zwumme* (hem, spel, zwemmen);

- Standaardnederlands *ei* en *ij* zijn altijd *ai* en bij ouderen ook *aai*; als relictvormen kwamen voor *griene* en *liemereg* (grijnen en lijmerig);

- Standaardnederlands *eu* is soms ontrond tot *ee*: *lening* (leuning);
  oe kwam alleen voor in *boekhout* (beukenhout) en *boekeneut* (beukenoot);

- Standaardnederlands *i* (hitsig) = *e*: *hesseg*;
  verschijnt als *o* in: *ommers* (immers);
  als *u* in *dut*, *wulle*, *wuppe* (dit, willen, wippen);

- Standaardnederlands *ie* (nieuw, vlies, wiek) = *uu*: *nuuw*, *vluus*, *wuuk*;

- Standaardnederlands *oo* (door, koning, zoon) = eu: *deur*, *keuning*, *zeun*;
  als *o* in: *ok*, *oste*, *or* (ook, oosten, oor);
  ou in: *boume*, *houre* (bomen, horen);
  u in *butter* (boter);

- Standaardnederlands *o* (dorsen, gordijn) = *a*: *darse*, *gardain*;
  u in *munster* (monster);

- Standaardnederlands *oe* (genoeg, moest) = *o*: *genog*, *most*;

- Standaardnederlands *u* (brug, rug) = *e*: *breg*, *reg*;
  i in *stikkend* (stukkend, 'stuk, kapot');
  als *o* in *bokke*, *jollie*, *nochter* (bukken, jullie, nuchter);

- Standaardnederlands *ui* was altijd *oi* en bij ouderen ook *ooi*; *u* in *krummel, vulles* (kruimel, vuilnis); *uu* in de relictvormen *buul* (buil), *kulekie* (kuiltje);

- Standaardnederlands *uu* verschijnt als *oe* in *oewe* (u, persoonlijk voornaamwoord);

- Standaardnederlands *uw* is *ouw* in *douw* (duw) en *louwersie* (luwte);

Woudt gaat ook in op opvallende verschillen met het Westfries, deze zijn: Zaanse *ee* voor Standaardnederlands *aa* verschijnt er als *ei*: *dein, reip, streit* (gedaan, raap, straat, wat in het Zaans nooit *street* was). De in het Zaans naar een *ou*-klank neigende Nederlandse *oo* kent in het Westfries twee representanten: *ou* en *oô* (met een *w*-achtige naslag): *boum, houg, loupe,* tegenover *groôt, joôs* (Zaans *jonges*) en *oôs* (ons, bezittelijk voornaamwoord).

Terwijl de Zaankanter de *ui* als *oi, ooi* en later als *eu* uitsprak, ligt de Westfriese uitspraak dichter bij de Nederlandse. Er zijn wel meer relicten met *uu*: Westfries *uittule* en *strune* is Zaans *oittoile* en *stroine.*

De *e*-uitspraak voor korte *a* in woorden als *wat* en *dan* komt in het Zaans meer voor dan in het Westfries. Ten slotte zijn *ei* en *ij* in het Zaans altijd *ai* (*aai*), maar in het Westfries meestal *oi*: *maid* tegenover *moid* (meid).

Drie Waterlandse dialecten stonden centraal in een groots opgezet onderzoek onder leiding van de vermaarde Nijmeegse hoogleraar Jac. van Ginneken, te weten de dialecten van Marken, Volendam en Monnikkendam. De Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, waarvan hij voorzitter was, had een regeringsopdracht gekregen om het dialect van Marken te onderzoeken. Toen het niet mogelijk bleek dat onderzoek te doen met het toenmalige Dialectenbureau (het tegenwoordige Meertens Instituut) besloot Van Ginneken het uit te voeren met zijn eigen studenten. In de oorlogsjaren 1942-43 werd het veldwerk gedaan. Van de kant van het Dialectenbureau assisteerde Jo Daan. Er werd een enorme hoeveelheid materiaal verzameld, geheel binnen de opvattingen en theorieën van Van Ginneken. Dat betekende onder andere dat niet het gemeenschappelijke van de drie dialecten centraal stond, maar het afwijkende, dat verschijnselen niet alleen vanuit een Neerlandistisch-dialectologisch perspectief werden bekeken, maar vooral taaltypologisch: zo werd gezocht naar Pools-

Nederlandse parallellen en moest met betrekking tot Volendam vooral aan mediterane invloeden gedacht worden. De woordenschat werd op een voor die dagen revolutionair te noemen wijze verzameld, namelijk in het verband van woordvelden. In 1945 stierf Van Ginneken; een commissie van collega's, daarbij gesteund door een groep oud-leerlingen hebben zich toen ingespannen om tot publicatie van het omvangrijke veldwerk te komen. De Stichting Bevolkingsonderzoek in de drooggelegde Zuiderzeepolders was bereid het werk in haar reeks uitgaven op te nemen.

De weliswaar unieke, maar soms ook wat bizarre aanpak van het onderzoek stelde de bewerkers voor veel problemen. Vooral de wijze waarop de klanken genoteerd waren – Van Ginneken had tijdens het onderzoek op dat punt nog geen duidelijk plan – leverde veel hoofdbrekens op. Men is eruit gekomen.

Dit project leverde een proefschrift op: M. van den Hombergh-Bot, *Structuur in woordenschat van drie Waterlandse dialecten. Een studie over de dialecten van Marken, Volendam en Monnikendam* (Nijmegen, Alphen aan den Rijn 1954), en een lijvig boekwerk: Jac. Van Ginneken, *Drie Waterlandse Dialecten*. Deel I. *Grammatica, Phonologie, Klankleer*, bezorgd door A. Weijnen; deel II. *De structuur van de woordenschat*, bezorgd door M. Van den Hombergh-Bot (Alphen aan den Rijn 1954, *Publicaties van de Stichting voor het Bevolkingsonderzoek in de drooggelegde Zuiderzeepolders*; nr. 18). Ofschoon zij, weliswaar op enige afstand, aan het project meewerkte, schreef dr. Jo Daan een interessante bespreking van dit omvangrijke werk in *Taal en Tongval* 8 (1956), 166-171.

Het zijn alle drie bijzondere Waterlandse dialecten. Monnikendam vertoont veel algemenere Waterlandse en ook wel Westfriese kenmerken. Marken wijkt sterker af, terwijl Volendam een echt buitenbeentje is, omdat er zich in 1859, na de gedwongen ontruiming van het eiland, een groep katholieke Schoklanders vestigde. Deze brachten hun eigen taal mee en sloten zich aan bij de katholieken die in het toen nog kleine Volendam, deel van het veel grotere Edam, woonden; ze trouwden onderling en namen snel in aantal toe. In 1795 bestond het aantal inwoners uit 75% Edammers tegenover slechts 25% Volendammers; in 1943 maakten de Volendammers 36% van de bevolking uit en de Edammers 64%. De andere Waterlandse dialecten staan zeer sterk onder Amsterdamse en algemeen Nederlandse invloed; her en der vindt men verschillende kenmerken, maar het algemene beeld is dat van een dialect op zijn retour. In de 18de eeuw was dat anders. De al genoemde

Johan Le Francq van Berkhey (*Natuurlyke Historie van Holland* 3-2, 951) merkt op: 'De Waterlanders zijn zeer verwant met de Westvriezen. Dat blykt, buiten de bewyzen, die ons hunne Gestalte, mitsgaders hunne Eigenschappen verleenen, ten vollen uit den Tongval en de Spraak'.

Uit de opnames voor de Reeks Nederlandse Dialectatlassen blijkt dat in 1956 de lange *ee* en *oo* werden uitgesproken als een een soort *ei* en *ou*: *koupe, loupe, geive*; de uitspraak van *sch-* aan het woordbegin was niet meer *sk-*, maar werd gehoord als *schk-*, duidelijk een klank in overgang. Ook het voorvoegsel *ge-* van de verleden deelwoorden vertoont dit beeld: in Ilpendam noteerde dr. Daan *zien* voor *gezien*; in Broek *gezien*, terwijl in Durgerdam, onder de rook van Amsterdam, *gesien* gezegd werd, maar ook tegelijkertijd ook *skipper*.

De taal der Volendammers, vooral hun gewoonte om de *ee's* tot *eu's* te ronden, met een moeilijk woord noemt men dat labialisering, ontlokte aan Van Ginneken de uitspraak: 'Het Volendamsche volk heeft toch op de een of andere manier een sterken invloed ondergaan van het mediterane ras met zijn sterke lippenstulping of algemeener, zijn labiale articulatiebasis. Iederen bezoeker van Volendam vallen de vele donkere oogen en zwarte haren op, die tegenover de meerderheid der blauwe oogen en lichtblonde haren van het Noordsche ras te scherper afsteken. Ook de kleine gestalte, die hiermee vaak gepaard gaat, springt in het oog tegen de vele ultrà-lange, misschien door luxureering (ontuchtig gedrag) van het mengproces gekweekte 'Noordsche reuzen'. (*Drie Waterlandse Dialecten* I, XXI). Hij geeft tal van voorbeelden, zoals: *neujme, skeujre, breujke, leujze* (nemen, scheren, breken, lezen), maar ook *Ameujrika* voor Amerika, *ipteujk* voor hypotheek en *feujbruori* voor februari. De meest markante Volendamse eigenaardigheden zijn dat alle *aa's*, of het nu om een lange of een gerekte gaat, *ao*-achtig klinken. In heel veel verkleinwoorden treedt klankverandering of umlaut op: *pot – putje*; *bol* (soort brood) – *bultje, son – suntje* (zon). Urk en Schokland waren de meest westelijke vindplaatsen voor dit verschijnsel. Bij de verledentijdsvormen van sterke werkwoorden als *schuiven* en *druipen* komt naast de vorm met *oe* (*schoe*:f, *droe*:p) ook een vorm met *euj* voor: *skeujf* en *dreujp*. De bewerker van het deel Grammatica zegt in een voetnoot: 'De *oe* is in deze vorm klankwettig. De *euj* komt ook voor in Urk en het Oosten. Het moeten dus Schokkerse vormen zijn, evenals de diminutiva met umlaut.' (*Drie Waterlandse Dialecten* I, 126). De korte *a* voor *-r* en *-s* is *e*-achtig, een ver-

schijnsel dat ook in Kampen voorkomt. Waar het Nederlands een zogenoemde 'lange' *ij* of een *ui* heeft in woorden als *pijp, knijpen, huis* en *muis,* heeft het Volendams een gerekte *ee*: *pee:p, knee:pe,* respectievelijk een gerekte *èù*: (als in *freule*): *hèù:s, mèù:s.* Het Volendams diftongeert net zomin als het Enkhuizens en Wierings, terwijl dat nu juist zeer algemeen is in het Hollands.

Het Dialect van Egmond aan Zee is een buitenbeentje omdat het delabialiseert, dat wil zeggen het ontrondt. De palatale *eu's* in woorden als *zeun, zeumer, weune* en *deur* (wonen, zoon, zomer en door), die zo typisch Hollands zijn, worden tot *ee's*: *zeen, zemer, wene, deer. Boter* werd via *butter* tot *better* en *schotel* via *schuttel* tot *schettel.* De *uu* in woorden als *vuur* en *duur* is *ie*: *vier, dier* en ook *stiere* (sturen), *skier* (schuur), *mier* (muur).

Vaak sluit het dialect ook weer aan bij het Nederlands, met kleinere uitzonderingen, zoals *vrog,* voor 'vroeg' en *gelok* voor 'geluk'.

De lange *aa* is er *ee*: *sleepe, skeep* (slapen, schaap).

De *ij* verschijnt als *ai*: *blaive, main* (blijven, mijn) en de *ui* als *oi*: *hois, doif* (huis, duif), voor *w* als *ou*: *douwe* (duwen). Maar *nieuw* is *niew,* waarschijnlijk ontstaan uit *nuuw* (ontronding).

De *a* voor *r* is een gerekte *ae,* vergelijk *bae:rt, gae:re, vae:rt, pae:rt, stae:rt* (baard, garen, vaart, paard, staart).

De *h* aan het woordbegin wordt niet uitgesproken; *sch-* is *sk-*; en *n* gevolgd door *d* of *t* wordt *ng*: tand = *tangd* en hond = *hongd.*

Enkhuizen valt ook op in het Noord-Hollandse taallandschap. Door zijn gerichtheid op de Zuiderzee en de zeevaart raakte het wat geïsoleerd en daarin zoekt men de verklaring voor het feit dat het Enkhuizens niet meedeed aan een taalontwikkeling die zeer bepalend is geweest voor de vorming van het Nederlands, namelijk de diftongering van oude *û* en *î* tot *ui* en *ij.* Het Enkhuizens behield het voorstadium hiervan en heeft *uu* en *ie: duuf, muus, huus, tied, blieve* (duif, huis, muis, tijd, blijven). Johan Winkler formuleerde het in zijn *Dialecticon* (II, 43-44) aldus: 'De oude, thans zoo vervallene, aleer zoo bloeiende westfriesche stad Enkhuizen maakt, wat den tongval der inwoners betreft, een uitzondering op den algemeenen regel van het westfriesche nederduitsch. De tongval van Enkhuizen is zeer merkwaardig en verschilt van alle andere westfriesche dialecten. Hij is ook scherp afgescheiden van den tongval der dorpelingen rondom de stad, vooral van dien der bewoners van de zoogenoemde Streek, de dorpereeks tusschen

Enkhuizen en Hoorn. De reden van deze eigenaardigheid van den enkhuizer tongval is hierin gelegen dat Enkhuizen oudtijds, vooral in de zestiende en zeventiende eeuw, een groote en bloeiende stad zijnde, een eigen tongval had, even als alle andere steden die toen ter zijde meer op zich zelven stonden, en dat die tongval ook nog heden te Enkhuizen is bewaard gebleven. De ouderwetsche tongval van het rijke Enkhuizen der zestiende en zeventiende eeuw is bewaard gebleven, en door de hedendaagsche ouderwetsche Enkhuizers in eer gehouden als een erfenis hunner aanzienlijke en vermogende voorouders. De dorpelingen rondom Enkhuizen daarentegen hebben in het verloop des tijds hun tongval gewijzigd en veranderd en gelijken tred daarin gehouden met het hollandsch dat men in andere deelen des lands spreekt. De westfriesche landlieden, even als de stedelingen van Hoorn, enz. staan en stonden steeds in onafgebrokene gemeenschap met hun noordelijker wonende landslui, en met de verwante Waterlanders, Kennemerlanders en andere Noord-Hollanders. Niet alzoo de Enkhuizers. Enkhuizen was steeds in den volsten zin des woords een zeeplaats; groothandel, koopvaardij en visscherij en de bronnen van bestaan daaraan verwant, bloeiden er. Het brandpunt, de welvaartsbron van Enkhuizen lag in de haven dier stad. De zee, en niet het omringende land maakte Enkhuizen groot en rijk. Enkhuizen strekte nooit tot een groote marktplaats voor de west-friesche boeren, zoals Hoorn en Alkmaar. Zoo bleven de oude Enkhuizers meer afgezonderd en daardoor meer bijzonder, en hun afstammelingen zijn dit heden ten dage nog, vooral in hun tongval'.

Opmerkelijk is ook dat de *ui* in woorden als *fluiten* en *duit*, die niet van een oude *û* stamt en die in de meeste dialecten die niet diftongeren nu juist wel een tweeklank is, in het Enkhuizens een *uu* is: *flute, duut, spute, stute* (fluiten, duit, spuiten, stuiten). De *h* aan het woordbegin wordt er niet uitgesproken. Een helder overzicht van de ontwikkeling van de Enkhuizer klanken geeft A.C.M. Goeman in: Spoelstra, Sj. *Enkhuizer woordenboek.* Amsterdam 1981 (p. XVI-XXIII).

Het Kennemerland was in de Middeleeuwen oorspronkelijk een zelfstandig graafschap langs de Nederlandse kust. Het besloeg een gebied vanaf de monding van de Rijn bij Katwijk tot aan het Zijperzeegat bij Petten. Onder Dirk I (916), die waarschijnlijk een zoon was van Gerulf, de stamvader van het Hollandse huis, gaat het zelfstandige Kennemerland op in het Graafschap Holland. De streek die thans Kennemerland wordt genoemd, loopt

van Zandvoort tot Schoorl, met inbegrip van Haarlem, Alkmaar en het IJmond-gebied. Het is hier de plek om het sprookje dat in Haarlem het beste Nederlands gesproken zou worden uit de wereld te helpen. Dit misverstand is ontstaan door het niet juist lezen en interpreteren van een passage uit het *Dialecticon* (Deel II, 115) van Johan Winkler. Hij zegt: 'Omdat zeker de helft der Haarlemmers tegenwoordig geen echt haarlemsch meer spreekt, maar het zoogenoemde moderne hollandsch daar nog meer dan in andere hollandsche steden de dagelijksche spreektaal der meeste menschen uit de meer beschaafde en gegoede standen uitmaakt, zoo wil ik hier een proeve van dat moderne hollandsch geven, van de taal namelijk die overal in Nederland meer en meer in gebruik komt, en die overal de oorspronkelijke tongvallen verdringt. Dit taaltje gelieft men (natuurlijk bijna uitsluitend in Holland) wel "de beschaafde uitspraak van het nederlandsch" te noemen.' Hierbij moet men zijn geografische beperking 'natuurlijk bijna uitsluitend in Holland)' zeer letterlijk nemen. Hij vervolgt met: 'Natuurlijker wijze gaat het platte, ouderwetsche haarlemsch zeer geleidelijk in het moderne hollandsch over, en hangt het platste haarlemsch door een keten van tusschen- en overgangsvormen samen met het moderne hollandsch.'

Voor het oudere Haarlems beschikken we over een interessante tekst uit de achttiende eeuw: 'Den onverstandigen Roomsch Katholijken Boer', een tekst van een amateur-dichter, Johannes de Boer, geboren in 1694 in Haarlem en vermoedelijk gestorven in 1759. Hij liet een omvangrijk handschrift na 'Alle de Gedigten. Liederen. Invallende Gedagten, en Poezij van Jan de Boer', begonnen in Haarlem op 17 september 1736. De tekst is afgedrukt in *Taal en Tongval* 10 (1958), 63-74 en in het zelfde tijdschrift (blz. 54-62) van uitvoerig commentaar voorzien door dr. Jo Daan.

Belangrijke kenmerken zijn de ronding van *ee* tot *eu*: *deuze* (deze), *veul* (veel); de *eu* voor *oo*: *deur, veur, zeun, keuning*; ronding van *e* en *i* tot *u*: *dut, nummer, ummer*, naast *ommers, vrunde*; velariseringen, dat wil zeggen de overgang van *-nd* tot *-ng*: *verstangt, wangt, wongder, kungst* (verstand, want, wonder, kunst). Het voert te ver hier alle kenmerken op te noemen. Duidelijk is hier sprake van een Hollandse tekst, met typisch Hollandse dialectkenmerken.

Hieronder een deel van het lange gedicht.

DEN ONVERSTANDIGEN ROOMSCH KATHOLIJKEN BOER
Spreekende van zaaken diên hij zelver niet verstaat, in 't jaar 1732:

'k Verstäe 't may niet; et schaijnt de worrelt is in roeren:
Niet onder slegte liêns, of lompe en plompe boeren:
Máer onder waijze lúy: of ommers die naar schaijn,
Mit Leuvens wetenschop, van jongs gebooren zaijn.
Ik as ien slegten bloed, mien dat men mosten eeren
De Priesters wij vermaard, die deúr hún goede Leeren
De Liedens voeden, mit Gods Haylig Zúijver Woord:
En die de Kaerk, en póuws, as Goeje Priesters hoord.

Winkler (deel II, 113) gidst ons verder door dit gebied: 'De tongval van het kennemerlandsche visschersdorp Zandvoort staat in Noord-Holland geheel op zich zelven. Met de tongvallen van de zuidhollandsche zeedorpen echter, met die van Noordwijk- en Katwijk aan zee en Scheveningen, vormt de zandvoorder tongval een geheel dat men den naam van strandhollandsch kan geven. Het strandhollandsch is ongetwijfeld de merkwaardigste en belangrijkste van alle hollandsche tongvallegroepen; het is het oorspronkelijkste, minst verbasterde, en verre weg het zoetvloeiendste, klankrijkste hollandsch dat er bestaat. Het friesche bestanddeel heeft in het strandhollandsch min of meer de overhand over de frankische bestanddeelen. Het strandhollandsch is, van alle hollandsche tongvallen, het verste van het moderne hollandsch en van het geijkte nederlandsch verwijderd. Maar even als de tongval van Kennemerland het naaste bij het moderne hollandsch staat, zoo is ook van alle strandhollandsche tongvallen het zandvoorder dialect het minst bijzonder.'

Algemene eigenschappen van dit Strandhollands zijn: de uitspraak van de *aa* als *æ*, van de *ei* en *ij* als *aai* en *ai*, van de *ui* als *oi*, van de lange *ee* als *ie*, enz.; de *h* wordt dikwijls niet, of verkeerd uitgesproken; in het dialect van Zandvoort echter is dat niet het geval.

2.2 De spelling

Meester Langedijk merkt in zijn *Hé is dat Westfries* (blz. 11) heel fijntjes op: 'Wat de spelling van het Westfries betreft – hierin is bij de verschillende

schrijvers nog veel willekeurigs. Als men de hete spellingstrijd overziet van rond 1890 tot heden, van Kollewijn tot VWS (Vereniging voor Wetenschappeleke Spelling) betreffende de spelling van het Algemeen Nederlands, dan is het niet verwonderlijk, dat de eenheid van spelling in ons dialect nog ver te zoeken is!' Nu hebben de Noord-Hollandse dialecten het voordeel dat ze wat de klanken betreft niet zo ver van de standaardtaal af staan. Ze kunnen over het algemeen gemakkelijk met de gewone schrifttekens weergegeven worden.

In het verleden, om precies te zijn in 1942, werd in het *Westfriesch Jaarboek* (1, afl.7, 9-10) door mr. W.A.C. Sterk 'De spelling van het Westfriesch' aangekondigd: *De spelling fan 't Westfies, uitgave fan de West-Friese-Styk.* (Het woord *styk* betekent vereniging). Vijf jaar later licht N.J. Groot, zich ook noemend De Binnenwoizend, deze nog eens toe (*De Westfries* 1945, afl. 1, 1-4). Maar ook mr. A. de Goede liet zich uit over spellingsproblemen. In *Eigen Volk* (7, 1935, 155-156) liet hij zien hoeveel beter de door de West-Frieze-Styk voorgestelde spelling is dan de praktijk tot dan toe, waarbij aansluiting werd gezocht bij de Nederlandse spelling, door hem 'schrijf-Nederlands' genoemd. Als illustratie drukte hij een gedicht van J. Visser af in de nieuwe spelling en één strofe in de oude. De titel van het gedicht luidt in de oude spelling 'Westfrieze van noôde', en in de nieuwe 'Westfrieze fan noade'. Hier volgt de eerste strofe in beide spellingen:

We hewwe mense van noôde, van 't oige soôrt
De vriemd kan den hewwe ons spul en ons wurf
ons plaas en ons vee, maar ons oige woôrd,
ons tael kroigt hi noait; wat Hollant bedurf,
we houwe ons taal, deervoôr wille we stroije
Fries en Froij Westfrieze, alleman Fries en Froy.

We hewwe minse van noade, fan 't oigene soart
De friemd kin den hewwe ôns spul en ons wurf
ôns plaes en ôns fij, maer ôns oigene woard,
ôns tael kroigt h' noait; hwat Hollant bedurf,
we hauwe ôns tael, deerfoar wille we stroi'e
Fries en Froij Westfrieze, alleman Fries en Froy.

Dat hier meer aan de hand is dan een simpele aanpassing van de spelling is overduidelijk. De spellinghervormer veranderde enkele klanken en verving *oige* door *oigene*. Merkwaardiger is wat De Goede verder opmerkte: 'Bij deze oude schrijfmethode (die welke aansluiting zocht bij de gewone spelling) kon men niet anders dan "leutige" schetsen schrijven, misschien "grappig" maar in geen geval mooi.' De Westfriese plattelander heeft best wel iets moois weg te geven en in "'t verjongde Westfriesch (is) hij niet langer gevangen in de doodende niets dan moppen vertellende cirkel van de oude dialect schrijf- en uitingsmethode.'

Jan Pannekeet, *Het Westfries* (35-54), besteedt uiteraard aandacht aan de spelling. Hij hoopt met zijn voorstellen meer eenheid te kunnen brengen in de veelvoud aan gehanteerde spellingsystemen. Hij zoekt zoveel mogelijk aansluiting bij de algemene Nederlandse spelling en onderscheidt (1) gevallen waarin men zoveel mogelijk de Nederlandse spelling kan volgen, (2) gevallen waarin men moet of kan afwijken van de Nederlandse spelling zonder daarbij aparte letter- of uitspraaktekens te gebruiken en (3) gevallen waarin de Nederlandse spelling niet voorziet, zodat men aparte letter- of uitspraaktekens kan of moet gebruiken. Het is voor de weergave van dialectklanken in proza of poëzie altijd aanbevelenswaardig een spelling te hanteren die zo dicht mogelijk bij die van de standaardtaal ligt, omdat de lezers met dat systeem vertrouwd zijn. Bij Pannekeets laatste groep gaat het om de weergave van klanken die de standaardtaal als zodanig niet kent.

3. Woorden en woorddelen

3.1. Woorden

Hoe de woordenschat gepresenteerd wordt in *Drie Waterlandse dialecten* laat het volgende fragment zien. Het betreft een deel van het woordveld 'School en spel' en wel '2. Jongensspelen' (Deel II-1, 193; de spelling is aangepast).

Muziekinstrumenten	**MARKEN**	**VOLENDAM**	**MONNIKENDAM**
Met hun kleppers	*kleperawtjəs*	*klaperawtjəs*	*klepəráwtjəs*
lopen ze te klepperen	*klepərə*		
als ze naar school gaan, of ze spelen op hun mondharmonika:			
mondorgel	*montorəgəl*	*montörəgəl*	*montórgəl*
hun fluitjes	*fluitjəs*	*fleutjəs*	*fleutjəs*
of mirliton			*merliton*
(soort papieren fluit, afgesloten met vloeipapier).			
Ze vermaken zich verder met een			
harmonica,	*mò.wnika*	*mo.niko*	
mook; een klein slagwerkje:		*mó.k*	
pianootje	*pio.nò.wtjə*		
of een bromtol.	*bromtol*	*bromtol*	*brómtol*

De betekenis van de verschillende woorden en de varianten in de verschillende plaatsen worden op dezer manier heel aanschouwelijk voorgesteld. Volendam kent naast harmonica ook het woord *mook*; het is ook Westfries. *Mook* komt voor in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* en betekent eerste maag van herkauwende dieren, gewoonlijk pens genoemd en vervolgens ook pens of buik in het algemeen. De betekenis 'harmonica' moet een afgeleide zijn, eerder denkt men hier aan een soort van primitieve doedelzak. Vergelijk het woord *balg* 'maag, buik', in *blaasbalg*.

Het Zaans kent veel woorden die met de medeklinkercombinatie *fn-* of *gn-* beginnen, veel meer dan het Nederlands. Aan de woordenlijst uit *Deer hoor ik je* zijn de volgende voorbeelden ontleend.

fnaddere, kliederen, met de handen knoeien in iets nat en kleverigs.
fnazel, een rafel, ook wel *fliertje* genoemd in het Zaans. *Fnazele* is rafelen.
fnieste, niezen.
fnistere, fluisteren.
fnoikie, een klein beetje. Bij het koken gebruikt je een *fnoikie* zout. Andere woorden voor klein beetje zijn in het volgende voorbeeld verwerkt: je kon in het Zaans je maaltijd op smaak brengen met een *fnoikie* peper, een *frippie* zout en een *meggepissie azain*. Het laatste woord is bijzonder aardig: *migge* is mug en *pissie* laat zich wel raden, dat in combinatie met azijn is bijzonder beeldend taalgebruik.
gnap, netjes, elders in Holland gebruikt men het woord *knap*: de boel knap houden. Het zondagse pak werd het *opgnapperspak* genoemd. *Gnappe* betekent schoonmaken.
gnappies is netjes: *je ziene der gnappies oit.*
gnartele, knabbelen: *eet nou toch es deur! je zitte enkeld maar een bietje te gnarte.* Ook in de vorm *gnatele.*
gnarte, doelloos heen en weer lopen, drentelen.
gniepe, op een gemene, achterbakse manier pijn doen. In de Standaardtaal komt de vorm *gniep* voor, dat is een verkorting van *geniep*, iets in het geniep doen, iets stiekem doen. Dit Zaanse *gniepe* moet wel een oud *ie*-relict zijn en samenhangen met *knijpen.*
gnoffe, is de Zaanse vorm voor gnuiven.
gnokke, hunkeren, schooien, bedelen; het werd dikwijls van honden gezegd,

maar ook wel eens van kinderen. *Kaik die hond es gnokke. Zit je nag om soikerdinkie* (suikergoed, marsepein) *te gnokke?*
gnorte, knorren, grommen, pruttelen, morren. *As de varrekes maar grnorte blaive, worre ze vanzelf vet.*

3.2. Woordvormingsverschijnselen

Verkleinwoorden

Volgens Heeroma (*Hollandse Dialectstudies* 1935) heeft het Wierings van alle Noord-Hollandse dialecten het systeem van de verkleinwoordvorming het best bewaard. Door dr. Jo Daan is dat systeem zeer helder beschreven in haar proefschrift (*Wieringer land en leven in de taal*, par. 42).
De gewone verkleiningsuitgang is *-ke*. Deze komt voor na *p, m.w, f, s, l, r* en na klinker:

-p: *hapke, knipke, kopke*
-m: *blomke, damke, komke*
-w: *madeliewke, touwke*
-f: *grofke, liefke, skuufke*

een uitzondering vormt *dievje* in de uitdrukking *dievje en diefjesmaat*, die wel aan het Nederlands ontleend zal zijn.

-s: *bakkeske, bòske, dòòske*

Onder invloed van de Standaardtaal komen in deze groep veel *-je* en *-ie*-vormen voor: *dòòzje, frangzje, meizje.*
De volgende zijn gevormd naar het meervoud: *jongeske* (*jonge*, mv. *jonges*), *knieske* (*knie*, mv. *knies*)

-l: *ankelke, balke, belke*

Een uitzondering zijn: *boeltje, naveltje, worteltje* en ook *kalletje* en *stelletje*, import van een jong woord, wat het eerste en van oudere datum wat het tweede woord betreft.

-r: *heerke, hufterke, kake*
-klinker: *mooike, kooike*

-je komt voor na *d,t* en gutturaal

-d en *-t:* *beerdje, bietje, bootje.*

Staat de *d* of *t* na een medeklinker, dan wordt de hele medeklinkerverbinding stemhebbend: *gezigje, frangzje, hòòvje.*

-gutturaal: *bankje, bonkje, dinkje* (*ng* wordt *nk*), *bakje, bekje, herrekje; elleboogje, jarogje, migje.*
-*tje* komt voor na *n, r, w,* en klinker:
-*n:* *baantje, braderietje, feantje*
-*r:* *òppentertje, paartje*
-*w:* *blauwtje*
-klinker: *balietje, boaitje*

Meervoudsvorming

Ook hier geeft *Wieringer land en leven in de taal* weer een helder overzicht. Het systeem wijkt in de regel niet af van wat in de andere Hollandse dialecten het geval is (par. 44).
Meervouden op -*e*: *beerde, bèèste, biene, blomme, boere, gallege, gangze, muze, örte, pòte, rubbe, skoene, strète*;
op -*ere*: *lammer, kiendere, oaiere*;
op -*s*: *moles, jonges.*
Woorden op -*ing* en -*te* hebben vaker dan in het Nederlands een meervoud op -*s*: *harings, kettings, leunings* (maar *tekeninge, verdiepinge*), *gedeeltes, gemeentes, gewoontes, hoogtes, ziektes.*
Dubbel meervoud kennen *erepele-erepels, erreme-errems, kamerade-kameraads, neve-neefs, nichte-nichs.*
Alleen een -*s*-meervoud hebben: *boerderij, smids.* Naast *knechs* komt *knechse* voor en uit het meervoud *knies* bij *knie* ontstond een nieuwe vorm: *knieze.* Het meervoud van *tegel* is *tegele*, terwijl het Nederlands hier nu juist de voorkeur aan *tegels* geeft.
Broete, 'uitwerpselen van koeien' en *grane*, 'graansoorten' zijn woorden die alleen een meervoudsvorm hebben.
Lendenen is verkort tot *lende.*

Persoonlijk voornaamwoord

	onderwerpsvorm		lijdendvoorwerpsvorm	
	vol	gereduceerd	vol	gereduceerd
ik	ik, ikke	'k	moin	me, m'n
jij	jij	je	jou	je
hij	hai, hááі	ie	hem, hum	'm
zij	zai, zááі	ze	heur	'r, d'r, ze
het		't	't	't
wij	wai, wááі	we	oôs	oôs
jullie	jullie	jullie	jullie	jullie
zij mannelijk	zai, zááі	ze	hun	ze
zij onzijdig	zullie	zullie	hun	ze
zij vrouwelijk	zai, zááі	ze	heur	'r, d'r, ze
	zullie		hun	
			zullie	

De uitspraak kan plaatselijk afwijken, naast *ai*-vormen komen er *oi*-vormen voor.

Het is hier wel de plaats iets meer te zeggen over de aanspreekvormen van het Westfries. Dr. Pannekeet (*Het Westfries*, blz. 437) geeft een aantal fraaie voorbeelden. Veel, vooral oudere echtparen met kinderen (maar ook zonder) hebben de gewoonte elkaar met *vader* of *pa* en *moeder* of *moe* aan te spreken:

Vader, wil jij effies eerappele skille?
Moeder, weer loit m'n verskoôndersgoed?

Als er vreemden bij zijn spreken ze elkaar wel met *man* of *vrouw* aan:

Man, ken je effies komme?
Vrouw, d'r is vok voor je an de deur.

Soms wordt voor- en achternaam gebruikt, gekscherend bedoeld, maar ook bij wederzijdse irritatie:

Jan Kuin, skaai nou eris uit mit dat gerochel.
Truus Knoin, je binne 'n lekkere skat!

Het moderne algemeen verbreide gebruik dat ouders elkaar bij de voornaam aanspreken kent het Westfries ook.

De grootouders worden aangesproken met *groffader* of *opa* en *grobmoeder*, *opoe* of *opie*; moderner is *oma*. Dat wordt niet alleen gedaan door de eigen kleinkinderen maar ook door hun eigen kinderen en schoonkinderen. *Taat*, vader en *bep* of *bup*, grootvader zijn verouderd.

Schoonbroer wordt niet gebruikt, het is altijd *swager*, wel *skoônzus*, het woord *snaartje* in deze betekenis is verouderd.

Heel goedmoedig spreken ouders hun kinderen aan met: *me joôn, joje, me knecht, knechie, me woif, woifie, me moid, moidje*:

Me joôn, joje, me knecht, knechie, me woif, woifie, me moid, moidje, zou je dat nu wel doen?

Bij boosheid, sarcasme of ergernis wordt *me* weggelaten:

Je binne weer niet vroeg, knecht, zeun! (een moeder tegen haar zoon).
Je hewwe puur zô'n grôte smoel, knecht, zeun (de ene jongeman hatelijk tegen de ander).

Werkwoordsvervoeging

ik loop	liep
jij lope	liepe
hij loopt	liep
wij lope	liepe
jullie lope	liepe
zij lope	liepe
tegenwoordig deelwoord:	lopend
verleden deelwoord:	lopen
onbepaalde wijs:	lope (maar zelfstandig gebruikt 't lopen)

Dit zijn de basisgegevens. De eenlettergrepige werkwoorden als *doen, staan, gaan* hebben in de tweede persoon enkelvoud en in het meervoud een *-e: gane, doene stane.*

Weze is de infinitiefvorm en *benne* de persoonsvorm van het werkwoord zijn: *weer mot je weze* en *de bure benne niet thuis.*

Het verleden deelwoord wordt niet met *ge-* gevormd: *zet, sproken, worren* voor gezet, gesproken, geworden: *ik hew net koffie zet; ik hew Piet sproken; hai is dokter worren.*

Er komen wel vormen met *ge-* voor: *de getrouwde kindere, de gepelde bolle, 'n geziene man*, maar ook: *opskôten joôs* (opgeschoten jongens), *ofsproken werk* en *ofklouven bien*. Een regel is moelijk te geven.

Zoals hierboven al ter sprake kwam, is het ontbreken van het voorvoegsel *ge-* bij de vorming van voltooide deelwoorden zeer wezenlijk voor de indeling van de Noord-Hollandse dialecten. Het is daarom interessant op deze plek wat nader op de zaak in te gaan. Een mooi en helder overzicht geeft *Schönfeld's Historische Grammatica van het Nederlands* (zevende druk, bewerkt door A. van Loey, Zutphen 1964, 161):

'Veel groter verscheidenheid dan de algemene omgangstaal vertonen de dialecten ten opzichte van ge- in het participium. Het zijn in hoofdzaak die van Vlaanderen, Brabant, Limburg, Zeeland (ten dele in de vorm *hə*), Zuid-Holland en Noord-Holland tot het IJ, Utrecht en het grote-rivierengebied, die gə- kennen. Als ə- verschijnt het praefix in het grootste deel van Gelderland en Overijsel, in de Zaanstreek (deels), in Z.W.-Vlaanderen. Geen praefix kent het noorden van Noord-Holland; Friesland; Groningen; Drente; Oost-Twente en het oosten van de Achterhoek. Let men op de relicten van ə- in b.v. Zuid-Holland en op de Zeeuwse eilanden en raadpleegt men de oudere bronnen, dan blijkt, dat het ə-gebied vroeger omvangrijker was en de gehele kuststreek van Duinkerken tot Alkmaar omvatte; nog in de 18de eeuw was Holland tussen IJ en Nieuwe Maas ə-gebied. Dat ə-gebied had echter ook te strijden tegen de praefixloze vormen, die vroeger veelvuldig voorkwamen tot het IJ; in de middeleeuwen vindt men ze zelfs – zij het ook niet talrijk – veel zuidelijker; vgl. b.v. *maect, spaert, sweghen* bij Willem van Hildegaersberch, Dirc Potter e.a. Als de oude kern van het gə-gebied kan men beschouwen Brabant, Limburg, Utrecht; van de cultuurtaal uit werd gə- geïmporteerd in Vlaanderen en Zuid-Holland.

Overal gaat echter aan het stadium van ə- en van praefixloosheid een *gí*-participium vooraf; dat wil dus b.v. voor Zuid-Holland zeggen, dat *gí-* het oudste, niet

bewaarde stadium is; dat daarop volgde ə- en dat dit ə- weer verdrongen is door een van elders gekomen gə-. De verhouding van gə-/ə-/ – is op de volgende wijze te verklaren.

In verschillende – vooral, maar niet uitsluitend in de Ingvaeoonse – dialecten ging de g vóór de volgende *i* in *j* over. Zo werd dus *gi-* tot *ji-*, dat enerzijds *i(i)-* en daarna ə- kon worden, anderzijds tot *jə* – kon verzwakken. Het tussenstadium *i-* vindt men b.v. bewaard in mvla. (owvla.) *igaen* (vgl. ook buiten het participium b.v. *inas* 'genas', *jaeritide*), op dezelfde wijze als b.v. in 't oudere Engels *yclad* 'gekleed'. In Z.W.-Vlaanderen vindt men, naast ə-, een merkwaardige ontwikkeling tot *œ*-; V. Ginneken denkt hier aan een oorspronkelijke *ga-* in plaats van *gi-*, wel ten onrechte, daar soortgelijke verschijnselen in sommige zuidelijke dialecten zich voordoen bij de -*ən*. De oorzaak ligt veeleer in de behoefte om een functioneel belangrijke klank door verzwaring te redden van de ondergang. Het tussenstadium *jə-* is in ons land bewaard in 't zuidoosten van Limburg (Vaals). Het tot ə- verzwakte praefix kon licht verdwijnen, in de eerste plaats na woorden die op een vocaal uitgingen, dan ook in andere positie. Maar op den duur breidden de vormen met *gə-* zich weer uit, daar het praefix hier een belangrijke functie had te vervullen; dit in tegenstelling tot het Engels, waar het als kenmerk van het part. praet. voorgoed verdween.'

Kennen is zowel 'kennen' als 'kunnen' en *leggen* is zowel 'leggen' als 'liggen': *ik ken /kon me les; ik ken/kon goed lere; hai legt/loit 't deer neer; hai legt/loit te bed.*

Voor- en achtervoegsels

Woordvorming in het hedendaags Westfries is de titel van het proefschrift waarop Jan Pannekeet in 1979 promoveerde aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen. Met een overvloed aan materiaal laat hij zien hoe in het Westfries met behulp van tal van voor- en achtervoegsels woorden gevormd worden en wat hun betekenis is. Er kunnen abstracta, concreta, bijvoeglijke naamwoorden, werkwoorden, bijwoorden en verkleinwoorden gemaakt worden. Het is ondoenlijk in kort bestek de hele studie te bepreken. De nieuwsgierige lezer vindt een samenvattend overzicht in *Het Westfries.* Een paar voorbeelden: *vroegopper*, iemand die vroeg op staat, naast *rechuiters*, schaatsen voor het rechtuit of hardrijden. *Stikkenig, stikkendig* (stuk + -enig, -endig), nogal kapot; puur *rejalig* (royaal + ig), nogal royaal.

Nog een voorbeeld van de creativiteit van het Westfries als het om woord-

vorming gaat. Door aan een stam van een werkwoord een achtervoegsel *-el* of *-er* te zetten, krijgt dat werkwoord een bijzondere betekenis, namelijk herhaaldelijk of aanhoudend plaatsvinden van wat door die werkwoordsstam wordt genoemd:

skuddele, herhaaldelijk (snel) *skudde* (schudden);
wukele, herhaaldelijk (met de armen) *wuke* (wieken);
knauwere, herhaaldelijk of aanhoudend *knauwe* (knauwen, knagen);
hakkere, *hakkelken*, eigenlijk met de stem *hakke*;
tittere, aanhoudend *titte* (zuigen, drinken);
mottere, aanhoudend *motte* (motregenen).

Soms geeft zo'n achtervoegsel iets verkleinends aan:
kuchele, herhaaldelijk licht *kuche*;
krokkele, herhaaldelijk *krokke* (heel fijn sneeuwen).

4. De zinnen

4.1 De slot-n

Een van de grote dialectgrenzen die dwars door Nederland loopt is die van de slot-n in werkwoordsvormen. Het oosten van Nederland (niet Noord-Brabant en Limburg) hebben een zogenoemde slot-n en spreken van lop**en**, zitt**en**, vaak als loop'**m** en ztt'**n** uitgesproken – men zegt dan ten onrechte dat ze die *n* inslikken – de westelijke helft heeft die slot-n niet en zegt lop**e**, zitt**e**, zoals hierboven bij de bespreking van de vervoeging van de werkwoorden al duidelijk werd. Maar onder bepaalde condities kent het Noord-Hollands die slot-n ook, en wel als de onbepaalde wijs als zelfstandig naamwoord wordt gebruikt en als gerundium ('wat gedaan moet worden'), een moeilijk woord, maar de volgende voorbeelden uit het Wierings maken het wel duidelijk:

moete jullie te garnellen? (moeten jullie op garnalenvangst?);
ik gaan te melken (ik ga melken);
Jan het te opereren weest (Jan is weg geweest om geopereerd te worden);
ik moet iemand hebben ... om te snoeien te litten (om te laten snoeien).

4.2 De plaats van het hulpwerkwoord

In samengestelde zinnen staan de onbepaalde wijs en het verleden deelwoord altijd voor het hulpwerkwoord:

hij zei, dar er brangd west het (hij zei dat er brand geweest is);
sie wist niet hoeke paling of we heawe mòste (ze wist niet wat voor paling we moesten hebben);
as je hem kend had, zou je 't wel begriepe (als je hem had gekend), zou je het wel begrijpen);
't leek wel of ie in een trog zitten had (het leek wel of hij in een varkenstrog had gezeten).

4.3 Te + infinitief

Het Westfries kent talrijke constructies van *te* met een onbepaalde wijs. Pannekeet wijdt er in zijn Het Westfries een heel hoofdstuk aan (hoofdstuk 19, blz. 409-435). Bijzonder interessant zijn de constructies van het volgende type:

ze zat te koffie drinken (koffie te drinken);
Ik zat te krant lezen;
hai lag te eerappele rooiden (lag aardappels te rooien);
hai sting te bolle sorteren (bollen te sorteren);
ze zat te kouse stoppen (kousen te stoppen);
hai liep te aaiere zoeken (eieren te zoeken)

4.4 Twee infinitieven

In een Nederlandse zin van het type *de pap koud laten worden* staat de onbepaalde wijs van het modale werkwoord *laten* in het Noord-Hollands achteraan. Hiervoor kwamen al twee voorbeelden uit Boekenoogen ter sprake:

hij het 'en huis zette late;
ik zou 'et niet doen wille.

Andere voorbeelden zijn:

't soap kouwe litte (de pap koud laten worden);
sie het 't heer wazze litte (ze heeft het haar laten wassen);
'k souw alles wel geliek dèèn heawe wille (ik zou alles wel tegelijk hebben willen doen).

4.5 Tegenwoordig deelwoord

Constructies *als de matjes kwamme lòpende van Den Helder* (de meisjes kwamen lopen van Den helder); *de plante benne groeiende heengaan* (de planten zijn gaan groeien) komen geregeld voor.

4.6. Doen

Het werkwoord *doen* wordt opvallend veel gebruikt. De voorbeelden spreken voor zich.

Doet Piet gien meer rouke (rookt Piet niet meer?);
Hai doet al 'n jaar gien meer rouke (hij rookt al een jaar niet meer);
doene jullie alle week kaarte mit de bure (kaarten jullie elke week met de buren);
we doene demei wel omwasse (we wassen straks wel af);
ik docht dat jij al sleipe deeë (ik dacht dat je al sliep).

Het Volendams gebruikt *doen* in zinnen als: *hij doet niet meer zingen, hij doet niet meer voetballen, we doen braden, ik doen lezen, hij deed timmeren, hij deed spelen* en daarnaast *hij zingt niet meer, geen meer voetballen, we zijn aan het braden, ik ben aan het lezen, hij was aan het timmeren.*

Ook in vraagzinnen: *doe je slapen?* naast *slaap je?*, maar *doe je roken?* betekent: ben je een roker en *rook je?* betekent: rook je op dit moment?

Vergelijk ook: *Ik sloeg hem in zijn gezicht*, maar *ik deed hem slaan* (ik sloeg hem); in het eerste geval gaat het om een ogenblikkelijk voorbijgaand feit, in het tweede om een handeling die enige tijd duurt.

Voor de leesbaarheid en om duidelijk de vorm van de constructies te laten uitkomen zijn de voorbeelden, die ontleend zijn aan *Drie Waterlandse Dialecten* (1.1., 145), vernederlandst.

5. De externe geschiedenis van het Noord-Hollands

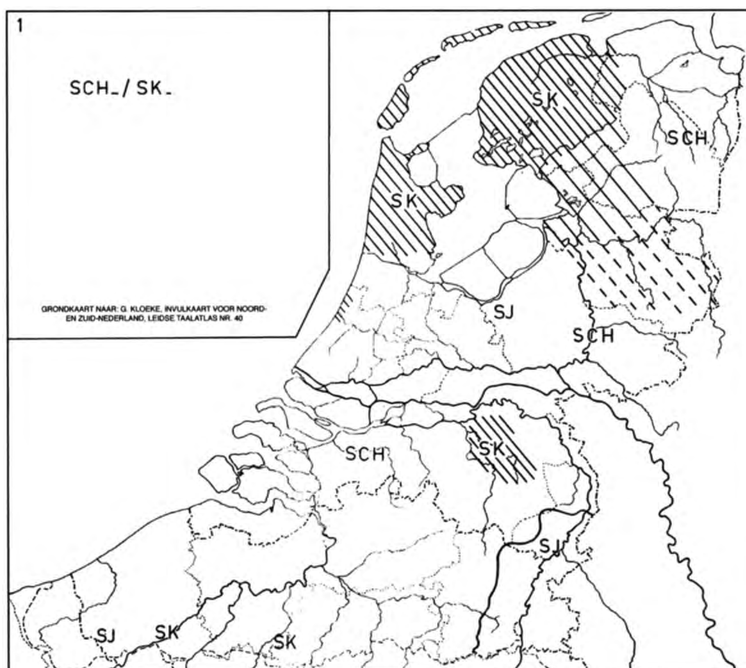
In de literatuur treffen we voor het eerste millennium van onze jaartelling in het Hollandse kustgebied verschillende etnische groepen aan. 'In de eerste tot en met de derde eeuw is er sprake van Grote en Kleine Friezen, Cananefaten en Frisiavonen; in de vierde en vijfde eeuw van Franken en Saksen; in de vijfde en zesde eeuw van Warnen, Herulen, Juten en Sueven en in de zevende eeuw opnieuw – en alleen – van Friezen.' De volksverhuizing heeft duidelijk grote verschuivingen teweeg gebracht in de etnische geografie van het Germaanse gebied. Alleen de Friezen lijken hierop een uitzondering te maken . Maar op grond van de grote veranderingen die het Hollandse kustgebied op landschappelijk, demografisch, sociaal-politiek en cultureel terrein gaat doormaken, het raakt zelfs voor een groot deel ontvolkt, is dat niet aannemelijk. (Jos Bazelmans, Menno Dijkstra en Jan de Koning, 'De bewoners: Friezen, Franken en Saksen'. In: Thino de Nijs en Eelco Beukers (red.), *Geschiedenis van Holland tot 1572.* Deel 1. Hilversum 2002, 33). Latere bewoners namen de naam 'Friezen' aan. 'Het is aantoonbaar dat de Franken dat deden' (blz. 47). Deze 'nieuwe' Friezen waren in meerderheid groepen Angelen en Saksen, die van de Duitse en Deense Noordzeekust kwamen, op zoek naar nieuw land; ze vestigden zich in Friesland en Groningen, maar vooral bekend zijn ze (als Angelsaksen) om de overtocht naar het tegenwoordige Engeland (blz. 48).

In deze tijd, de zesde, zevende eeuw is er sprake van een enorme bevol-

kingsgroei en ook van taalverandering, het Noordzee-Germaans komt op, ook wel 'Inguaeoons' genoemd. Als er sprake is van Fries-Noord-Hollandse overeenkomsten in de taal, dan hebben die te maken met hun gemeenschappelijke Noordzee-Germaanse oorsprong.

In de laatste eeuwen van het eerste millennium worden de Hollandse streken gekerstend en daarmee wordt Holland opgenomen in de Karolingische wereld. De Frankische koningen, van wie Karel de Grote het meest beroemd is, en de kerk worden de nieuwe machthebbers. In 810 worden de eerste plundertochten door Vikingen gehouden. Van echte kolonisatie door deze Noormannen of Vikingen, zoals dat het geval was in Engeland en Normandië, is in Holland geen sprake geweest, maar gedurende enige tijd worden de kustgebieden overheerst door Deense vikingleiders, van 840 tot 850 was dat de Deen Rorik. Met het aantreden van Gerulf, die als stamvader van het Hollandse gravenhuis wordt beschouwd, komt Holland in een geheel nieuwe fase. Verschillende grafelijke huizen volgen elkaar op tot in 1433, met de Bourgondische machtsovername, een einde komt aan de oude verhoudingen en de eerste pogingen worden ondernomen om te komen tot een staat met een centraal bestuur. Die geschiedenis hoeft hier niet verder beschreven te worden. Wat belangrijk is, is het feit dat de Fries-Noord-Hollandse parallellen niet op een oud groot Fries rijk terug te voeren zijn, maar het gevolg zijn van een taalvernieuwing door mensen van buiten, en dat er weliswaar enige jaren sprake is geweest van een overheersing door Noormannen, maar dat daarvan in de taal geen sporen zijn terug te vinden. Ook over deze zaak maakt Johan Le Francq van Berkhey een heel zinnige opmerking. Aanvankelijk krijgt men uit zijn uitweidingen de indruk dat hij Westfries en Fries op één lijn stelt – zo ook in het lange citaat over het Westfries hierboven -, maar aan het einde van dat betoog over de taal der Westfriezen zegt hij: 'Deeze en meer dergelijke bijzonderheden toonen enigszins eene zekere soort van gemeenzaamheid met de Over-Vriezen en Waterlanders; zoo ze niet, daar ik gantsch niet vreemd van ben (wat ik heel waarschijnlijk vind), voortspruiten uit eene bestendige aankleving aan de oude Hollandsche ofwel Noord-hollandsche Spraake' (zo ze niet altijd al hebben behoord tot....) (3:2, blz. 998).

In zijn proefschrift *Hollandse Dialectstudies* (1935) beschrijft K. Heeroma de situatie der Hollandse dialecten vanaf de Middeleeuwen tot aan de zeventiende eeuw. Hij gebruikte archiefmateriaal. De volgende Noord-Hollandse

sch- / sk-. Uit: Jo Daan en Henk Heikens, Dialectresistentie bij kleuters en eersteklassertjes, Amsterdam 1976. (BMDC 48)

plaatsen worden behandeld: Alkmaar, Amsterdam, Edam, Enkhuizen, Haarlem en Hoorn. Bovendien deed hij aanvullend veldwerk om de actuele toestand van de Hollandse dialecten beter te leren kennen en om ze vervolgens te kunnen beschrijven in hun historische ontwikkeling.Texel, Wieringen, Enkhuizen, Callantsoog, Petten, Egmond, Marken, Volendam, Oostzaan en Assendelft behoren tot de door hem onderzochte plaatsen die voor ons van belang zijn.

De hieronder te noemen G. Karsten geeft in zijn proefschrift uit 1931 een uitgebreide lijst van historische bronnen. Deze werd voor de zeventiende eeuw aangevuld door W.G. Noordegraaf: 'Enkele gegevens betreffende de Noodhollandse volkstaal in de zeventiende eeuw' (*De Nieuwe Taalgids* 28 (1934), 323-328).

Francis Allan (Helvoirt 1826 – Haarlem 1908), die na een korte carrière als zeeman werkzaam was als hoofdonderwijzer op Marken (1850-1863) en daarna van 1850 tot aan zijn pensionering in 1894 verbonden was aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem, schreef, naast tal van andere boeken, zowel zakelijk proza als fictie, een aantal plaatsbeschrijvingen, onder andere van Marken (1853), Wieringen (1855) en Texel (1856), waarin hij ook telkens aandacht besteedt aan de taal. Zijn opmerkingen geven een beeld van de vroege negentiende eeuw. Van Marken zegt hij: 'Alhoewel op Marken de uitspraak onzer taal vrij goed is, zoo bezigt men er toch verscheidene woorden, die minder algemeen verstaan worden. De voornaamste van deze zijn' en hij noemt: *bappe* voor grootvader; *noom*, oom; *tutte*, zuster; *bort*, borst; *zeert*, pijn; *schelig*, lelijk; *bas*, mooi (aangedaan); *kniesse*, knieën; *gank*, haastig en *vider*, emmer, 'terwijl zij, evenals de Zeeuwen, de *h* dáár noemen waar zij niet, en dezelve weglaten dáár zij al genoemd moet worden'.

In *Drie Waterlandse Dialecten* zijn de woorden *bap*, *noom*, *bort*, *zeerte* (niet *zeert*), *knies* (niet de vorm *kniese*) ook opgenomen. Met zijn opmerking dat op Marken 'de uitspraak onzer taal vrij goed is', is Johan Winkler het in zijn *Dialecticon* hartgrondig oneens.

Over de taal van de Wieringers merkt Allan op: 'Het Wieringer dialect komt vrij veel overeen met dat in geheel Noord-Holland, uitgenomen in eenige woorden, welke bij de uitspraak eene verwisseling, vermeerdering of vermindering van klinkers ondergaan. Zoo zegt men veeltijds *koesen* voor kousen; *mulen* voor muilen; *suker* voor suiker; *pipen* voor pijpen; *nouw* voor nieuw; *min*, *mien* voor mijn; *win*, *wien* voor wijn; *bliven* voor blijven; *vieftig* voor vijftig en meer anderen.' Wat Allan vooral opviel was het feit dat op Wieringen de Nederlandse *ij* en *ui* ontbraken, met een moeilijk woord dat men er niet diftongeerde, dat is geen tweeklanken van maakte. Hij wijst verder op: hij *kiegt een nouw huis*, *een nouwe schuut* of *skuut*. Hieruit zou men kunnen afleiden dat het dialect wel in beweging was; naast *sk-* kwam al *sch-* voor, maar de spelling *huis* in plaats van *huus* moet op een vergissing berusten. Ten slotte noemt hij *meiske* voor meisje, met de verkleiningsuitgang *-ke*.

Johan Winkler (1840-1916) legde via een uitgebreid netwerk een verzameling aan van vertalingen van de parabel van de verloren zoon in tal van Nederlandse, Friese en Nederduitse dialecten, met inleidingen, commentaren en beschouwingen over de verschillende behandelde dialecten en aante-

keningen bij de individuele vertalingen. Zijn boek dat in 1874 in twee delen verscheen, kreeg als titel *Algemeen Nederduitsch en Friesch Dialecticon*. Het is onze beste bron voor de kennis van de taaltoestand in de negentiende eeuw.

Met zijn proefschrift *De Zaansche Volkstaal* (1897) luidde G.J. Boekenoogen (1868-1930) de wetenschappelijke dialectologie in. Zijn boek is in de eerste plaats een Idioticon, een woordenboek van Zaanse eigenaardigheden, maar bevat tevens belangrijke grammaticale beschrijvingen en historisch materiaal. Bovendien besteedde hij veel aandacht aan de Zaanse eigennamen. In 1971 heeft de Zaanse uitgever Klaas Woudt een nieuwe, uitgebreide en aangevulde druk in twee banden verzorgd, met een voorwoord van dr. Jo Daan en met tot nu toe ongepubliceerd materiaal. Het Drechterlands vormt het onderwerp van het proefschrift van G.Karsten, waarvan het eerste deel, de klank- en vormleer, met syntactische aantekeningen en een beperkte woordenlijst A-I) verscheen in 1931 en het tweede, een uitgebreide woordenlijst (H-Z), in 1934. *Wieringer land en leven in de taal* is de titel van het proefschrift van Jo Daan, verschenen in 1950 en dertig jaar later op verzoek van de Wieringse historische vereniging herdrukt. De taal, klank- en vormleer, syntaxis, woordenschat, (naar gebruikssferen gegroepeerd), de volksgebruiken, liedjes, en ook de namen van plaatsen en personen, komen in dit originele proefschrift aan de orde. Drie Waterlandse dialecten, te weten die van Marken, Volendam en Monnikendam zijn op een heel bijzondere en zeer uitvoerige wijze beschreven in het na zijn dood uitgegeven grote werk van de Nijmeegse hoogleraar Jac. Van Ginneken: *Drie Waterlandse Dialecten.* Twee delen. Alphen aan den Rijn 1954.

Klaas Woudt geeft in *Deer hoor ik je. Gedachten over de Zaanse streektaal* (Wormerveer 1984) een uitvoerige beschrijving van het Zaans na Boekenoogen, en dr. Jan Pannekeet beschreef in tal van publicaties het Westfries. Zijn boeken *Het Westfries. Inventarisatie van dialectkenmerken* (Wormerveer 1995) en het omvangrijke *Westfries Woordenboek* (Wormerveer 1984) zijn de belangrijkste.

Holland is vaak synoniem van Nederland, La Hollande, Ollanda; dat heeft tot gevolg dat ook bij de taalaanduiding Hollands dikwijls aan Nederlands gedacht wordt: een zegswijze als 'Je hebt toch een Hollandse mond', spreekt voor zich, verder is er de uitdrukking 'een Hollandse jongen' en wordt er hardnekkig gesproken van de 'Hollandse Schildersschool' en van 'Hollandse Meesters', 'Holländische Malerei' en zo meer.

De Hollandse dialecten lijken dicht bij de Nederlandse standaardtaal liggen, althans dat gevoel hebben veel mensen. Het is ook niet zo onbegrijpelijk, want in de loop van de geschiedenis, toen Holland op weg was naar zijn grootste bloeiperiode, de Gouden Eeuw, ontstond op Hollandse bodem de Nederlandse standaardtaal, waarin delen van wat toen als de taal der beschaafde kringen werd gevoeld, ook van typisch Hollandse oorsprong waren. Maar wanneer men kijkt naar een aantal belangrijke kenmerken die tot de zeventiende eeuw nog deel uitmaakten van de algemene taal in Holland, die ooit Amsterdams waren maar die niet werden overgenomen in de Standaardtaal, terwijl ze nog wel voortleven in de Noord-Hollandse dialecten, beseft men plotseling hoe geschakeerd dat dialect is en hoe onjuist het is om 'Hollands' en 'Nederlands' als gelijkwaardig te beschouwen. Hieronder volgt een opsomming.

1. De vanouds lange *ee*, de *e* die in de oude spelling in open lettergreep als *ee* gespeld moest worden, was ie: *gien* (geen), *stien* (steen), *kieren* (keren), *kliere* (kleren), *bried* (breed), *mier* (meer), *gerietschip* (gereedschap), *twie* (twee), *hiel* (heel), *eliert* (geleerd).

2. De lange *oo* werd vaak gepalataliseerd en klonk als *eu*: *jeud* (jood), *meugelijk* (mogelijk), *veugel* (vogel), *seun* (zoon), *veur* (voor).

3. De gerekte *ee* werd gerond tot *eu*: *veul* (veel), *speule* (spelen); dat gebeurde meestal voor lipmedeklinkers, maar ook in andere gevallen: *beusem* (bezem), *deuze* (deze), *teugen* (tegen).

4. Een *n* die gevolgd wordt door een *d* of *t* werd gevelariseerd, dat wil zeggen als *ng(t)* uitgesproken: *kangtje* (kantje), *onger* (onder), *brangd* (brand), *songer* (zonder), *verstangd* (verstand), en ook: *ongze* (onze).

5. Om voltooide deelwoorden te maken, gebruikt het Nederlands het voorvoegsel *ge-*: *geweest, gedaan*, het Amsterdams van de zeventiende eeuw gebruikte hier *e-*: *eweest, edaen*, maar ook komt voor ik *loof* (ik geloof), *enoeg* (genoeg) en *selschip* (gezelschap) en in het Westfries verdween *ge-* helemaal.

6. Vanuit een historisch standpunt zijn er in het Nederlands twee *a*'s te onderscheiden, een die vanouds lang was (en die in de oude spelling ook in open lettergreep met twee *aa*'s geschreven werd) en een die uit een korte *a* is ontstaan in open lettergreep. In het Standaardnederlands zijn beide *a*'s samengevallen, niet in het Amsterdams van de zeventiende eeuw, waar de vanouds lange *a* als *ae* of *ee* klonk.

7. De klankgroep *sch* aan het begin van een woord moet *sk* geweest zijn, ook al blijkt dat niet uit de overgeleverde bronnen. Men gaat ervan uit dat de uitspraak *sk* zo algemeen was dat deze in de kluchten geen komisch effect had en dat de klank in schrift niet apart hoefde te worden weergegeven.

Veel van de hier genoemde kenmerken vindt men nog steeds in de Noord-Hollandse dialecten.

6. De houding tegenover het Noord-Hollands van sprekers en niet-sprekers

'Sinds eenigen tijd is er in dit dialect een nieuw leven waar te nemen', schrijft Mr. A. de Goede in 1935 (*Eigen Volk* 7, blz. 155-156) en hij vervolgt: 'Tegen veler verwachting in is men hier begonnen een andere richting te zoeken. De oude opvatting van zeer veel dialectschrijvers om zich tegen alle historie of phonetiek in, te oriënteren op het schrijf-Nederlandsch werd hier verlaten.' Dan volgt een lange uiteenzetting over nieuwe spellingsvoorstellen van de West Friese Styk. Het 'nieuwe leven' binnen de wereld van de Westfriese dialecten is niet meer dan een andere spelling. Maar ook dat zegt iets over de houding van sommige Westfriezen ten opzichte van hun dialect.

Dat de oudheidkundige vereniging van Wieringen in 1981 een herdruk verzorgde van het proefschrift van dr. Jo Daan uit 1950, zegt iets over de houding van de moderne Wieringers ten opzichte van hun taal.

'Het Westfries dialect wordt steeds minder gesproken. Gelukkig neemt de belangstelling, dankzij de "Stichting Creatief Westfries" toch weer toe', luidt de openingszin van de website van de de Stichting Creatief Westfries. Het volgende gedicht geeft de motivatie:

Weerom West-Fries?

Weerom is het ons West-Fries, weer ik altoid voor kies,
bin 't de woorde die zo bekend klinke?
Is 't de kleur van de taal, zo ampart, zo speciaal,
weer m'n diepste gedachte in dinke?
Oh, ik hou van die toôn, zo bekend, zo gewoôn,
van de warmte die loit in die woorde,
en al klinke ze oud, ze binn' moin zó vertrouwd,
omdat ik ze van kind of an hoorde.

Och ik weet: onze taal is niet roik, niet riaal,
maar je kin d'r zo heêl veul in zegge,
en hai klinkt ok zo echt, as je eerlijk, oprecht,
je gevoel en je hart er in legge.
Maar ik weet dat ik 't West-Fries, lenig-an toch verlies,
want de toid is niet teugen te houwen.
Het is gien eerlijke stroid, dat we rake het kwoit,
't kost me moeite om dat te verdouwen.

Want ik zou toch zo graag, nag heê lang nei vandaag,
ja het liefst tot in lengte van jare,
deuze taal van dut land, deuze zuivere briljant,
as een roikdom, een erfdeêl, beware.
En ik staan niet allien want ik weet en ik zien
zo nág duizende manne en vrouwe.
Déérom is het ons West-Fries, weer ik altoid voor kies.
En ik hoop dat nag lang zo te houwen!

Een heel eigen houding ten opzichte van het Zaanse dialect hadden de kooplieden en fabrikanten. Ze waren van huis uit gewend dialect te spreken, maar toen ze merkten dat ze elders werden uitgelachen om hun afwijkende tongval en trage spreektrant gingen ze die aanpassen, waarin ze slechts ten dele slaagden. Er ontstond een groepstaal met als voornaamste kenmerken een snellere, staccato-achtige manier van spreken en een *eu*-achtige klank voor de Zaanse *oi*, Nederlands *ui*. Invloed had dit fabrikantenzaans wel, want nog

steeds is er een aantal Zaankanters dat van *heus* en *teun* spreekt en niet van *hois* en *toin* (Klaas Woudt in de *Encyclopedie van de Zaanstreek*, s.v. Zaans).

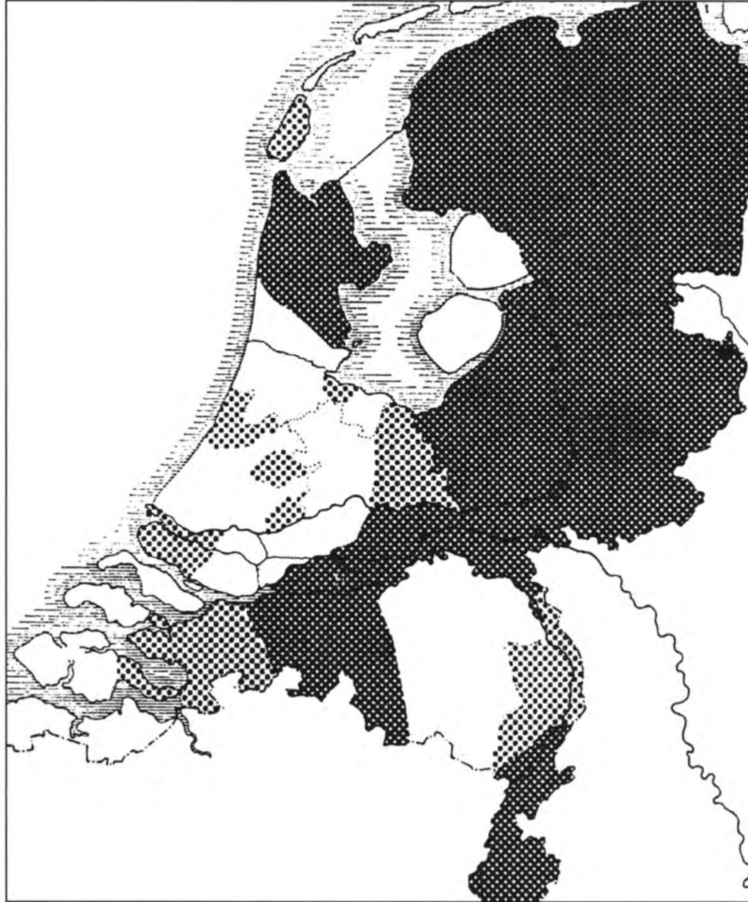
Tussen de *Opmerkingen* van De Goede (1935) en de heruitgave van het proefschrift van dr. Jo Daan (1981) verscheen het deel *Noord-Holland* in de *Reeks Nederlandse Dialectatlassen* (1969), eveneens van de hand van Jo Daan. In de inleiding tot dit werk spreekt ze uitvoerig over de dialectsituatie in het gebied van onderzoek. De opnamen kwamen tot stand in 1950 en na enige onderbreking in de periode 1960-1962, 'in een tijd dat de verstedelijking van het Noord-Hollandse platteland snel toenam, evenals de immigratie uit andere provincies, vooral uit Friesland' (Inleiding blz. V). De 'Bijzondere moeilijkheden', die dr. Daan vervolgens opsomt geven een goed beeld van de houding ten opzichte van het dialect in die dagen. De dialectspreker die de eigen bandopname terughoorde, riep spontaan uit: 'Wat spreken we toch plat, hè!' En met 'plat' bedoelde hij dan niet dialect, maar onbeschaafd. De steden waren problematisch omdat er eigenlijk geen sprake was van lokale, maar van sociale verschillen; de kustplaatsen verkeerden in een overgangsfase en waren op weg van vissersplaats badplaats te worden. Het toenemende toerisme bevorderde zeer sterk de opmars van de standaardtaal. In Zandvoort en Wijk aan Zee waren toen al geen autochtonen meer te vinden die bij machte waren het plaatselijke dialect te spreken. De informanten voor Enkhuizen reconstrueerden het dialect van hun jeugd, zo goed en zo kwaad als dat ging. De industriële expansie van het Rijnmondgebied en van de Zaan trok veel mensen van elders aan. Bij het project Reeks Nederlandse Dialectatlassen gaat het om de vertaling van zo'n 140 zinnen en enkele losse woorden in dialect, geconstrueerde zinnen, die na bijna veertig jaar langzamerhand een beetje ouderwets en stijf waren geworden. Om een enkele voorbeeld te geven: *Als de kippen een sperwer zien zijn ze bang. Te B. hebben ze een stuk van de brug gevaren. Vale vaarzen ziet men hier niet veel. Gij moet ossenbloed drinken om aan te sterken.*

Geen wonder dat de twee oude mannen uit een bejaardenhuis te Castricum en Wijk aan Zee wel in staat waren een praatje in dialect te maken over onderwerpen van vroeger, maar niet om een vertaling van de zinnen te geven. Wanneer het mogelijk was geweest om in plaats van de geconstrueerde zinnen vrije gesprekken op te nemen, zou het werk een stuk eenvoudiger geweest zijn. Maar ondanks deze feilen, – het is altijd moeilijk om voor een groot taalgebied als het Nederlandse, dat zoveel dialecten kent, zinnen te

ontwerpen die overal geldig zijn – , leverde deze onderneming een schat aan gegevens op, waarvan onderzoekers tot op de dag van vandaag dankbaar gebruik maken. Toch wordt het wat sombere beeld van de jaren zestig later weer wat vrolijker. In de jaren zeventig komt er een herwaardering voor het eigene, de eigen taal en cultuur, op gang, onder andere als een reactie op de opdringende buitenwereld die via de massamedia de huiskamers binnendringt, de Europese eenwording die een bedreiging lijkt voor de kleinere regio's en de globalisering van het economische leven. Men gaat de eigen streektaal en de eigen streekgebruiken koesteren: de al eerdere genoemde Wieringers verzorgden niet alleen een heruitgave van het proefschrift van dr. Jo Daan, ze reconstrueerden ook een eigen klederdracht. Westfriesland heeft, zoals hierna nog uitvoerig beschreven wordt, een grote en zeer gevarieerde dialectliteratuur. Die boeken worden gekocht en gelezen en ook dat zegt wel iets over de houding ten opzichte van de eigen streektaal, die zeer positief is.

Hoe denken anderen over de streektaal? Onderzoek hiernaar is er nooit gedaan. Het antwoord blijft gissen. Wel is het zo dat door het feit dat de Noord-Hollandse dialecten ondanks tal van afwijkingen, niet zo heel ver afwijken van de Nederlandse standaardtaal, buitenstaanders vaak denken met een wat losse variant van die standaardtaal te doen te hebben; Noord-Hollands is dan in hun oren een vorm van 'plat' Nederlands.

In zijn boek *Dialecten in Nederland* (Haren, Groningen 1974) geeft H. Entjes een kaart waarop is aangegeven hoeveel dialect in kranten werd opgenomen in de periode 1960-1970. Noord-Holland behoort tot de 'donkere' gebieden, en dat staat voor 'regelmatig'. Uit de enquête onder de redacties van bladen, aangesloten bij De Nederlandse Dagbladpers en bij de Vereniging De Nederlandse Nieuwsbladpers, waarop deze kaart is gebaseerd en waarop 139 reacties binnenkwamen, bleek dat 17 van de 26 in Noord-Holland verschijnende kranten nooit een stuk in dialect opnamen; dat wil nog altijd zeggen dat 9 het wel deden. Ook dit getuigt van een positieve houding ten aanzien van de eigen streektaal.

Dialect in de krant 1960-1970. (Uit: H. Entjes, Dialecten in Nederland. Haren (G), 1974.)

wit	*nooit*
licht	*onregelmatig*
donker	*geregeld*

7. De status van het hedendaags Westfries dialect

Hiervoor kwam het Westfries al verschillende keren ter sprake. In dit hoofdstuk, dat gebaseerd is op eigen onderzoek van Sanne Steusel, wordt dieper ingegaan op deze streektaal, die toch wel de belangrijkste van Noord-Holland is. De actuele status van het Westfriese dialect wordt extra belicht. Daar komen zaken die al min of meer besproken zijn opnieuw aan de orde, maar nu binnen een duidelijke vraagstelling, te weten: heeft het Westfries toekomst?

7.1. Belangrijkste kenmerken van het Westfries

Wie het heeft over Westfriesland, spreekt over een regio in het noorden van Noord-Holland en niet over het westen van de provincie Friesland, een fout die vaak gemaakt wordt. Westfriesland beslaat grofweg het gebied tussen Medemblik en Hoorn in de noord-zuidrichting en tussen Enkhuizen en Obdam in de oost-westrichting (zie de illustratie). Het gebied wordt omsloten door de 126 km lange Westfriese Omringdijk, die reeds in 1320 werd voltooid. Hoewel vanuit geografisch oogpunt deze grenzen goed zijn weer te geven, ligt dat taalkundig gezien anders. Niet alleen wordt het Westfries (het dialect van de regio) nog wel eens buiten de officiële grenzen van Westfriesland gesproken, ook binnen de regio kan het dialect plaatselijk behoorlijk variëren. Zo kan er een onderscheid gemaakt worden tussen het Westfries

dat in de steden wordt gesproken en het Westfries van het platteland. Ook zijn er kleine verschillen in westelijk Westfries en oostelijk Westfries. Vroeger was dit verschil tussen de dorpen en streken onderling veel duidelijker dan tegenwoordig. Echter, reeds in de jaren zestig kwam de eerste golf immigranten zich in de kop van Noord-Holland vestigen en in de loop der jaren is deze stroom immigranten, veelal afkomstig uit de Randstad, nog eens aanzienlijk toegenomen. Ook binnen Westfriesland is men meer gaan verhuizen. Vroeger trouwde men over het algemeen met iemand uit het dorp of uit een buurdorp. Veel mannen bleven in het ouderlijk huis wonen en namen de boerderij over. Die tijden zijn veranderd en dit heeft ook zijn uitwerking gehad op de vorming en de verschillen binnen het dialect. De verschillen binnen het dialect zijn hierdoor geminimaliseerd. De variatie is afgevlakt. Slechts bij ouderen is soms nog aan hun typerende Westfriese dialect te horen uit welk dorp of welke streek zij oorspronkelijk komen.

Omdat de verschillen inmiddels dus zo gering zijn, ligt het voor de hand om zich te richten op de overeenkomsten die het huidige Westfriese dialect kenmerken. In heel Westfriesland zijn immers uitdrukkingen, klanken en woorden gemeengoed geworden en deze zijn representatief voor het dialect als geheel. Zo vindt men bijvoorbeeld de woorden *bedat, nôh, vanzelf, denk, helegaar, puur* en *op slot* in heel Westfriesland.

Het woord *bedat* betekent zoiets als 'bijna': *Nôh, ik was bedat in de sloot (ge)vallen.* De voorafgaande *nôh* heeft geen expliciete betekenis en kan vergeleken worden met het woord 'nou' uit het Nederlands. In dit geval geeft het een soort verbazing of ongeloof aan.

Het woord *vanzelf,* dat we ook uit het Nederlands kennen, betekent in het Westfries zoiets als 'natuurlijk' of 'vanzelfsprekend'. Zinnen als: *Hij is op de fiets (ge)komme vanzelf* of: *Je ken ook naar Hoorn gaan vanzelf,* zijn typisch Westfries. Het woord *vanzelf* wordt veelvuldig gebruikt en voor velen is het een soort stopwoordje geworden. Dit is nog meer het geval voor het woord *denk,* dat te pas en te onpas achter zinnen wordt geplakt. Ook in andere delen van Noord-Holland, bijvoorbeeld in de Zaan, gebruikt men *denk* aan het einde van de zin. Eigenlijk heeft het woord niet veel betekenis, maar het geeft vaak wel aan dat het iemands eigen mening, overtuiging of veronderstellingen betreft en in veel gevallen geeft *denk* ook aan dat het om een vraag gaat: *Je hebt zo geen koude handen denk?* Of: *Het wordt vandaag wel mooi weer denk?* Wellicht valt *denk* het best weer te geven door 'denk ik'.

De woorden *helegaar* (dat 'helemaal' betekent) en *op slot*, 'ten slotte', komen steeds minder voor. Het zijn desalniettemin wel woorden die ook het huidige Westfries blijven kenmerken: *Op slot ben ik helegaar niet meer naar de bakker weest.* Het zijn overigens woorden die ook wel buiten de grenzen van Westfriesland worden gebruikt.

Ten slotte het woordje *puur*, dat voor veel West-Friezen ook een soort stopwoord geworden is. Voornamelijk oudere mensen vlechten het regelmatig door hun zinnen: *Nôh moid, je benne puur borstig*, 'Nou meid, je hoest veel'. *Puur* heeft ongeveer dezelfde betekenis als in het Nederlands, maar in het Westfries wordt het vaak gebruikt om nadruk te leggen op wat komen gaat.

Het Westfries dialect maakt ook veelvuldig gebruik van het woordje *te*, gevolgd door een onbepaalde wijs. Zo heeft een Westfries het bijvoorbeeld niet over 'wij gaan winkelen', maar over: *wij gaan te winkelen.* Een vergelijkbare constructie komt ook voor in andere Germaanse talen, zoals het Engels en Fries. Ook *te bed gaan* is een typisch Westfriese uitdrukking, die valt te vergelijken met het Nederlandse 'naar bed gaan' of 'gaan slapen'.

Naast al deze typerende woorden is het eerste dat een buitenstaander opvalt aan het dialect wellicht het 'zangerige'. Uiteraard is deze zangerigheid moeilijk op papier weer te geven, maar de manier waarop de klemtoon in het Westfries dialect op andere lettergrepen wordt gelegd in vergelijking met de standaardtaal, is een goed voorbeeld. Zo spreekt men bijvoorbeeld niet van een *spóórlijn*, maar van een *spoorlijn.* De plaatsnamen Oostwoud, Midwoud, Hoogwoud, Aartswoud, Nibbixwoud en dergelijke worden allemaal uitgesproken met de klemtoon op 'woud', terwijl men in het Nederlands de klemtoon op de eerste lettergreep zou leggen.

Het hedendaagse Westfries kent ook een aantal opvallende fonologische eigenaardigheden. Ten eerste de zogeheten ronding van de *e*. Het ronden van een klank heeft te maken met de houding van de mond. De lippen worden bij een ronding namelijk ronder gevormd. De *e* wordt door deze ronding uitgesproken als een [eu]. In een aantal Hollandse dialecten komt deze ronding van de *e* voor, waaronder dus in het Westfries. Dit soort rondingen komen bijvoorbeeld voor bij woorden als *speulen* 'spelen', *veulen* 'velen' en *beuzem* 'bezem'. In het Westfries krijg je bijvoorbeeld een zin als: *d'r benne veul mense weest.*

Een ander fonologisch kenmerk is de verschuiving van de *ei* of *ij* naar een [ai] of [oi]. Daar waar in het Nederlands een [ei]-klank te horen is, hoort

men in het Westfries een [ai]/[oi]-klank. Woorden als 'weiland', 'rijden' en 'blijven' worden in het Westfries dialect uitgesproken worden als: *wailand, raiden* en *blaiven* of zelfs als *woiland, roiden* en *bloiven*. Een typisch Westfriese uitroep is dan ook: *nôh moid!* 'nou meid!'. Echter, wat de [ai/oi]-klank betreft moet men volgens dialectoloog J. Stroop alert zijn op de invloeden van het zogeheten 'Poldernederlands'. J. Stroop publiceerde in 1998 het boek *Poldernederlands, waardoor het ABN verdwijnt*. Het Poldernederlands is 'een soort Nederlands dat gekenmerkt wordt door een opvallende afw*aai*kende *au*tspraak. Het is een manier van praten die bovendien de aandacht trekt door zijn snelle opmars en door de sprekers ervan: jongere, goed opgeleide, ambitieuze, succesvolle vrouwen.' Een van de opvallendste kenmerken van het Poldernederlands is volgens Stroop de verschuiving van de [ei]-klank naar een [ai]-klank. Wanneer een Westfries een [ai]-klank gebruikt, kan dat wijzen op dialectgebruik, maar er kan ook sprake zijn van recente invloed van het Poldernederlands.

Een derde fonologisch kenmerk is dat *sch* als [sk] wordt uitgesproken in het Westfries. De Westfries zegt bijvoorbeeld *skool* of *skat*. De [sk]-klank komt overigens in meerdere dialecten van Nederland voor. Het is gebleken dat het gebruik van de [sk]-klank in Noord-Holland zelfs toeneemt en dan voornamelijk onder jongere jongens. De dialectoloog J. Stroop veronderstelt dat het toenemend gebruik van de [sk]-klank wellicht is veroorzaakt doordat deze als 'stoer' geldt. Het argument hiervoor zou zijn dat met name woorden als 'schieten', 'schijten', 'schaatsen' en 'scheuren' veel stoerder klinken met een [sk]-uitspraak, dus *skieten, skijten, skaatsen* en *skeuren*.

Wat de vervoegingen van werkwoorden betreft zijn er een aantal specifieke Westfriese kenmerken te noemen. Allereerst bij de vorming van het voltooid deelwoord. In het Westfries wordt namelijk regelmatig het voorvoegsel van het voltooid deelwoord weggelaten. Zo wordt bijvoorbeeld 'Ik ben naar de bakker geweest' in het Westfries: *Ik ben naar de bakker weest*. Of 'dat heb je mooi gedaan' wordt: *dat heb je mooi daan*. Soms wordt er echter maar een gedeelte weggelaten. Dan krijg je in plaats van 'geweest' of *weest* het woord *eweest* en *daan* wordt *edaan*. Dit verschijnsel, waarbij het voorvoegsel van het voltooid deelwoord wordt weggelaten, wordt 'prefixdeletie' genoemd.

Vervolgens wordt bij werkwoordsvormen eindigend op *-en* vaak de laatste *n* niet uitgesproken, net als in de standaardtaal. Zo heeft een Westfries het bijvoorbeeld altijd over *koste, fietse* en *lope*. In sommige gevallen, wanneer

twee klinkers op elkaar botsen, krijgt een werkwoordsvorm echter een *n* tussen geplaatst waar dat in de standaardtaal niet gebeurt. Voorbeelden zijn: *ik gaan erheen* of: *dat doen ik wel.* Ook de werkwoorden 'zijn' en 'hebben' worden in het Westfries op een typerende manier vervoegd. 'Zijn' wordt in veel gevallen in het Westfries *benne.* Bijvoorbeeld: *daar benne we gisteren weest* of: *benne jullie goed thuis komme?.* Bij het werkwoord 'hebben' maakt de Westfries van 'heeft' vaak *het,* bijvoorbeeld: *vader het said* 'vader heeft gezegd' of *hij het in Hoorn fietst* 'hij heeft in Hoorn gefietst'.

7.2 Invloeden op het dialectgebruik

Het Westfries staat, net zoals alle andere dialecten in de Lage Landen, onder druk van de standaardtaal. Al vanaf het begin van de vorige eeuw voorspelde men dat de dialecten van het Nederlands op den duur zouden gaan verdwijnen, maar tot op heden is dat niet het geval. Wel zijn de dialecten naar de standaardtaal toegegroeid, of ze pasten zich aan elkaar aan in grotere dialectgebieden, zodat zogenoemde regiolecten ontstonden. Dankzij de trein, bus, brommer, fiets en auto groeide de mobiliteit. Hierdoor werd het niet alleen voor West-Friezen mogelijk om werk buiten de streek te zoeken, maar ook werd het voor stedelingen aantrekkelijker om naar het eens zo geïsoleerde platteland te verhuizen. In Westfriesland vestigden zich veel mensen uit de Randstad. Hierdoor krijgt de streektaal zelfs hier en daar een Amsterdams tintje. De aanleg van de E10, die een snelle verbinding naar Amsterdam mogelijk maakte, heeft veel bijgedragen aan de mobiliteit van de West-Friezen. Opeens kon men gemakkelijk *op het dorp* blijven wonen en *te werk* zijn in Purmerend of Amsterdam. Tegenwoordig is de A7, de snelweg die vrijwel evenwijdig loopt aan de oude E10, de belangrijkste en snelste verbinding met Amsterdam. Ook de groei van het openbaar vervoer, waarbij men in Hoorn van één naar twee sporen ging, heeft bijgedragen aan de mobiliteit van de West-Friezen.

Een tweede factor die invloed heeft gehad op het dialect, is het onderwijs. Door de leerplicht voor kinderen van 7 tot 12, die in 1900 werd ingevoerd, kregen alle kinderen les in Standaardnederlands. De leraren spraken Nederlands en kinderen werden geconfronteerd met een andere taal dan de taal van thuis, vooral op schrift. Een toename of verbetering van het onderwijs betekent in de meeste gevallen een achteruitgang van het dialect, zo ook voor het Westfries. In Westfriesland moest men bijvoorbeeld (en dat is

eigenlijk nog steeds het geval) naar Hoorn voor het volgen van middelbaar onderwijs. Naar de grote stad dus. Weliswaar is Hoorn gelegen in Westfriesland, maar daar werd duidelijk minder dialect gesproken dan in de kleinere Westfriese lintdorpen.

Ten slotte vormen ook de moderne communicatiemiddelen over het algemeen een bedreiging voor het dialect. Op de radio en televisie wordt over het algemeen Standaardnederlands gesproken en iedere dialectspreker werd en wordt daarmee voortdurend geconfronteerd. Hier staat echter tegenover dat Westfriesland een eigen radio zender heeft, namelijk West-Friesland Radio. Via deze zender kan men goed op de hoogte kan blijven van alle gebeurtenissen binnen Westfriesland en het Westfries dialect wordt tijdens de uitzendingen regelmatig gesproken. Tevens heeft de komst van het Internet voor het Westfries en ook voor andere streektalen eerder positieve dan negatieve gevolgen, ondanks het feit dat dit een modern communicatiemiddel is. Op het internet bestaat namelijk volledige vrijheid om zich uit te drukken zoals men wil. Dat kan in het Standaardnederlands zijn, maar evengoed in het eigen dialect. Bovendien is het Internet een middel om mensen van over de hele wereld kennis te laten maken met de taal en de streek. Er is op het Net enorm veel over Westfriesland en het Westfries dialect te vinden. Daar waar men vroeger in de regio moest wonen om op de hoogte te zijn van activiteiten en het bestaan van verschillende verenigingen, kan men nu bij wijze van spreken de gemeentebode over het computerscherm laten rollen. Westfriesland heeft meerdere sites waar men terecht kan voor historische, economische, geografische en culturele informatie over het gebied. Het dialect wordt op de meeste sites gebruikt als 'lokmiddel'om de site wat *op te loiken.* Overigens is dit wellicht een teken dat het dialect nog erg levendig en aanwezig is in Westfriesland.

De vraag is dan ook hoe het tegenwoordig met het Westfriese dialect is gesteld. Wat is er overgebleven van de oorspronkelijke Westfriese kenmerken na jaren van emi- en immigratie, na de toename van mobiliteit en de nog grotere invloed van de televisie? Spreekt de jeugd in de kop van Noord-Holland nog Westfries, is het een ratjetoe van streek- en stadstaal geworden, of gebruikt men alleen nog Standaardnederlands?

Hiernaar werd in Midwoud, een klein dorpje gelegen in hartje Westfriesland tussen Hoorn en Medemblik, een verkennend onderzoek gedaan, waarvan hier een beknopte samenvatting volgt.

7.3 Het huidige gebruik van het Westfries: een onderzoek

De proefpersonen

Als men taalonderzoek doet, moeten allereerst de proefpersonen worden uitgezocht. Aangezien het er in dit onderzoek om ging een eventuele verandering of vermindering in het dialectgebruik te vinden, moest een gevarieerde groep mensen worden geïnterviewd. Er moesten in ieder geval zowel jongere als oudere mensen zijn vertegenwoordigd om een duidelijk beeld te kunnen schetsen van de huidige dialectologische situatie. Over het algemeen neemt men aan dat ouderen meer dialect spreken dan jongeren en mannen meer dan vrouwen. Het grootste verschil moet dus te vinden zijn tussen de oudere mannen en de jongere vrouwen of meisjes.

De oorspronkelijke opzet van het onderzoek ging louter uit van het Westfriese dorpje Midwoud. Daarbij zouden niet alleen de proefpersonen, maar ook de ouders van de proefpersonen in Midwoud moeten zijn geboren en getogen. Zodoende zouden eventuele plaatselijke verschillen binnen het Westfriese dialect kunnen worden genegeerd. Het bleek echter al snel dat dergelijke proefpersonen nog maar moeilijk te vinden waren, vooral wat de jongere generatie betrof. De ouders waren in de meeste gevallen niet allebei in Midwoud geboren en getogen. De reden hiervoor ligt waarschijnlijk in het feit dat ook Midwoud, voornamelijk in de jaren zeventig, veel immigranten heeft gekend vanuit de Randstad en dan met name vanuit Amsterdam. De voorwaarden van het onderzoek moesten dus worden aangepast. Om toch een zo scherp mogelijk beeld te krijgen van de ontwikkeling van het dialect, werd de voorwaarde uiteindelijk dat de personen geboren en getogen zijn in de gemeenten Noorder-Koggenland of Wognum. De ouders van de proefpersonen moesten wel in Westfriesland geboren en getogen zijn, maar dat hoefde niet in de genoemde gemeenten te zijn. Het argument hiervoor is dat de plaatselijke variaties binnen het dialect vrijwel zijn te verwaarlozen, zeker na een generatie.

Om vervolgens een goede inschatting te kunnen maken van verschillen tussen jong en oud moesten de proefpersonen die aan het onderzoek meededen van verschillende leeftijden zijn. In totaal deden er twaalf mensen mee, verdeeld over drie leeftijdscategorieën (jonger dan 20, tussen 35 en 50, ouder dan 65). In iedere leeftijdscategorie werden vervolgens twee mannen en twee vrouwen ondervraagd.

Naast leeftijd en geslacht speelt ook de sociale klasse van de proefpersonen bij een dergelijk onderzoek een rol. Het is immers bekend dat verschillende sociale lagen ook vaak een ander taalgebruik hebben. Alle proefpersonen van dit onderzoek behoorden tot de middenklasse.

De taalproef

Hoewel het Westfries door vele verschillende klanken, woorden, uitspraken en dergelijke wordt gekenmerkt, werd gekozen voor de drie eerder genoemde fonologische kenmerken van het Westfries: de [sk]-klank voor *sch*, de [ai/oi]-klank voor *ij/ei* en de [eu] voor *ee*. Daarnaast werd ook gekeken of het voltooid deelwoord met of zonder het voorvoegsel *ge-* werd gebruikt, dus of men bijvoorbeeld *weest* zei of *geweest*. Bij dit soort onderzoeken is het overigens van belang dat de proefpersonen niet weten waar zij precies op getest worden, omdat zij anders hun taalgebruik misschien aanpassen.

Om een vergelijking mogelijk te maken, is het van belang een taaltest af te nemen die voor iedereen hetzelfde is. Hiervoor bestaan binnen het taalkundig onderzoek een aantal methodes. Allereerst werd aan de proefpersonen gevraagd om een voorleestest te doen, die handelde over een aansprekend onderwerp: de toenemende nieuwbouw in Midwoud. De tekst was geschreven in Standaardnederlands, zodat de proefpersoon zo min mogelijk beïnvloed werd in zijn of haar taalgebruik.

De tweede test die de proefpersonen moesten doen,bestond uit een opname van zogeheten 'spontane spraak'. Iemands eigen woorden en zinnen dus. Gezien het feit dat het afnemen van een interview niet altijd de gewenste resultaten oplevert (de een antwoordt namelijk kort en bondig terwijl de ander heel veel vertelt), werd bij wijze van 'spontane spraak' aan de proefpersonen gevraagd om een reactie te geven op de voorgelezen tekst over de nieuwbouw – een onderwerp dat de meesten na aan het hart lag en waarover iedereen mee kon spreken. Ik hoopte dat de proefpersonen hierdoor meer geneigd waren te spreken zoals zij ook in huiselijke kring zouden doen. Ondanks het feit dat de proefpersonen tijdens het lezen van de tekst al over het onderwerp hadden kunnen nadenken en zich een mening hadden kunnen vormen, bestaat toch het risico dat ze slechts korte antwoorden geven, waardoor er geen conclusies aan te verbinden zijn. Daarom probeerde ik nog meer 'spontane spraak' aan de proefpersonen te ontlokken door ze een aantal tekeningen te laten omschrijven. Omdat iedereen dezelfde tekeningen moest

omschrijven, bleef ook de 'spontane spraak' redelijk goed te vergelijken.

Ten slotte werd er in het kader van de spontane-spraaktest aan de proefpersonen gevraagd een tweetal strips door te lezen en deze in eigen woorden na te vertellen. Ook hier geldt dat er wel sprake is van 'spontane spraak', maar de woorden die men gebruikt blijven in de meeste gevallen toch min of meer hetzelfde.

De onderzoeksresultaten

De voorleestest

De voorleestest laat duidelijk zien dat vrouwen minder dialect spreken dan mannen. Bij de ronding van de *e* zijn het voornamelijk de oudere mannen die een [eu]-klank laten horen. Bij de vrouwen is de ronding nauwelijks te horen en overigens is het frappant dat geen van de proefpersonen de *e* helemaal rondt. De klank blijft als het ware hangen tussen een [e] en een [eu]. In de tabel is af te lezen hoe het gebruik van de [eu]-klank over mannen en vrouwen en de verschillende generaties is verdeeld.

[e]-klank → [eu]-klank			
	<20	35-50	>65
Man	2	1	3
Vrouw	1	1	1

Scores van 0 tot 5, waarbij 0 betekent dat bij geen van de uitingen een [eu]-klank wordt gebruikt en 5 betekent dat er bij alle uitingen een [eu]-klank wordt gebruikt.

Wat de [ai/oi]-klank betreft blijkt dat de jongste generatie mannen net zo vaak een [ai/oi]-klank gebruikt als de middelste generatie vrouwen – dus zoals verwacht spreken mannen meer dialect dan vrouwen. Daarbij gebruikt de middelste generatie mannen de [ai/oi]-klank ook weer meer dan de middelste generatie vrouwen en zelfs meer dan de oudste generatie vrouwen. Er valt alleen een kleine afwijking te constateren in de laatste generatie mannen. Door hen wordt minder vaak een [ai/oi]-klank gesproken dan door de middelste generatie. Het verschil is echter miniem. Overigens gold voor alle poefpersonen dat zij meer neigden naar een [ai]-klank dan naar een [oi]-klank.

	[ei]-klank → [ai/oi]-klank		
	<20	35-50	>65
Man	2	3	2
Vrouw	1	2	2

Scores van 0 tot 5, waarbij 0 betekent dat bij geen van de uitingen een [ai/oi]-klank wordt gebruikt en 5 betekent dat er bij alle uitingen een [ai/oi]-klank wordt gebruikt.

Wat betreft de [sk]-uitspraak is eerder geopperd dat jongere jongens soms de neiging zouden hebben om dit opzettelijk te gebruiken gezien het 'stoerheidsgehalte' van woorden met een [sk]-klank. In het onderzoek komt dat echter wat de voorleestest betreft helemaal niet naar voren. Geen van de ondervraagde jongens van de jongere generatie heeft de [sk]-klank gebruikt bij de voorleestest. Dit geldt ook voor alle vrouwelijke proefpersonen. Bij de oudste generatie mannen komt daarentegen de [sk]-klank wel heel regelmatig voor.

	[sch]-klank → [sk]-klank		
	<20	35-50	>65
Man	0	0	4
Vrouw	0	0	0

Scores van 0 tot 5, waarbij 0 betekent dat bij geen van de uitingen een [sk]-klank wordt gebruikt en 5 betekent dat er bij alle uitingen een [sk]-klank wordt gebruikt.

Ten slotte is er gekeken naar het weglaten van het voorvoegsel van het voltooid deelwoord. Uit het onderzoek bleek dat er wat dit betreft vrijwel geen verschillen bestaan tussen mannen en vrouwen, alleen de oudste generatie, zowel mannen als vrouwen, liet een enkele maal *ge-* weg. Sowieso werden er over het algemeen genomen geen woorddelen of woorden weggelaten tijdens de voorleestest.

Prefixdeletie			
	<20	35-50	>65
Man	0	0	1
Vrouw	0	0	1

Scores van 0 tot 5, waarbij 0 betekent dat bij geen van de uitingen het voorvoegsel van het voltooid deelwoord wordt weggelaten en 5 betekent dat bij alle uitingen het voorvoegsel wordt weggelaten.

De spontane-spraaktest

Het onderzoek laat bij de spontane-spraaktest een warrig beeld zien ten opzichte van de ronding van de *e*. Er kan niet bepaald worden of ouderen vaker de *e* ronden dan jongeren, en evenmin is een verschil te bepalen tussen het taalgebruik van mannen en vrouwen. Wel ligt het gemiddelde gebruik van de mannen hoger, maar het verschil is slechts klein. Overigens is het opmerkelijk dat in het geval van de spontane spraak de *e*, in tegenstelling tot in de leestest, een aantal malen wel volledig wordt gerond. Dit bevestigt overigens de aanname dat men bij spontane spraak over het algemeen meer dialect spreekt. Men voelt zich dan namelijk vrijer in het taalgebruik.

[e]-klank → [eu]-klank			
	<20	35-50	>65
Man	2	1	2
Vrouw	1	1	2

Scores van 0 tot 5, waarbij 0 betekent dat bij geen van de uitingen een [eu]-klank wordt gebruikt en 5 betekent dat er bij alle uitingen een [eu]-klank wordt gebruikt.

Bij de [ai/oi]-klank 'scoren' de vrouwen gemiddeld genomen, volgens verwachting, lager dan de mannen. Dat wil zeggen dat de vrouwen de [ai/oi]-klank minder vaak gebruiken dan mannen. Bij zowel de mannen als de vrouwen is duidelijk een verschil te bemerken ten opzichte van de verschillende generaties. Oudere generaties gebruiken de [ai/oi]-klank vaker dan de jongere generaties.

[ei]-klank → [ai/oi]-klank			
In	<20	35-50	>65
Man	2	3	4
Vrouw	1	2	3

Scores van 0 tot 5, waarbij 0 betekent dat bij geen van de uitingen een [ai/oi]-klank wordt gebruikt en 5 betekent dat er bij alle uitingen een [ai/oi]-klank wordt gebruikt.

De [sk]-klank is moeilijk te testen in spontane spraak. Het is immers een klank die veel minder vaak voorkomt dan de [eu] of de [ai/oi]-klank. Bij sommige proefpersonen was het aantal uitingen te gering om er conclusies aan te kunnen verbinden. Uit de uitingen die wel bruikbaar zijn, blijkt echter dat ouderen vaker [sk] gebruiken dan jongeren en mannen meer dan vrouwen.

[sch]-klank → [sk]-klank			
	<20	35-50	>65
Man	-	2	3
Vrouw	1	-	2

Scores van 0 tot 5, waarbij 0 betekent dat bij geen van de uitingen een [sk]-klank wordt gebruikt en 5 betekent dat er bij alle uitingen een [sk]-klank wordt gebruikt.

Ten slotte is gekeken naar het weglaten van het voorvoegsel van het voltooid deelwoord. Niet iedere proefpersoon gebruikte echter een of meerdere voltooide deelwoorden, waardoor de test niet voor iedereen kon worden gebruikt. Uit de analyse van de proefpersonen die wel konden worden beoordeeld, blijkt dat het verschil tussen man en vrouw en jong en oud gering is. Alleen de oudste generatie mannen vormt hierop een uitzondering.

Prefixdeletie			
	<20	35-50	>65
Man	-	0	2
Vrouw	-	0	0

Scores van 0 tot 5, waarbij 0 betekent dat bij geen van de uitingen het voorvoegsel van het voltooid deelwoord wordt weggelaten en 5 betekent dat bij alle uitingen het voorvoegsel wordt weggelaten.

Conclusie

Over het algemeen genomen bevestigt het onderzoek de veronderstellingen dat mannen meer dialect spreken dan vrouwen en dat ouderen meer dialect spreken dan jongeren. De verschillen zijn echter niet erg groot. Wel is het duidelijk dát er verschillen zijn. Wellicht zouden de verschillen ten opzichte van zowel sekse als leeftijd duidelijker worden als meer mensen aan een dergelijk onderzoek mee zouden doen. Bij een onderzoek met een gering aantal proefpersonen zijn de gewone individuele verschillen in taalgebruik namelijk erg overheersend.

Wat het verschil in taalgebruik betreft bij enerzijds de voorleestest en anderzijds de spontane-spraaktest, blijkt dat in de meeste gevallen mensen meer dialect gebruikten tijdens spontane spraak – wat voor de hand ligt. Echter, wederom zijn de verschillen niet groot.

Verder blijkt ook uit het onderzoek dat vooral de ronding van de *e* nog veelvuldig in het Westfries dialect voorkomt. In het geval van de [ai/oi]-klank, die ook nog regelmatig te horen is, moet wel worden opgemerkt dat de klank bijna nooit wordt doorgetrokken tot een [oi]-klank.

7.4. De toekomst van het Westfries

Jongeren spreken zoals verwacht duidelijk minder Westfries dialect dan ouderen. Zal het Westfries dan volledig gaan verdwijnen in de nabije toekomst? Hoewel men een achteruitgang van het dialect kan constateren, zijn de West-Friezen zich wel bewust van het unieke stukje cultuur en dialect dat zij bezitten. Zo heeft West-Friesland niet alleen een vlag (zie illustratie) en een volkslied, er zijn ook een aantal belangrijke organisaties actief die zich inzetten voor het behoud van de Westfriese taal en cultuur. Het West-Fries Genootschap is de overkoepelende organisatie die zich zowel inzet voor het dialect en de cultuur als het landschap en de typisch Westfriese klederdracht.

Een van de organisaties die zich specifiek met het dialect bezighoudt is de schrijfgroep 'Creatief West-Fries'. De schrijfgroep is opgericht ter bevordering van het creatief gebruik van het Westfries en heeft ook een eigen website. Er is ook een Westfriese cabaretgroep, 'West-Friesland Plat' geheten. Alle sketches worden in het Westfries opgevoerd. Tevens worden er door het 'West-Fries Volksorkest' liedjes ten gehore gebracht in het Westfries. Door de

'Commissie Geschiedschrijving', die ook een eigen website heeft, is het boekje 'West-Friese Gatenkaas' uitgebracht, waarin allerlei informatie wordt gegeven over de agrarische ontwikkeling van Westfriesland, de economische ontwikkeling en ook de ontwikkeling van de klederdracht en het dialect.

Ook is het Westfries goed opgetekend in boeken. Er is voldoende literatuur over het dialect te vinden en er zijn meerdere publicaties van verhalen in het Westfries. Zoals reeds eerder vermeld verscheen er al in 1931 een boek van G. Karsten over het Westfries dialect, getiteld *Het dialect van Drechterland.* Vervolgens verscheen er in 1952 een boek van K. Kuiper met de titel *Schets van het Westfries dialect.* In 1963 werd het Westfries dialect opgetekend door Langedijk in zijn boek: *Hé, is dat Westfries?* Tot slot deed J. Pannekeet diverse boeken over het Westfries het licht zien. Geen sprake dus van gebrek aan informatie omtrent Westfriesland en het dialect.

De vraag is echter of het bestaan van deze verschillende instanties en de boeken over het dialect het Westfries in leven weten te houden. Immers, een dialect blijft alleen bestaan wanneer dit wordt gesproken en aan de jongere generatie wordt doorgegeven. Positief in dit verband is dat er momenteel duidelijk sprake is van een herwaardering van minderheidstalen, dialecten en streektalen. Het feit dat iemand dialect spreekt, zegt allang niets meer over de sociale status van de persoon in kwestie. Daar staat tegenover dat jongeren steeds minder dialect spreken. Uit bovenstaand onderzoek bleek al dat verschillende fonologische kenmerken met name bij de jeugd verdwijnen. Daarnaast worden tal van Westfriese uitdrukkingen niet meer door jongeren gebezigd of zelfs begrepen. Denk dan bijvoorbeeld aan '*te warskip gaan*', wat 'uit logeren gaan' betekent. Jongeren hebben het ook niet meer over '*dom zitte, môi koike en dik bier*', om uit te drukken dat men in de kroeg hangt. Ook het '*we hebben mooi aan zete*' kom je niet meer tegen. In plaats daarvan heeft men het over, `we hebben een gezellige avond gehad (en veel gedronken)'. Het Westfries van de jeugd kenmerkt zich louter door typisch Westfriese stopwoorden, hier en daar een kenmerkende klank en in sommige gevallen het gebruik van het woordje *te.*

Of en in welk tempo het Westfries uiteindelijk zal verdwijnen, is nauwelijks te voorspellen. Mocht het inderdaad verdwijnen, dan zal dat ongetwijfeld eerder plaatsvinden rond de steden en de grotere woonkernen. In Wervershoof en andere kleine dorpjes zal het zich daarentegen juist weer wat conservatiever gedragen, gezien het feit dat jongeren hier over het algemeen

blijven 'hangen'. Tegenwoordig is het Westfries dialect daar ook nog veel uitdrukkelijker aanwezig dan in de grote plaatsen. Wellicht echter ontwikkelt zich in de kop van Noord-Holland een speciale variëteit van het Nederlands, waarin specifieke Westfriese kenmerken behouden blijven. Hoe die variëteit eruitziet, is een vraag voor de toekomst.

8. Alfabetische lijst van Noord-Hollandse woorden

Er staan de belangstellende lezer weliswaar voldoende moderne woordenboeken ter beschikking om zich een beeld te vormen van de Noord-Hollandse woordenschat, toch is die woordenschat interessant genoeg om er wat langer bij stil te staan. Hieronder een subjectieve keuze, waarbij wat dieper op betekenis en herkomst wordt ingegaan, vervolgens een 140 jaar oude Waterlandse lijst, vergeleken met latere woordenlijsten en een lijstje van 'Verholen Westfrisismen'. Zo noemde meester Langedijk zijn verzameling woorden en uitdrukkingen, opgetekend in een langjarige onderwijspraktijk. Daaronder zijn woorden en uitdrukkingen die naar de vorm zeer dicht bij de standaardtaal liggen, maar wat hun betekenis betreft daarvan weer sterk afwijken, zozeer zelfs dat het buiten de gemeenschap van Westfries sprekenden tot vreemde misverstanden zou kunnen leiden. Ten slotte een fragment uit 'Jongensleven' van J. de Vries Azn.

Warskip is een oud woord, officieel luidt het waardschap, het bestaat uit de elementen *waard*, gastheer en het achtervoegsel *-schap*, de functie hebbend van. In het Noord-Hollands, het Zaans en het Westfries is *te warskip gaan*: uit logeren gaan, *te warskip krijge*: logés krijgen. Daarnaast is er een werkwoord *warskippe*: enige dagen te gast zijn, logeren, en het zelfstandig naamwoord *warskipper*: logeergast.

De eigenlijke betekenis van het woord is onthaal, feestmaal en omdat men

voor een waardschap wel een paar nachten moest overblijven, ligt het voor de hand dat *te waardschap gaan* 'logeren' is gaan betekenen. In het oosten van ons land is *warschop* of *wasschop* wel bekend met de betekenis 'feestmaal, bruiloft', soms ook 'bezoek'. Het *Westfries Woordenboek* geeft *warskip, warskippe* en *warskipper* als verouderd. Toch was het woord in de jaren vijftig nog wel in gebruik en betekende *ik heb te warskip weest* ook ik heb stiekem bij mijn meisje geslapen, een vorm van het zogenoemde venster vrijen. Deze betekenis, uit een zeer betrouwbare bron, wordt door de woordenboeken overigens niet bevestigd. Het kan zijn dat het tot een van de bloemrijke uitdrukkingen behoorde die vroeger in de biechtstoel werden gebruik door de berouwvolle zondaar, die de dingen, vooral die met seksualiteit te maken hadden, niet bij hun naam durfde te noemen. Klaas Woudt nam *warskip* op in zijn *Deer hoor ik je* (1984), omdat het tot de herkenbare woorden en uitdrukkingen behoort.

Wat het spreekwoord *warskippers en vis bloiven drie dage fris* betekent is wel duidelijk: logés moeten niet te lang blijven.

Kroet geeft het *Westfries Woordenboek* als een variant van *skrot*, met de betekenis uitschot, afval van vruchten. Een variant mag men het niet noemen, want *skrot* is gelijk aan Nederlands *schroot*, terwijl we in *kroet* te maken hebben met een *oe*-relict, Nederlands *kruid*, dat in sommige streken een negatieve betekenis heeft: afval van bladeren, verdroogd aardappelloof en in Zuid-Nederlandse dialecten zelfs die van onkruid.

Puntgrippelgraaf, een spade om greppels te steken in het weiland. *Graaf*, afleiding van *graven* is 'schop' en een *puntgrippel* is een soort van greppel. Elders, onder andere in de Liemers en Betuwe betekent, *graaf*, eveneens afgeleid van *graven*, sloot. In het ene geval gaat het om een voorwerp waarmee men graaft, in het andere om het resultaat van graven.

Slokkie-ophaalder, iemand die tijdens de kermis bij familie en vrienden een borreltje komt drinken en vervolgens ook een vaste cafébezoeker. *Slokkie* is een borrel; een *zoet slokkie* is een likeurtje. De samenstelling is volledig doorzichtig: iemand die een *slokkie (op)haalt*, maar *ophale* betekent volgens het *Westfries Woordenboek* 1. open halen (in deze betekenis verouderd) en 2. beter worden, er beter uit gaan zien.

Rabohoek, een zeer doorzichtige samenstelling, van deze tijd. Het is de enigszins spottende naam voor een deel van het verkavelde gebied tussen De Streek en Andijk, waar veel (jonge) tuinders zich diep in de schulden moesten steken bij de bouw van nieuwe woon- en bedrijfsruimtes. *Het Westfries Woordenboek* kent ook nog de samenstelling *Rabostal* voor een grote loopstal. En het laat zich makkelijk raden wie die financierde.

Videl is het woord voor emmer op Marken; uit telefonische informatie bij het Marker Museum bleek dat het woord nu alleen nog bekend en in gebruik is bij de oudste generatie; de jeugd kent het woord niet meer. In *Drie Waterlandse Dialecten* (1954) is het niet te vinden bij de woordvelden waar men het zou verwachten. Boekenoogen staat in zijn *Zaansche Volkstaal* uitvoerig stil bij dit merkwaardige woord. Wat nu volgt is aan hem ontleend en laat ook zien hoe boeiend en degelijk dit woordenboek is. Boekenoogen heeft als trefwoord *vieder*, emmer. verouderd. Hij citeert een keur van Westzaan uit 1680: 'Niemandt sal sijn ... vieders blaeckeren (bij het vuur drogen)'. Het woord was in zijn tijd nog in gebruik op Marken. In de oudere vorm *vierder* vinden we het woord reeds in de Middeleeuwen in Holland in gebruik als benaming voor een houten vaatwerk, dat kon een emmer, een kuip of misschien ook wel een vat zijn. Ook geeft hij de etymologie. het betreft hier een Latijns leenwoord: mlat. *feretrum*, draagbaar. Mnl. *fiertre*, reliekschrijn, doodskist. Frans *fierte*. Wel aarzelt Boekenoogen op grond van de betekenis bij deze verklaring enigszins en gaat uiteindelijk dan maar uit van een grondbetekenis 'dat wat gedragen kan worden'. Het blijft een zwak punt dat de Romaanse woorden en ook Middelnederlands *fiertre*, alleen een religieuze betekenis hebben en geen die in de buurt van emmer komt. Het *Vroegmiddelnederlands Woordenboek* hakt de knoop door en verklaart het znw. *vierder*, dat voor het eerst voorkomt in een Dordtse rekening van 1284, als een afleiding van het rangtelwoord *vierde*, weliswaar met de toevoeging 'waarschijnlijk'. Een *vierder* is een inhoudsmaat, waarschijnlijk een kwart van een vat.

Als men bedenkt hoe zwak de positie van een *r* kan zijn in de Nederlandse dialecten en hoe vaak een *r-l*-wisseling niet voorkomt, lijkt de laatste verklaring de meest aannemelijke te zijn; dat betekent dat het Markense woord *videl* een Latijns leenwoord is en niet verbonden is met Middelnederlands *fierte*.

Glop is een woord dat in het Zaans, het Drechterlands en het Westfries bekend is met de betekenis open ruimte. Klaas Woudt zegt: 'Zo'n *glop* ontstond bijvoorbeeld als er één of meer huizen werden gesloopt. In verschillende Zaanse plaatsen kregen straten daardoor de naam *Glop* (Wormerveer, Oostzaan), in de Oostzij in Zaandam was het *Grote Glop.* Maar een *glop* was niet alleen een open plek in de bebouwing. In een rij bomen kon ook een glop zitten en van een kind dat 'wisselde' en een paar melktanden miste, zeiden de Zaankanters: *leet deeres kaike wet voor glop je in je mond hewwe.*

Joôs is het meervoud van *joon,* jongen. Het woord wordt in het Westfries gebruikt voor kinderen in het algemeen en men kan van iemand zeggen: *Hai het tien joos: vier joôs en zes moide.*

G. Pilgers, Lz. publiceerde in de zesde jaargang van *De Taalgids* (1864), 308-310, een lijst met 'Woorden uit de Waterlandsche Volkstaal'. Het is een bonte verzameling van rijp en groen. De 'Beemster landman', J. Bouman gaf zijn boekwerkje *De Volkstaal in Noord-Holland* in 1871 in het licht, hij verwijst daarin niet naar andere bronnen en het is daarom wel de moeite waard eens na te gaan wat hij gemeenschappelijk heeft met deze lijst. Boekenoogen heeft hem wel gekend en omdat hij een uitstekend kenner van de Hollandse dialecten was en bovendien een zeer professioneel woordenboekmaker zowel in wetenschappelijke als technische zin, is het buitengewoon interessant na te gaan welke woorden we ook bij hem in zijn *Zaansche Volkstaal* aantreffen en hoe ze bij hem behandeld werden. Het *Westfries Woordenboek* en de Zaanse woordenlijst uit *Deer hoor ik je* ten slotte kunnen ons informatie verschaffen over het al of niet verouderd zijn van deze woordenschat of delen ervan. De spelling van Pilgers en Bouman is aangepast en de trefwoorden van Pilgers zijn in alfabetische volgorde geplaatst; de dialectwoorden die hij binnen een lemma opgeeft zijn met de verwijzing z[ie] in het betreffende lemma in de lijst opgenomen. Gebruikte afkortingen: B = Bouman; Bo = Boekenoogen (editie 1971); W = Westfries Woordenboek; Z = Zaanse woordenlijst.

aars, anders. Ook in samenstellingen *aarsom*, enz.
aer, ander, *aêrs*, anders. *Alweer een aêr. Dat is wat aêrs. Aêrsom met de wielen. hij is altijd aêrs als een aêr*. Verkorting van *ander* en *anders.* B
aârs. Bo. *aârs*. W. *aars*. Z

aarsom, z. *aars*.

aker, eikel, vrucht van de eik.

aker, eikel (verouderd). W

bakje, (uitspraak: *bakkie*), schoteltje bij een kopje behorende. *Kop en bakkie.*

bak, het vekleinwoord *bakkie* heeft behalve de gewone betekenis ook die van schoteltje. Bo

bak, kopje, ook schoteltje, o.a. in de combinatie *kom en bak(kie)*. W

bakkie, was in de Zaanstreek ook géén kopje, maar een schoteltje. Z

been (uitspraak: *bien*), voet. Opmerkelijk is 't dat men hier altijd 't woord *bien* voor voet gebruikt: *koude bienen, natte bienen.*

been, daarnaast *bien*, 1. het lichaamsdeel, zegswijze: *Het wild zit (haar) in de biene*, (zij) wil telkens uit, is telkens van huis. 2. voet, evenzo elders in Holland, in westelijk Utrecht en in het Stadsfries. *Trap me niet op me biene; ik heb zukke kouwe biene.* Bo

bien, been, voet, visgraat. W

bien. Zaankanters hadden geen benen maar *biene*. Betekende vroeger ook en vooral voet. Z

bink steken, zonder verlof de school verzuimen.

binken, *bink spelen*, school verzuimen, uitblijven. Hij is geen trouw bezoeker van de kerk, hij *binkt* dikwijls, vele schoolkinderen op het land *binken* dikwijls maar al te veel. B

bink, zegsw. *een bink maken*, niet op het werk komen, een schoft, halve of hele dag verzuimen, van werkvolk gezegd. Daarnaast de *bink steken, pinkiesteek doen*, meestal van kinderen, heimelijk school verzuimen. Bo

Bink, de bink steke, speule, spijbelen. W

bòt, vliegertouw. Mijn *bòt* is 50 el lang.

bot, de scheut of ruimte van een touw. Er is ruim *bot*, hij heeft te veel *bot* gevierd, teveel toegegeven, hij heeft zijn kinderen teveel *bot* gegeven. Men vergelijke de spreekwijze: aan het lange touw lopen. B

bòt, het touw waaraan een vlieger opgelaten wordt. Bo

brok, balletje, saletje, kokinje of hoe 't elders ook heten moge. ook in samenstellingen: *brokkeboer*, balletjesmaker.

brokkeboer, z. *brok*.

dakken, z. *dakkie-de-man*.

dakkie-de-man, krijgertje spelen, een spel waarbij de een de ander onder 't lopen moet tikken, hier *dakken*.

démi, aanstonds. 't Zal *démi* gebeuren.
demee, meteen, aanstonds, haast. *Ik kom demee ok. Heb je demee edaan* (ben je haast klaar?). Bo
deimie, straks, na een klein tijdje. W
eens (uitspraak *iens*) *arevs*, van voren af beginnen. ook wel *van arevs* (van *aarts*, eerst?) af.
halfelfje, z. *konkelen.*
hengst, baleintje of rietje om de verstopte pijp door te steken.
hillekedal, geheel, geheel en al.
hilkendal, ook *hilskendal*, helemaal. Verouderd. oorspr. *heelic ende al.* W
hul, vrouwenmuts met een brede platte rand, die uitloopt in omgeslagen, wippende punten.
hul, een soort van vrouwenmuts van fijn linnen met een strook gaas en Brabantse kant omboord. Algemeen bij boerinnen en boerenmeiden nog in gebruik. B
hul, een eenvoudige linnen vrouwenmuts. Bo
hul, ondermuts, linnen vrouwenmuts. W
iemesdagen, korte tijd geleden.
iemesdagen, onlangs, enige tijd geleden. Hij is *iemesdagen* nog hier geweest. Zo zegt men ook *iemesnachten, iemesjaren.* B
iemes, eenmaals, onlangs, enige tijd geleden, meestal in verbinding met *-dagen*: *iemesdagen*, enige dagen geleden. Ook *iemesêvend*, onlangs op een avond is in gebruik: *iemesêvend* was Piet bij me en die vertelde me enz. Bo
iemesdage, enige dagen geleden. Verouderd W
kadodder, jonge spreeuw die nog geen veren heeft.
kadotter, dotter, kale dotter, jonge spreeuw. B
kloet, kuiltje in de grond om te knikkeren.
kloet, in de grond uitgegraven kuiltje bij het knikkeren. Synoniem is *koelk. Hier is 'n mooie kloet.* Bo
kloetje, kuiltje, knikkerkuiltje. W
kloeteren, knikkeren.
kloetjese, knikkers in een kloetje of kuiltje rollen of mikken. W
knol, kleine karper.
knol, zekere vis, een jonge karper. Algemene benaming voor alle karpers beneden de 5 ons (1/2 kg.) Bo
knol, jonge, ondermaatse karper van nog geen pond. W

koffielol, koffieketel, bij de mindere stand permanent op tafel, alleen bij het middagmaal wordt hij verwijderd.

lollepot, koffiepotkonkelpot, een soort van koffieketel. Nu nog bij enkelen in gebruik. B

lollepot, een koffiepot van bepaald model. Ook bij afkorting lol.

Lol is eigenlijk koffie, melk en suiker door elkaar gekookt. Bo

koffielol, koffiepot. Verouderd. W

konkelen, koffiedrinken, te weten 's morgens omstreeks elf uur, ook *halfelfje* genaamd.

konkelen, koffie drinken, een kopje gebruiken. We zullen *konkelen*, het is *konkeltijd*, het is tijd een kopje te nemen. B

konkelen, halfelven, koffiedrinken tussen het ontbijt en het middagmaal. Het *konkelen* is tegenwoordig hoofdzakelijk nog bij boeren in gebruik. Bo

konkelen, koffie drinken en een of meer boterhammen of een plak koek eten tijdens de ochtendschaft. Deze betekenis heeft zich ontwikkeld uit die van 'gezellig babbelen'. W

konkele, 's morgens om een uur of half elf koffie drinken. Z

loezem, klap die men iemand toebrengt.

loof, moede, afgemat. 'Ik ben hem allang loof', hij verveelt me, hij is me een last.

loof, vermoeid, mat, onlustig, lusteloos, afgemat. Ik ben die drukte al lang *loof*, ik ben die moede, ik walg er van. Somtijds ontstaat *loofte* of *loofheid* ook wel meer uit traagheid en luiheid; in dat geval past men het spreekwoord toe: 'Loof kan lang aan'. B

loof, moede, vermoeid, afgemat. Ik ben zo *loof*. 'Loof ken lank an', men kan zich lange tijd mat voelen, zonder nog ziek te worden. Bo

louf, moe, vermoeid, afgemat. W

meugebet, hij die tot een ambt geroepen wordt, nadat een eerst beroepene bedankt heeft. N. Beets gebruikt *meugebet* in zijn verhandeling over het 'Populaire'.

meugebet, iemand die goedwillig in een anders plaats treedt, heet *meugebet*. Als een vrijer een meisje ter bruiloft vraagt, maar door haar wordt afgewezen, en dan een ander in haar plaats verzoekt, die het aanneemt, dan is deze laatste *meugebet*. Het woord is afgeleid van *meugen*, mogen en *beter*. B

meugebet, daarnaast ook *muggebet*, iemand die de plaats inneemt welke een ander heeft geweigerd. Ze bedankte der voor om *meugebet* te wezen.

Wees nou niet zo dom van kwalijk te nemen, dat je *muggebet* benne, maar neem 't an. Bo

meugebet, iemand die de plaats inneemt welke door een ander is geweigerd, doorgaans met betrekking tot een meisje dat de tweede keus van een vrijer vormt, Ook: iemand die bij het spel toekijkt of niet mee mag doen. W

meugebet, een plaatsvervanger, maar alleen als de aanvankelijke kandidaat geweigerd had. Degene die de plaats innam voor iemand anders die voor de eer bedankt had, werd *meugebet* genoemd. Z

mier, tegenzin. Een *mier* aan iets hebben.

mier, tegenzin, hekel. Daar heeft hij een *mier* aan. Hij heeft een *mier* aan werken. B

mier, in de zegswijze 'erges 'n mier an hewwe', ergens een hekel aan hebben. W

netje, zakje waarmee men in de kerken omgaat om liefdegaven te innen.

net, het verkleinwoord *netje* en daarnaast *kerkenetje* is ook gebruikelijk in de zin van kerkezakje. 'Wat heb in 't netje edaan?' 'Ik, 'n cent.'

nettes, 't Is waar. Hoe algemeen ook, wordt dit enkel in de mond van kinderen gehoord.

nettem, juist, precies; uit *net 'm*. Boekenoogen verwijst naar *nettes*, uit *net des*. Bo

non, kop van een taatstol.

non, top van een tol. Hij draait op zijn non. *Zij is op haar nonnetje*, zegt men van een vrouw die niet goed gemutst is. B

non, daarnaast soms ook *nun*, het knopje op een priktol (taatstol). Ook *knunnik* (kanunnik) geheten. Bo

non, knopje op een priktol. W

noozen, hinderen, leed doen. Het *noost* me, dat ik die man ongeholpen moet laten gaan.

nozen, spijten, verdriet doen, begroten. Het *noost* me dat ik dat huis toe niet ekocht heb. Bo

nôze, spijten, verdrieten, betreuren. W

noze, zie *noselek*, spijtig, jammer. Alle Zaankanters kennen het woord nog wel, evenals het werkwoord *noze*. *Wet noselek det je niet tois was. Et laikt me wel te noze*. Z

paplok, pappan, namelijk pap, voedsel van zeer jonge kinderen.

lokje, uitspraak: *lokkie*, een klein aarden bakje voor doop(saus) waarvan bij het eten van vis ieder der aanzittenden er een naast zijn bord krijgt.

lokkie, 't lokje, aarden bakje. W

poep, z. *poepekool.*

poepekool, boerenkool. *Poep* is hier iedere vreemdeling.

poep, mof, bovenlander. De *poepen* komen over. Veelal gebruikt men dit woord als scheldwoord, waartoe de minder zindelijke kleding en de manieren der Duitse arbeiders welligt aanleiding hebben gegeven. Het woord *poep* komt van het Duitse *Bube*, dat knaap betekent. Vandaar misschien nog dat die Duitse arbeiders zich onderling met de naam van knaben of jongen begroeten. B

poepekool, boerekool. We eten vanmiddag *poepekool.* Bo

poepekoôl, boerekool. Verouderd. W

sabel, wollen das, bouffante.

sabel, das, halsdoek van sabel. Voor lang droegen de vrouwen kostbare halsdassen, gemaakt van 't vel van het sabeldier; sedert enige jaren dragen de mannen hier algemeen sabels van wol of katoen vervaardigd. B

sabel, wollen of katoenen das, bouffante cache-nez, die bij koud weer om de hals geslagen wordt. *Doen je sabel maar om.* Bo

schelden, knorren. Hij heeft *schelden* van meester gehad.

skelde, in de zegswijze *skelde kroige*, berispt worden, uitgescholden worden. W

schier, misschien, alligt. Wil je ook *schier* alles hebben?

schier, bijkans. Zeer vaak ook in vraagzinnen in de betekenis misschien, soms. Heb ik 't *schier* edaan? Bo

sels, zeldzaam, vooral als parodie. 'Het is wat sels!' zegt men bijvoorbeeld als men muziek hoort die niet veel te betekenen heeft en voor wat goeds moet doorgaan.

snaar, aangehuwde zuster.

snaar, schoonzuster, aangehuwde zuster; de vrouw van mijn broer is mijn *snaar*, even zo ook de zuster van mijn vrouw. B

snaar, schoonzuster. Me *snaar* is bevallen. Bo

snaartje, schoonzuster. W

snaar, schoonzuster. Heel vroeger betekende het ook zowel schoondochter als schoonmoeder. Dat is nu vergeten. Maar als je aan een geboren Zaankanter vraagt wat een *snaar* is, zal hij het antwoord 'schoonzuster' beslist nog wel kunnen geven. Z

snirs, een zeer kleine hoeveelheid.

snirs, een kleinigheid, beetje, ziertje, snars. Hij weet er gien *snirs* van. Ook in de vorm *snirsie.* Bo

stikziende, bijziende.
strooijen, verliezen. Hij heeft zijn boek *gestrooid.*
strooien, ook: verliezen. Ik heb me zakdoek *estrooid.* Bo
strooie, ook: (onder het voortgaan) verliezen, kwijtraken. W
strooie, ook *strove*, verliezen: *kaik oit dat je je skone zakdoek niet strooie.* Z
stuk, (uitspraak: *stik*), boterham.
stuk, uitspraak *stik*, vooral in de betekenis: een snee brood, boterham. Geef me nou me *stikken* maar, dan gaan ik *vlakken*. Bo (slapen).
stik, boterham. W
temèt, bijna. 't Kind was *temèt* verdronken.
temet, bijna, haast. Jan is *temet* even groot als zen vader. Bo
temee, straks, aanstonds. W
temet, bijna. Z
toet, kindermond. 't Kind heeft een vuile *toet.*
toet, *toetje*, mond, mondje; *kindertoet, strooptoet*, van een lekkerbekje zegt men, wat heeft dat kind een *lekker toetje*. Samenstellingen: *diktoet, smultoet, toetebakkes.* B
toet, mond van mensen en dieren. Kind wat heb je 'n vuile *toet.* Een *lekkere toet* hebben, een lekkerbek zijn. Bo
toet, gezicht, mond. W
triem, sport van een stoel.
trem, sport, spaak. De *tremmen* van de stoel zijn losgegaan, er moet een nieuwe *trem* ingestoken worden. De *tremmen* zijn zowel de steunsels en binten van de stoel als de spaken van het wiel en de sporten van de ladder. B
triem, sport, dwarslat, inzonderheid van een stoel. Bo
triem, sport van een stoel of ladder. W
triem, *trieme* de sporten van een stoel; ook de sporten van een ladder. Z
troet, een mengsel van water en meel.
troet, zekere meelspijs, gruttemeel in water gekookt. Men neemt gruttemeel met wat zout, giet er kokend water op en roert snel met de steel van een pollepel; of men strooit het meel in kokend water. De *troet* wordt gegeten met stroop en boter, vet en gebraden spek. B
troet, pent, meelbeslag, *troetje*. De vrouw zal *troet* koken. Pent en pap verschillen alleen daarin dat pent een dun meelbeslag is, zoals bijvoorbeeld meelpap, doch kinderpap is een mengsel van melk en beschuit. waartoe weleer de zogenaamde papbeschuit opzettelijk gebakken werd. Pent is een

dikker beslag, waartoe men ook vruchten en fruit gebruikt zoals appelen, peren, aalbessen enz.

Troet is een dik beslag van meel met melk of wei, of ook wel met water. Bo

troet, meel in water, melk of wei gekookt; dikke pap van karnemelk met veel meel. W

troet, pap van gruttemeel in water of karnemelk. *Boekende troet* is boekweitpap. Eigenlijk werd elke weke, slappe massa *troet* genoemd. Pruttig, modderig land heette ook zo. Ook zeer dikke vrouwen werden een *troet* genoemd. Z

verschieten, verschrikken.

verschieten, verschrikken. Hij *verschiet*, *verschoot*; Je zou er van *verschieten*. B

verschieten, doen schrikken. Je moete me niet *verskieten* hoor! Bo

verskiete, ook: schrikken, doen schrikken. Letterlijk van kleur verschieten. W

verskiete, schrikken. Z

vinken, stukje uitgebraden vet; elders kanen.

vink, koonder, kaan, uitgebraden vliezen en vellen, die van uitgesmolten slachtvet overblijven. De *vinken* van varkensvet zijn voor velen een lekkernij. B

vink, kaan, uitgebraden vetklompje. Bo

vinke, kanen, uitgebraden vetklompjes. Zegswijze: *vinke motte kouke op je stik en sisse (suize) in je bek*, kaantjes zijn het lekkerst als ze gloeiend heet op je boterham komen, gloeiend heet gegeten worden. W

vliegen, hard of snel lopen.

vlook, ondiep. De sloot is vlook.

vlook, ondiep. *Vlook* vaarwater. Hij is *vlook* van verstand, het zit er niet diep. B

vlook, daarnaast soms *flook*, een weinig gewelfd, ingebogen, uitgehold, zoals bijvoorbeeld lage schalen en schotels; ondiep. Bij uitbreiding ook van geestelijke hoedanigheden, niet diep gaande, oppervlakkig, eenvoudig, onbetekenend. Bo

flouk, 1. ondiep, vlak, plat; 2. dom, onnozel. W

vlook, ondiep. Het werd niet alleen gezegd van sloten en ander water (De Zaan is deer zo *vlook* dat je niet voor de wal komme ken), maar ook platte borden werden *vloke* genoemd. En iemand die niet met veel verstand begaafd was, noemde men ook *vlook*. Die laatste betekenis is inmiddels wel helemaal vergeten. Z

Alleen *brok, dakkie-de-man, dakken, iens arevs, hengst, loezem, sels, stikziende* en *vliegen* lijken exclusief Waterlands te zijn, komen althans in de andere woordenboeken en woordenlijsten niet voor.

Bij *brok*, wat een balletje van dik en taai gekookt suiker of stroop is en dat elders, volgens Van Dale, *balletje, kussentje* of *babbelaar* genoemd wordt, verwijst Pilger naar *saletje* en *kokinje*. Het laatste woord is volgens Van Dale gesmolten geraffineerde witte suiker, die aanvankelijk taai is, gewestelijk als lekkernij verkocht in smalle peperhuisjes van papier; ook: brok, babbelaar. Voor *hengst* heeft Van Dale als zesde betekenis: lange grasspriet om een pijp door te steken, met de aantekening 'gewestelijk', dus niet tot het Algemeen Nederlands behorend. Dat geldt ook voor *stikziend*, zwaar bijziende. Voor *dakkie-de-man, dakken, iens arevs, loezem* en *sels* was geen verklaring te vinden; *vliegen* met de betekenis zich haasten laat zich makkelijk uit de grondbetekenis afleiden en is niet typisch Waterlands.

Hieronder volgt een kleine bloemlezing 'Westfrisismen' Het nummer tussen haakjes verwijst naar *Hé is dat Westfries* (tweede druk).

Best jaar (418). Wie mocht denken dat dit de tevreden verzuchting van een boer is die op een goede oogst terugkijkt, vergist zich lelijk, jaar is het uier van een koe: *wat heeft die koe een 'n best jaar*, een grote uier.

Bil (438): *Meester hij kneep m'n in m'n bil*, in mijn bovenbeen, mijn dijbeen.

Bouw (185). Als vader naar de bouw gaat, wil dat in Westfriesland beslist niet zeggen dat hij in de aannemerij zit of bouwvakker is: Vader is al vroeg naar de bouw gegaan wil zeggen dat hij al vroeg naar zijn bouwland of akker is gegaan.

Een *brief* zuurtjes (494) is niet iets wat via de post bezorgd wordt; *brief* is zak. Ook een *brief* met gele bonen, een zak gele bonen.

Broeder (353). Geen familiebetrekking, maar een melkspijs, in het Nederlands jan-in-de-zak, de voorloper van de thans welbekende kwark.

Hufterig (278). 't is buiten *hufterig* betekent dat het vinnig koud is, maar ook: de reparatie aan m'n auto kon wel eens veel kosten, daar ben ik wel *hufterig* voor, huiverig, bang.

Knoeien (722). Je mag Kesie niet *knoeien*, dat is pijn doen door bijvoorbeeld knijpen, stoten, trappen.

Kreuken (350). Als moeder het wasgoed *kreukt*, betekent dat juist dat ze het opvouwt.

Loeren (24). Wat ligt dat kindje lekker te *loeren*, lekker te slapen, gezegd van kinderen.

Oppakken (475). Je boeken *oppakken* is niet ze optillen, maar ze opruimen.

Opzoeken (474). Een knoop *opzoeken* is hem oprapen

Puur (521) betekent in het Westfries tamelijk en erg: hij is *puur* ziek, hij is tamelijk, erg ziek. Dat heeft *puur* gekost, dat heeft heel wat, tamelijk veel gekost.

Uien, I (577). Eén ui is in het Westfries *één uien*, het meervoud is twee *uiens*. Westfries *uien* komt overeen met de Middelnederlandse vorm *uyen*, die teruggaat op (laat-)Latijns *unionem*, een vierde naamval van *unio*. In de standaardtaal werd *uyen* als meervoud gevoeld; daardoor legde men de klemtoon op de eerste lettergreep en maakte men een enkelvoud *ui*. In het Westfries is de oorspronkelijke vorm bewaard gebleven.

Van achteren (514). Hij ligt in het ziekenhuis; 't verwondert me niet, van achteren bekeken. Je zou denken dat het iets met de reden tot ziekenhuisopname te maken heeft, maar het is simpelweg: het verbaast me niets, achteraf gezien.

Verlegen (519) is niet bleu, maar een versterkend bijwoord: heel erg. Het is buiten *verlegen* koud, heel erg koud; ik vind het liedje *verlegen* mooi, heel erg mooi.

Verreisd (59). Dit woord heeft niets met reizen te maken. Gisteren was vader jarig. We kregen veel visite. Moeder had veel drukte, vandaag is ze erg *verreisd*, moe, vermoeid.

Vet (770). De dienstbode was na drie weken al *vet*, heeft niets met het eten en drinken bij haar mevrouw te maken, het betekent: ze is na drie weken al ontslagen, of ze heeft na drie weken al ontslag genomen.

Weerbare (426). Hij heeft een *weerbare* vrouw: een handige, efficiënte, met hoog tempo werkende vrouw.

In het verhaal 'Jongensleven', opgenomen in zijn boek *Westfriesche Woorden* (Nieuwe Niedorp 1910) en tevens afgedrukt in: J. Van Ginneken en J. Endepols, *De regenboogkleuren van Nederlands taal* (Nijmegen 1917, blz. 165 vv.), geeft J. de Vries Azn. Een enorme hoeveelheid typisch Westfriese woorden en uitdrukkingen, die samen met de toelichtende verklaring tussen haakjes het karakter kregen van een gezellige woordenlijst. Hieronder volgt een fragment, in hedendaagse spelling.

De jongens op de kleine Benjamin na, zijn naar school en omdat deze een heel eind van de boerderij verwijderd staat, gaan de kinderen elke dag met een goed gevulde *stikkenbuul* of *kruinenzak* (boterhammenzak) er op af en eten 's middags hun *kuchie* (boterhammen) in de school op. Met mooi weer is 't al een hele *tippel* (wandeling), maar bij storm en onweer is 't een heel *rak*, een *koude stiek* (een hele reis), maar van thuis blijven is geen sprake. Moeder *hokkelt* ze goed *toe* (warm instoppen) en voort gaan ze. Ze moeten leren *als de rook* (hun best doen bij 't leren) en wee, als er een *bink speult* (stil uit school blijven). De jongste der schoollopers komt om drie uur thuis: dat is een aardig *snokker* (snugger) *joonje* (jongetje), een *pittig* (aardig) *hummeltje* (klein kereltje), een klein *beukertje* (klein kereltje) dat heel *glant* (verstandig) kijkt. De twee andere, echte *doerakken*, *rosbeiers*, ja bepaald *verwoesters* (die nergens tegen opzien), gaan om half vier uit school. Ha daar zijn ze waarlijk alle drie reeds! Ze hebben zeker een *vroegertje* gekregen, en nadat ze eerst hebben staan *pulken* (veel drinken) bij de regenbak komen ze weldra geheel *verboeft* (rood door de warmte) en *onthikt* (uitgelaten), omdat ze zo mooi vroeg zijn, op 't *staltje*. Als ze echter merken dat er *verraad* (onraad, in

dit geval vreemdelingen) is, zijn ze wel wat *schimmelig* (bang) en de kleine baas in de ton, die merkt hoe stil de broers zijn, wordt *moeilijk* (verdrietig), 't welk ten laatste in *dranzen* (huilen) overgaat. Moeder sust hem wat en de drie anderen door de *schroei* of *doei* (honger) gedreven, komen naderbij en beginnen te *schranzen* (eten) van wat ben je me. Ze *muizelen* en *smikkelen* (eten) alles *gruizig* (gulzig) op. Hoe *reuzig*, *doenig*, *druistig* of *woeg* (wild, druk) ze anders ook wezen mogen, nu ze *mondgauw* (etende) zijn, komt 't spreekwoord tot zijn recht: als de katjes muizen, dan mauwen ze niet. Als alles, tot 't laatste *piesie* (kruimeltje) verorberd is, zullen ze nog wat gaan spelen.

Niet alle dialectwoorden worden toegelicht, hier biedt het *Westfries Woordenboek* uitkomst. Bovendien worden sommige klanken niet geheel zuiver weergegeven, zoals *schimmelig*, dat *skimmelig* moet zijn en 'bleu, bedeesd, vooral van kinderen' betekent. *Rook* moet *rouk* zijn; *schroei*, dat Pannekeet niet kent, moet *skroei* zijn, datzelfde geldt voor *schranzen*, in de vorm *skranse* wel bekend met de betekenis 'schrabben, krassen'. *Doerakken*: een doerak is een 'deugniet, olijke of gezonde rakker'.

Rosbeiers spelt Pannekeet als *rosbaaier*, het betekent 'rakker, wilde of levenslustige knaap'.

Vroegertje komt niet voor in het *Westfries Woordenboek*, maar wel in de *Zaansche Volkstaal*: een *vroegertje krijgen*, 'vroeger dan gewoonlijk uit school mogen gaan'. Dat is ook het geval met *tippel*, dat in het Zaans 'wandeling' betekent. *Stikkenbuul* komt ook niet voor in het *Westfries Woordenboek*, waar *buul* wel bekend is, ter aanduiding van de geldbuidel.

Interessant is ook dat de meeste van de vóór 1910 opgetekende woorden nog in gebruik zijn; alleen bij *kruinezak*, *verraad*, *schroei* (*skroei*), *doei* en *mondgauw* geeft Pannekeet aan dat ze anno 1984 verouderd zijn. Ook de mededeling *de kleine baas in de ton* doet wat vreemd aan. Het woord *ton* betekent zowel 'regenton' als 'ouderwetse kinderstoel in de vorm van een ton'. Ook *staltje* (stalletje) had wel een toelichting mogen hebben; het is de zomerwoning op de koegang. Over een gedeelte van de stal wordt een losse houten vloer gelegd (*Westfries Woordenboek*).

Indertijd schreef Boekenoogen een kritische recensie over het boek van De Vries in *De Nieuwe Taalgids* (5 (1911), 97-103). Hij heeft bewondering voor het verzamelwerk van de onderwijzer J. de Vries, maar vindt met name

zijn spelling en de betekenisomschrijvingen zwak. In een nawoord (blz. 103) haast de redacteur C. de Vooys zich te verklaren dat deze strenge recensie allerminst de bedoeling heeft andere onderwijzers af te schrikken, maar ze moeten wel aan bepaalde kwaliteitseisen voldoen. Bovendien breekt hij hier een lans voor een betere opleiding, waarin positief aandacht aan de dialecten wordt besteed en deze varianten niet worden beschouwd als 'fouten' tegen het Nederlands.

9. Literatuur in het Noord-Hollands

De beste gids voor onze kennis van de dialectliteratuur is de *Bibliografie der dialecten in Nederland 1800-1950*, maar omdat stukken die in kranten en weekbladen verschenen zijn niet werden opgenomen, onttrekt zich een onbekend deel van de streektaalliteratuur aan onze kennis. Voor de periode na 1950 zijn we aangewezen op verschillende bronnen.

Aan het artikel 'literatuur' in de *Encyclopedie van de Zaanstreek* (1991) ontlenen we de volgende gegevens. Gerrit Pekelharing (Zaandijk 1819-1900) was een volksdichter en volksschrijver. Hij was de eerste die het gesproken dialect in verhalen vastlegde. In 1890 verscheen als feuilleton in de *Nieuwe Zaansche Courant* 'Griet en Jaap, een Zaansche schets van voor 60 jaren in, in het toenmalig dialect'. In 1898 verscheen een bundel met een belangrijk deel van zijn proza en poëzie onder de titel: *Ernst en luim*.

W. Smit (1887-) publiceerde in 1933 de welhaast legendarische eenacter 'Theetaid in de Haremakerai', waarvan de dialogen geheel in Zaans dialect zijn. Tames Stelder publiceerde onder het pseudoniem Hain de Molenaar in de jaren dertig honderden versjes die commentaar leverden op regionale gebeurtenissen in het dagblad *De Zaanlander*. De *Bibliografie* maakt daar geen melding van, van hem zijn wel een tweetal verhalen opgenomen: 'Ut ouwe tabakswinkeltje van Remmer Köhne' (*De Zaende* 1 (1946), 169-170) en 'Hoisie an de Oostzai' (*De Zaende* 5 (1950, 116-118). Boekenoogen heeft

in zijn *Zaansche Volkstaal* 'Proeven van dialect' opgenomen in de vorm van een aantal korte verhalen in het dialect van de Zaandorpen, Jisp, Oostzaan, Wijde Wormer en Assendelft. Klaas Woudt bundelde zijn in *De Typhoon* verschenen verhalen in de bundel *Knotjes vertelle* (1980), opgenomen in *Deer hoor ik je.* Hij schreef deze verhaaltjes in een door hem gereconstrueerd negentiende-eeuws Zaans. Een aantal romans van de bekende schrijver Cor Bruyn (Wormerveer 1883- Laren 1978) spelen in de Zaanstreek. Dialect komt voor in *De zaadsjouwers* (Bussum 1933) en in de vervolgroman *Een zakkennaaier grijpt naar het geluk* (Bussum 1935). De *Encyclopedie van de Zaanstreek* geeft een overzicht van al zijn boeken die in de Zaanstreek spelen.

In *Het Westfries* (blz. 21- 25) geeft Jan Pannekeet een uitvoerig overzicht van zijn bronnen, weliswaar wel met een geografische, maar zonder bibliografische toelichting. Hij komt ook tot een evaluatie van sommige werken, wat een eerste aanzet zou kunnen zijn tot een Westfriese literatuurgeschiedenis. Hij stelt zich op het standpunt dat dialectteksten documentatieve waarde moeten hebben, dat wil zeggen dat ze met alle beperkingen die het schrift nu eenmaal met zich meebrengt, het dialect zuiver moeten weergeven. De *Roimkes* van Arian de Goede vertonen een particularistisch taalgebruik; de *Westfriesche schetsen* van A.C. Bol-Denijs bevatten een dialect dat vaak zeer inconsequent en onjuist is weergegeven, bovendien in een chaotische spelling. Aan het slot van zijn beschouwing noemt hij een aantal auteurs die het door hen gehanteerde dialect wel juist weergeven. Het zijn A.C. ter Horst-Hoekstra, Piet Kistemaker, Nel van laren-Zwuup 'en vele van haar pupillen aan wie ze instructies gaf met betrekking tot het schrijven van Westfriese schetsen', gepubliceerd in de bundels *Zuks moet je opskroive.* Verder Klaas Zwier en C. Druif. De streekromans worden ook kritisch bekeken (blz. 24). Naar Pannekeets mening zijn de boeken van auteurs als J.Visser-Roosendaal, Ewout Speelman, Jac. Broersen en Trijntje Koorn-Baas geschreven in een min of meer Westfries gekleurd Nederlands en zijn ze daarom als bron voor dialectonderzoek niet geschikt. Ter illustratie drukte hij een fragment af uit het werk – hij vermeldt geen titel – van mevrouw Visser Roosedaal met daarnaast zijn Westfriese versie:

Nee, dan haar manne.....die zag er heel geen been in om er een uur of aarf bai te plakken as dat 'ns uitkwam met hulle werk. Wie weet. Misschien rekende Aldert er wel op dat ze hem aanstonds weer uit de brand scheure zouwe...	Nei, din heur manne.....die zagge d'r heêl(s) gien bien in om d'r 'n uur of aarf bai te plakken as dat 'rs zô uitkwam met hulle werk. Wie weet, meskien rekende Aldert 'r wel voor, dutte ze 'm asen(s) weer uit de brand skeure zouwe.

De uit Enkhuizen afkomstige schrijfster Alie Smeding (1890-1938) schreef enkele Enkhuizer verhalen en twee romans waarin het dialect van haar geboorteplaats een rol speelt: *Ontmoetingen van Rieuwertje Brand* (Rotterdam 1929) en *Grillige schaduwen: Enkhuizer vertelsels.* (Rotterdam 1930).

De *Bibliografie der dialecten in Nederland* geeft een goed overzicht tot 1950. Daar kan men ook goed zien hoe groot de invloed van het jaarboek *Westfriesland Oud en Nieuw* sedert 1926 is geweest.

Jakobus Joannes Aghina, geboren in 1832 te Alkmaar, van 1855 tot 1862 geneesheer te Zwaag en daarna te Hoorn, waar hij in 1895 stierf, publiceerde de eerste novelle in het Westfries: *In d'ouden Dik, Westfriesche Novelle* (Hoorn 1868), in 1996 samen met ander werk opnieuw uitgegeven door Jan Koster.

Westfriesland kent overigens opvallend veel schrijvers van streekromans, van wie de al genoemde J. Visser-Roosendaal het meest omvangrijke oeuvre op haar naam heeft staan, zoals *De mensch wikt*; *In 't laatste kwartier* (Baarn 1938); *Het één of het ander* (Haarlem 1939); *Belofte* (Haarlem 1946); *Tot in den dood* (Haarlem 1946); *In de storm* (Haarlem 1948).

De werken van Trijntje Koorn-Baas, *Ans dat moidje: Westfriese roman* (Hoorn 1974) en *Haar Liefde is als de zon* (Nieuwe Niedorp 1997) spelen in Westfriesland.

Jac Broersen (1903-1971) schreef *Boerenvolk. Westfriesche roman*, waarvan nog in 1971 een herdruk verscheen. Zijn verhalen werden door het 'Boekproject Ontwikkeling Westfriesland' te Hoorn in 1988 uitgegeven onder de titel *Westfries verhalenboek*. Ewout Speelman (pseudoniem van F. P. Groot) heeft eveneens een omvangrijk oeuvre streekromans gepubliceerd die in Westfriesland speelden. In het jaarboek *Westfrieslands Oud en Nieuw* publiceerde hij al in het eerste nummer (1926, blz. 100-103) een verhaal 'De paleng van de Heere, of: Het gestoorde feestmaal. Schets uit Westfriesland'. C. Johan Kievit, die indertijd beroemd was om zijn serie 'Dik Trom' boeken

schreef een roman *Jaepie-Jaepie* (Alkmaar 1897) die in Egmond aan Zee speelt en waarvan de dialogen in dialect zijn.

De Waterlandse dialecten lijken een minder omvangrijke literatuur te hebben. De hierboven al genoemde Alie Smeding (1890-1938) schreef ook een roman die op Marken speelt en waarin in de dialogen het Marker dialect wordt gebruikt: *Tijne van Hilletje* (Rotterdam 1928).

Westrfriesland is ook nu nog een vruchtbare bodem voor streektaalliteratuur. Hieronder volgt een lijst van romans, verhalen- en gedichtenbundels die na 1950 verschenen zijn. De lijst kan geen aanspraak maken op volledigheid, want veel op het gebied van de dialectliteratuur gebeurt op plaatselijk niveau en onttrekt zich aan de waarneming van de dialectonderzoeker. De lijst wil vooral laten zien hoe levend de eigen literatuur nog altijd is in Noord-Holland en hoe gevarieerd ze is.

- Broekhuizen-Slot, Ina
  Een are koik. Schoorl 1996
  Bai 't damhek. Schoorl 1999
  Op roet, Schoorl 2002
- Broersen, Jac. e.a.
  Westfries Verhalenboek. Hoorn: Boekproject ontwikkeling West-Friesland. 1988
- Dekker, Karel
  Bomen met de buurman. Hoorn 1981
- Dekker, Jannie Ham-
  Twei pittige moidjes. Wogmeer 198?
- Diepen, Joop van
  Nag effies dutte. Zwaag 1987
- Eeltink, Jaap 1993
  Wat zegge we...Dialect-Kusthollands. Egmond aan Zee. Egmond.
- Haan, Siem de
  Wat roimt mag je zegge. Schoorl z.j.
  Half om Half. Een bundel versjes in Nederlands en Westfries. Schoorl 1997
  Weerom Westfries? Schoorl 2001
- Horst-Hoekstra, A.C. ter
  De boerderai van Siewert Klomp. Boerelief en -leid in Westfriesland 1860-1885. Hoorn 1961

- Koomen, Theo
  Samen an de reed. Womeer 1979
  Zo was er maar ien. Hoorn 1983
  De woid uit. Hoorn 1985
  Met gien pen te beskroiven. Hoorn 1985
- Koorn-Baas, Trijntje
  Ans dat Moidje. Hoorn 1974
  Dat hoor je later wel. Hoorn 1981
- Koster, Jan
  De glazen wagen en andere Westfriese verhalen. Hoorn 1973
  Bai oòs op 't durp. Schoorl 1992
  In d'ouden Dik en andere West-Friese verhalen. [Bevat bewerkingen van J.J. Aghina, *In d'ouden Dik, Westfriesche novelle,* Hoorn 1868 en van het verhaal 'Examen te Harder' uit: Jan Hendrik – Hooyer, *Mijnheer Daniël en andere verhalen.* Haarlem 1884]. Hoorn 1996
- Langedijk, H.
  Meester Langedijk vertelt. Schoorl 1989
- Laren-Zwuup, Nel van
  Van mense sente en ketelkost. Westfriese vertelsels. Wogmeer z.j. [1978]
  Van 't ien en 't aar. Henbroek 1980
  Nou moet je ophouwe. Hoorn 1991
  Weerom. Hoorn 1985 (met Siem de Haan)
- Modder, Piet,
  Dorpspraat. Hensbroek 1970
- Pannekeet, Jan
  Terug naar Westfriesland. Haarlem 1968
  Konkeltoid. Hoorn 1969
  Konkelpot. Hoorn 1972
  Wa'k zegge wou. Hensbroek 1976
  De Kneert bekeerd: de 'Warenar' op z'n Westfries. Medemblik 1992.
  Alles onder ien dak. Schoorl 1998
- Rentenaar-Bakker, Nel
  Efkes gloimen. Hoorn 1979
  Beisterpraat. Gedichten. Almere 2002.
- Ruitenberg, Peter
  Stikkebuul. Hoorn 1975

Van de Watermesien tot Elba. Bovenkarspel 1984
- Stelder, Tames (ps. Hain de Molenaar)
  Zaans groen. Westzaan 1992.
- Visser, H.
  Ommerbai Skage. Gestencilde uitgave in eigen beheer van de erven. 1952.
  Waar 't stille water wacht. Gedichten over West-Friesland. Hoorn 1972.
- Woudt, Klaas,
  Knotjes vertelle. Uitgave *De Typhoon, Dagblad voor de Zaanstreek,* 1980.
  Ook verschenen in *Deer hoor ik je.* Wormerveer 1984, 95-177.
  Een verzamelbundel is: *Zuks moet je opskroive. Westfriese verhale, roime, annekdôtes en nag wat kloingoed.* Deel 1-4.
  Heerhugowaard, Stichting ter bevordering van het creatief gebruik van het Westfries dialect, 1984-1995.

10. Verhalen en gedichten

De stichting Creatief West-Fries geeft sinds 1988 een eigen tijdschrift uit: *Skroivendevort*. Westfries Kwartaalblad. Wat aan verhalen, gedichten en tijdschriften tussen 1800 en 1950 als zelfstandige publicaties verschenen is, kan men vinden in de *Bibliografie der dialecten van Nederland 1800-1950* (Meertens-Wander 1958: 232-260).

De keuze die hier gemaakt is laat een bont beeld zien van wat er in Noord-Hollandse dialecten zoal geschreven wordt. De verhalen en gedichten zijn alle van goede kwaliteit, zowel wat de literaire kant betreft als met betrekking tot de wijze waarop het dialect gebruikt is en weergegeven. Beter dan lange bespiegelingen over klanken en zinsvormen laten deze verhalen en gedichten zien hoe het dialect er uitziet.

De reeks wordt geopend met het verhaal 'Taal' van Jan Pannekeet, uit *Alles onder ien dak*. Schoorl 1998

'**t** Is met de taal welders 'n leuke geskiedenis. Je gebruikte, hore of leze 'n zoôd woorde die jij en de âre best gegroipe, maar al vraag je je oigen of: hoe kómme we an zô'n woord, weerom zègge we 't nou oigelek zus en niet zô...ja, den doen je vezelf welders efkes op je kruintje krabbele.
Ik had 't zô passies over 'n zoôd; wat is nou letterlek 'n zoôd en weerom skroif ik 't met 'n 'd' en niet met 'n 't'...?

In 'n boek deer ze de ofkomst van 'n hêle zoôd woord uitplozen hewwe – 'n etiemologies woordeboek hiet zuks deftig – vertelle ze je, dat zoôd ok wl 'n kooksel of 'n kooksie noeme kenne. Dat de naam Grosthuizen niks te maken het met 'n 'gros huizen', maar dat 't Groot-Oosthuizen weest het, dat bewoize ouwe kaarte. Maar kom, ik skaai uit skoolmeistere, want ik wou deuze rois over Woinand hewwe. Je moete wete: Woinand is stedént in Amsterdam, stedént in de Nederlandse taal en lettere. Woinand is hillegaar nag 'n beetje ouwerwissig: hai wul niet op kamers, want hai voelt 'm bai vader en moeder nag best thuis.

Hai doet ok nag welders wat aârs as met z'n neus in de boeke zitte, want hai is heêl niet skoônhandig.

Van de herrest bevobbeld het ie nag 'n dag of wat te pereplokken weest bai Piet van der Gulik.

Nou was dat toevallig 'n zuinig sjouwtje, want de plokkers raakte om de klapskeet uitregend en den moste ze maar weer 'n toidje in de veldersboet zitte te opdrougen en te wachten op 'n opskoôndertje.

Dat ze op 'n ochtend met 'n man of voif weerders in de boet zatte te uitdruipen, vroeg baas Piet inienen an Woinand:

'Weer léér je nou oigelek voor op die houge skoôl?'

'Nederlands, ik wil leraar Nederlands worden'.

'Nederland...?? Het zuk nou ok nag wat op zak? Je prate toch al twuntig jaar Nederlands, wat is deer nou an te leren?!'

'Nou ja, ziet u', perbeerde Woinand uit te leggen, 'je krijgt onder andere ook te maken met de historische achtergronden van je moedertaal.'

'Wat bedoel je, ik ken je niet zô gauw befietste, zeun'.

'Laat ik een voorbeeld geven: kijk, we gebruiken bijvoorbeeld allemaal het woord 'aap', maar waarom heet zo'n dier nu een aap? Ik bedoel: hoe kómen we aan dat woord...?'

De baas snouf 'n paar keer, haalde z'n skouwers op en zee: 'Allegaar lulderaai op niks of vezelf'.

'Waarom, hoe bedoelt u?'

'Zel ik je zègge...moet je hore: je kenne moin die Jos van zes jaar wel, 'ei?'

'Ja, die ken ik'.

'Nou goed, dat beukertje het ien keer in Artis 'n aap zien en nou weet ie z'n hêle leven wat 'n aap is en dat 'n aap nooit gien koe wordt! Ik wul maar zègge: al die leerderaai, niks an vongen...'

Van Nel van Laren-Zwuup, mede-oprichtster van de stichting 'Creatief West-Fries', het Westfriese volkslied.

Dut is 't land

Dut is 't land weer de tullepe bloeie.
Kleure staan breid uit te pronk op de bouw.
Vlak is de woid met de zwart bonte koeie.
Dut is 't land weer ik zoveul van hou.
Wolke en water met môlens en boôtjes,
bloeiende waltjes en honderde sloôtjes.
Nooit zou ik hier meer vedaan wulle want,
Dut is m'n oigen West-Friese land!

Stolpe en stadjes, de tuine en durpe
Alles loit mooi as een prentje te koik.
Met deer omheen zo vertrouwd en geduldig
altoid die heêl ouwe West-Friese doik
't is weer we thuis hore alle saizoene,
zeumer en winter bai al wat we doene
Nooit zou ik hier meer vedaan wulle want,
Dut is m'n oigen West-Friese land!

Dut is 't land van m'n vader en moeder
Dut is de plek weer ik groôt worren bin.
'T bloift hier voor altoid een deêl van m'n leven
weer ik de taâl en de mense nag ken.
Gun me de band met m'n jeugd en 't verleden
koik met me mee nei de toekomst en 't heden
Nooit zou ik hier meer vedaan wulle want,
Dut is m'n oigen West-Friese land! O Holland

'Stoute zeggers' is de titel van par. 20.5. uit *Het Westfries* van Jan Pannekeet. Wat hij met deze titel bedoelt, wordt meteen duidelijk.

Onder Westfriezen treft men vaak 'stoute' zeggers aan, dat wil zeggen: velen nemen geen blad voor de mond en geven 'recht voor zijn raap' blijk van hun mening, positief en negatief. 'Buitenpoorters' zullen zich daar aanvankelijk wel aan storen en opmerken dat takt of fijngevoeligheid niet de sterkste kant van de Westfriezen is. De volgende tafereeltjes mogen een en ander illustreren:

a) Er is een huis afgebrand en op het dorp gaat het gerucht dat de eigenaar zelf de zaak heeft aangestoken, hoewel er geen enkel bewijs is. De vrouw van de eigenaar komt haar nood klagen bij haar buurvrouw en zegt: 'Da's toch ok wat, buvrouw, nou wort er toch zoid dat me man zélf de zaak anstoken het en da's hillegaar niet waar.' 'Och moid', is de laconieke reactie 'dat docht ik zelf ok, maar deer moet je je niks van antrekke!..'

b) Toen ik tijdens een lezing voor bejaarde Westfriezen de pauze aankondigde, zei een Westfries tegen zijn hardhorende buurman zó luid dat iedereen het kon verstaan: 'We moste maar zitte bloive, Jaap, 't valt me niet teugen'..

c) De nieuwe dorpspastoor komt tegen etenstijd op huisbezoek in een groot gezin en wordt door de vrouw des huizes als volgt verwelkomd: 'Kom verder, pestoor. Je komme aars wel op 'n rot toid!...'

'Of de loi op Zwartendaik ook milieubewist benne......', is het begin van een verhaal van de Egmonder Jaap Eeltink, uit de bundel *Wat zegge we....*(blz. 60). Zoals hiervoor al uiteengezet is worden de *u's* en *eu's* in het dialect van Egmond aan Zee ontrond (milieu**bewist** voor -**bewust**). Daar moet u vooral op letten bij het lezen van dit verhaal.

'Of de loi op Zwartendaik ook milieubewist benne, 'ih mâad. Eerstes dat maltèntege gedoe mit die lêge viltstifte en now weer mit de kerstbome die giemeer verbrangd magge worre.'
'Oezo, milieubewust?'
'Dat zeg ik, de 'ille winter deer zit de loef achter je ore, as je je 'onkie effe oitleet omdat zo'n beesie now ienkeer poepe mot.'
'Mâad....éjai 'n 'ongt die loeft den?'
'Neen mâad, die loef komt oit al die skoorstiene weeronger allesbranders stane te roke. Iedereen dankte de 'Eer op z'n blote kniene, datte we van die stofneste of

ware en now 'ale ze die belle weer in 'ois. Jaaaaa! Want ze geve zo'n gezellige warremte! Ik wil bedoele, 'illie van Zwartendaik blusse mit benzine; voel je wat ik bedoel?'
'Ja, dat zo'n kerstboomfik verbôde wôordt, terwail die allesbranders doizend keer erreger benne.'
'Joist! En wat denk je van al die ooto's..'
'Mâad, now naggere wat; Motte we 't 'iet 'ewwe over de gemeentewerfting '91?'
'Deer wow ik 't joist over 'ewwe. Ik zeg 't, al die ootows! En wat lees ik den in die begrôting: Velopen zemer is bai waize van proef 'estart mit 'n fietsenstalling op de Werref. Die proef is wat ons betreft 'eslaagd!...'Eje 't ook 'eleze?'

Tante Breggie is de titel van een verhaal van Meester Langedijk, uit zijn boek *Hé is dat Westfries?* (Tweede druk, blz. 159).

Vroeger weunde d'r 'n tante van oos in de gemeente Abbekerk. Nou bedoel ik de toid, dat Klaas Zoip deer burgemeister was. Dat was toer nag een erebaantjes verdienden d'r niks mee. Deerom benoemde de Koningin 'er meistentois ien, die genog knoupe an z'n jas had, 'n roike boer, of zok of zoin, die 't buiten 'n paar ambtenarecintjes wel redde kon. Burgemeister Zoip was een beste burgemeister in z'n kloine gemeente van zevenhonderd minse. Hai kon niet best in 't openbaar spreke. Din zoid-ie mit 'n hele zood woorde 'n heel kloin beetje. Dat is vanzelf niet erg, want deer hewwe we allegaar wel wat spul mee, as we staan moete te prevelen teugenover 'n zaaltje mit minse. En we benoide de mensen, die zo makkelijk prate, zonder dat ze nei woorde zoeke moete, van die ofloupende wekkers.

Burgemeester praatte moeilijk en hai nam er z'n maatregele voor. As ie 'n stel trouwde in 't ouw gemeentehuizen, din hield ie altoid dezelfde toespraak. Die had ie op pepier staan en dat lag in de laad van de tafel in de trouwzaal. Toen Jan Rood-de-slager trouwde mit Emma Klaver lag de toespraak niet op z'n plaas in de laad. Burgemeister vroeg an de veldwachter: Vierstra, weer is m'n pepiertje. Vierstra zoi: Dat moet op z'n plaas legge, burgemeister. Maar 't was er niet. Ze hewwe alletwei nag 'n toidje zocht, maar ze vonde 't niet. Zwarte Jan, de vader van de bruid zoi: Burgemeister leit maar zitte, 't is zo wel goed hoor. Ze binne dus trouwd zonder toespraak. 't Huwelijk is er niet minder mooi om weest. Wanneer 't pepier terecht kommen is, weet ik niet, maar een paar jaar later hoorde 'k de ouwe toespraak toch weer bai 'n trouwpartaai.

Ten slotte nog een Zaans verhaal, de keuze viel op Gnappe Titte uit de bundel *Knotjes vertelle* van Klaas Woudt. *Konotjes vertelle* betekent overigens iemand iets wijs maken.

As je om je heenkaike ken je zien dat me allegaar de slaaf benne van onze gewoontes. Prebeer maar niet aars as are te weze, want den deuge je niet. Zuks begint al met kindere. Die wulle allegaar krek dezellefde skoene of truie as hullies vrundjes. Teugeswoordig moete die skoene wit weze, gloof ik. Blaid toe dat ik deer lenegies an te oud voor eworre heb. Je zou nag puur verskiete as je nee beneje kaike en denke dat je pote ewitteld benne.

Ellek mens heb ze aige wereldje, of beter ezaid: me leve allegaar in amparte wereldjes. In et iene voel je je tois en in et are kaik je je oge oit. De gewoontes verskille hé. As je je aige niet anpasse, kenne der nag rare dinge beure.

Neem nou ome Gais. In main femielje benne me niet bar oitgaanderig. Enkeld ome Gais gong welderes de hort op. Hai heb zelfs een keer bedaard in wet ze teugeswoordig een striptiestent noeme. In Amsterdam; deer hewwe ze hem toe nag oitetrapt ok, zait ie. Et was puur zo'n deftege bedoening, met een oitsmijter dervoor, in een peerseg pak en met een pet op. Die sting boite en ome Gais zat binne. Voor ien petietereg glasie bier vroege ze zeuve gulde, kê je neegaan! Ome gong helegaar vooran zitte, zee ie. Hai zag der gnap genog oit, in ze goeie goed kon ie best voor de krame langes. Evegoed leke der ok wel kirrels helegaar in smoking te weze. En een tult waive in lange jurreke, met blote skouwers en regge.

Offain, hai had net effies zitte rekene en naggeres 'Ober, een biertje, eroepe (zuks kneppelt ommers an), of of der gong een skainwerper an en een juffie begon an zo'n stripties. Zuks is in et begin een hoop flauwekul, zait ome, maar op et lest gong der bloes oit en nag veul meer. Op slot stong ze helegaar in der nakende niksie met al der losse dele te skuttele, oiterekend krek voor ome Gais. Enkeld der skoene had ze annehouwe, zee ome. Ze keek hem nag an ok, wel een paar telle. 'Ik moet zekers wet teuge der zegge', docht ome. En net toe et licht oitfloepte en net vóór die are loi beskaafd begonne te klappe, zee ome Gais toe 'Gnappe titte maid.' Zuks zee ie nagal hard. om bove de meziek oit te komme, maar die had net oppehouwe. Ze komplementje klonk temet as een skreeuw .

Om nou een lang verhaal kort te make, zuks had ie niet doen magge. Ze verskote der zo van dat ze ome Gais gieniens vroege et etabliesement te verlate. Ze namme em bai kop en kont en zette em op straat.

Allegaar amparte wereldjes, zee ik al. Pas toe ie verbouwereerd in de train op hois

of gong, docht ie bai ze aige dat ie een goekope eved ehad had. Bai al die katjemaai hadde ze vergete ze bier of te rekenen.

Jare leter mocht ie et nag graag vertelle, ome Gais. 'Zukke maide magge wel der blotighaid zien lete, mar kaik oit dat je gien smoel ope doet', zee ome den. 'Zuks hoort niet.'

Me wazze tois nuwelek genog om ok deres te vrage of ie et nou emiend had, wet ie ezaid had van die titte. As antwoord keeek ie toe ze vrouw deres an (tante Gré, meskien heb oe der nag erkend? Ze had in ellek geval ok puur zo'n bos hout voor de deur). En toe zee omer: 'Och zeun, der benne zoveul skitterende dingseshedes in de netuur. Ik ken et ovvendeur niet neelete deervan te getoige.'

Hiervoor kwam de figuur van de Nijmeegse Professor Jac. van Ginneken al vaker ter sprake in verband met zijn onderzoek op Marken, Volendam en in Monnikendam. In het huisorgaan van het Amsterdamse bejaardenhuis St. Jacob, *De ware Jacob* (november 1991, blz. 29 vv) staat een aardige anecdote over Van Ginneken op Volendam:

'Over Van Ginnekens verblijf in het Vissersdorp doen aardige verhalen de ronde. Zo liep hij over de dijk en werd aangesproken door een vissersvrouw. 'Een knoert van een Volendammer wijf', zoals Volendammer Pé Mühren smeuïg kan vertellen. De vrouw had net de achterkant van haar huis laten schilderen en sprak 'het manneke' aan. 'Of ie om een koppie kwam, dan liet ze 'm meteen haar achterwek zien'! De professor wist zich geen houding te geven en de hele dijk lag in een deuk'. De achterkant van haar huis was haar *achterwerk*.

Van de heer Jan Kes uit Volendam kreeg ik het verhaal van de uitdrijving van een boze geest (Marcus 1, 21 – 28) in het Volendams dialect:

21. Ze kwamme in Kafarnaum an, in toen 't sabbat was ging ie nèèr de sienegoog om les tegéeve.

22. De minsen wazze allegaor verzaid oever ze lèèur, want (h)ij gaf ze gien les nes de skriftgelèèurden, maor as ientje die erg goed wist wèèr ie 't oever (h)ad.

23. Nou was 'r in zullie sienegoog vlak 'n man die bezéëute was van 'n onraane gaist in lûid begon te skrauwe.

24. "Eieres, Jéuzus van Nazareth, wet è jèèie mit ûis te make? Jèèie binne komme om ûis nèèr de verdommenis te (h)ellepe. Ik wéëut wie jèèie binne, de (h)aalige van God"

25. (H)ierop zaa Jéuzus drèègend téegen um: "(H)ou stil in gaon ûit vedaon!"

26. De onraane gaist skudde um (h)ééun in wééur, gaf nag 'n lûie skraauw in ging ûit um vedaon.

27. Ze wazze allegoaor zô verwoenderd datte ze òender mekaor vroege: "Wet èt dut te betékene? 'n Nuuwe lèèur van 'n (h)otepetoot? (H)ij gééuft bevele in de onraane gaiste doene metien wet ie zaat.

28. Binne de korste kèère ging ze goeie naam as 'n lòopend vuurtje nèèr alle kàante òever (h)èèul de stréëuk van Galilea.

11. Literatuur over het Noord-Hollands

Boekenoogen, G.J., *De Zaansche Volkstaal. Bijdrage tot de kennis van den woordenschat in Noord-Holland.* Leiden 1897. Heruitgave met aanvullingen door G.J. Boekenoogen en K. Woudt en een voorwoord door Jo Daan. Zaandijk 1971.

Brinkkemper, Dick en Klaas Karregat, *Volendams. 't Volendams deujr de jaore eujn.* Edam 2003.

Daan, Jo, *Wieringer Land en Leven in de taal.* Proefschrift Amsterdam. Alphen aan den Rijn 1950. Tweede druk, Heerhugowaard 1981.

Dialectatlas van Noord-Holland. In: *Reeks Nederlandse Dialectatlassen*; deel 13. Antwerpen 1969.

Ginneken, Jac. van, *Drie Waterlandse Dialecten.* Deel I: *Grammatica, Phonologie, Klankleer,* bezorgd door A. Weijnen; Deel II: *De structuur van de woordenschat,* bezorgd door M. van den Hombergh-Bot. Alphen aan den Rijn 1954. (*Publicaties van de Stichting voor het Bevolkingsonderzoek in de drooggelegde Zuiderzeepolders*; nr. 18).

Heeroma, K., *Hollandse Dialektstudies. Bijdrage tot de ontwikkelingsgeschiedenis van het Algemeen Beschaafd Nederlands.* Proefschrift Leiden. Groningen-Batavia 1935.

Hombergh-Bot, M. van den, *Structuur in de woordenschat van drie Waterlandse dialecten.* Proefschrift Nijmegen. Alphen aan den Rijn 1954.

Karsten, G., *Het Dialect van Drechterland.* Twee delen. Purmerend 1931-1934.

Konijn-de Groot, J., *Egmonds dialect. Woorden en uitdrukkingen uit 'Derp'.* Egmond aan Zee, Dialectgroep Derper dialect. 1998 [In ringband].

Langedijk, H., *Hé is dat Westfries.* Hoorn 1963. (Stolphoevereeks I). Tweede herziene uitgave. Hoorn 1971. (Stolphoevereeks VII).

Pannekeet, Jan, *Mooi zoid. Westfriese uitdrukkingen en gezegdes.* Hoorn 1971.

Pannekeet, Jan, *Woordvorming in het hedendaags Westfries.* Proefschrift Nijmegen. Amsterdam 1979.

Pannekeet, Jan, *Westfries Woordenboek.* Wormerveer 1984.

Pannekeet, Jan, *Het Westfries: inventarisatie van dialectkenmerken.* Wormerveer 1990

Spoelstra, Sj., *Enkhuizer woordenboek.*Met een inleiding door dr. Jo Daan. Amsterdam 1981. (Publicaties van het P.J.Meertens-Instituut; deel 2).

Woudt, Klaas, *Zaans voor beginners.* Zaandijk 1979.

Woudt, Klaas, *Deer hoor ik je: gedachten over de Zaanse Volkstaal.* Wormerveer 1984.

Wat bedoelen de Westfriezen met: *warskippers en vis bloiven drie dage fris?*
En de Zaankanters met: *leet deeres kaike wet voor glop je in je mond hewwe?*
Wat betekenen de woorden *kroet, puntgrippelgraaf, videl* en *slokkie-ophaalder?*
Waar ligt de *Rabohoek*?

Noord-Holland, de provincie van die naam, bestaat pas sedert 1840, toen werd de splitsing van Holland in twee provincies definitief. Westfriesland, zeer beducht voor een overheersende positie van Amsterdam, heeft nog geprobeerd dat het IJ de zuidgrens zou worden, maar zonder resultaat. In dit boek is dat wel het geval. Niet uit politieke of economische overwegingen, maar om taalkundige redenen vormen de dialecten die benoorden het IJ worden gesproken het onderwerp van dit boek.
Die dialecten zijn het Kennemerlands, het Waterlands, het Zaans en het Westfries. De grenzen tussen deze verschillende dialectgroepen zijn niet heel scherp, maar leven wel sterk in het taalbewustzijn van de sprekers. Vooral de Westfriezen zijn zeer taalbewust.

Jan Berns (Pannerden 1937) is neerlandicus en dialectoloog. Tot aan zijn pensionering was hij verbonden aan het Meertens Instituut als hoofd van de afdeling Dialectologie.
Sanne Steusel is afgestudeerd linguïste. Momenteel is ze werkzaam als hoofdredacteur bij regionale omroep RNN7 in Rotterdam.

www.taalinstadenland.nl

UITGEVERS